વડેલી લઘુ વિસ્તાર આયોજન

(જિલ્લો વડોદરા)

અહેવાલ લેખન :

હસમુખ ત્રિ. પરમાર.
કાંતિલાલ મકવાણા

સંકલન :

ડૉ. ઠા. ભા. નાયક

આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર
ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૧૪

૧૯૮૬

૧૭૬

આયોજન કરી છઠ્ઠી યોજનામાંજ વિકાસ કાર્યક્રમો શરૂ કરવાના હતા. પરંતુ ભારતના લગભગ બધાજ રાજ્યોમાં આ થયું નથી. ગુજરાતરાજ્યની વાત કરીએ તો રાજ્યના લઘુવિસ્તારનું (પોકેટ) આયોજન કરવાનું કામ આદિજાતિ વિકાસ કમિશ્નરે ગુજરાત વિદ્યાપીઠના આદિવાસી સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્રને સોંપ્યું છે. તેના પરિણામ સ્વરૂપે આ કામ કેન્દ્ર સ્તરે ઘણી ટુકડીઓમાં વહેંચી દેવામાં આવ્યું હતું. અમારે હિસ્સે વડોદરા જિલ્લાના સંખેડા તાલુકાના વડેલી લઘુવિસ્તારનું સર્વેક્ષણાધારિત આયોજન કરવાનું આવ્યું હતું.

૧:૪: સર્વેક્ષણ સંશોધનના હેતુઓ :

પ્રસ્તુત સંશોધનના પાયાના હેતુઓ નીચે પ્રમાણે હતા.

(૧) વડેલી લઘુવિસ્તાર (પોકેટ)ની વિગતવાર તપાસ કરવી તેમાં કુદરતી અને ભૌતિક સંશાધનો અને તેની માલિકી વિશે વિગતો જાણવી અને તેનો આયોજન કરતી વેળા યોગ્ય જગ્યાએ ઉપયોગ કરવો.

(૨) આદિવાસીઓની જરુરિયાતો સમજવી તથા સંબંધિત વિગતો જોઈ તેમના એટલે કે અનુસૂચિત જનજાતિઓના વિકાસ માટે આયોજન કરવું.

૧:૫: સંશોધન પ્રવિધિ અને પધ્ધતિઓ :

વડેલી લઘુવિસ્તાર (પોકેટ) આયોજન માટે (પાંચ) ૫ ગા પસંદ કરવા અને તેમાં દરેક ગામમાં ૨૦ આદિવાસી કુટુંબો પાસેથી પ્રશ્નાવલી ધ્વારા માહિતી એકઠી કરવી એમ નક્કી થયું હતું. તે ઉપરાંત ગામની સામાન્ય માહિતી મેળવવા માટે ગામપત્રક તૈયાર કરવામાં આવ્યુ હતું. તથા આદિવાસી લઘુવિસ્તારમાં માળખાકીય સગવડોની માહિતી મેળવવા માટે ફ્રેમ બનાવવામાં આવી હતી જેના આધારે તાલુકાકક્ષાએ લઘુવિસ્તારના દરેક ગામની માહિતી મેળવવ હતી. આ ઉપરાંત સ્થાનિક ગામના સરપંચ આદિવાસી આગળ પડત કાર્યકરો વગેરેની મુલાકાત લેવામાં આવી હતી. મુલાકાતો મુલાકા

...૩...

માર્ગદર્શિકાને આધારે લેવામાં આવી હતી.

ક્ષેત્રકાર્ય દરમ્યાન નિરીક્ષણ અને સહભાગી નિરીક્ષણનો ઉપયોગ કર્યો હતો. જેના આધારે કેટલીક ઉંડાણપૂર્વકની માહિતી મેળવી શકયા હતા. તેમની સાથે રહેવા તથા જમવાથી તેમની રહેણીકરણી તથા આંતરવ્યવહાર તથા કેટલાક દુષણો પણ મેળવી શકયા હતા. સાથે સાથે તેમની કેટલીક હસ્તકલા કૌશલ્ય જોઈ તથા જાણી શકયા હતા. ક્ષેત્રકાર્યના ગામડાંઓ રોડથી અંદરની તરફના પસંદ થયા હતા તેમાં લઢોદ અને નાના અખત્યારપુર ગામ એવા હતા કે ત્યાં વાહનવ્યવહારના કોઈ સાધનથ ન મળે ત્યાં ચાલતા જવું પડયું હતું. જો કે સંશોધનતર માટે એ બાબત ઘણું શીખવી જતી હોય છે. પસંદ થયેલા દરેક ગામોએ તાડના ઝાડો હતા એટલે દૂરથી અમોને લોકો બતાવતા કે તાડના ઝાડ દેખાય એજ લઢોદ ગામ છે.

ગ્રંથાલયએ તો દ્વિતીય સ્ત્રોતમાંથી સંબંધિત વિગતો એકઠી કરવા માટેનું એક સંસ્થાન છે. અમોએ વિષાય સંબંધિત કેટલીક માહિ આ આયોજન સર્વેક્ષણ માટે મેળવી હતી.

૧:૬: <u>નિદર્શ પસંદગી</u> :

નિદર્શ પસંદ કરતાં પહેલાં વડેલી પોકેટમાં આવેલા ૫૩ ગામોની યાદી બનાવી હતી જેમાં દૈવનિદર્શન પધ્ધતિ અનુસાર પાંચ ગામો અનુક્રમે ૭, ૧૭, ૨૭, ૩૭, ૪૭ ગામો પસંદ કર્યા હતા. પરંતુ ૪૭ નંબરનું અરીઠા ગામ જયાં આદિવાસી વસ્તી ન હોવાથી ૪૮ નંબરનું ગોવિંદપુરા ગામ પસંદ કરવામાં આવ્યું હતું.

લઘુ.પોકેટ આયોજન અંગે કેન્દ્રમાં મળેલી મીટીંગમાં નકકી થયા પ્રમાણે દરેક ગામમાંથી ૨૦ કુટુંબો પસંદ કરવાના હતા જે અમો આદિવાસી જાતિ અને વ્યવસાય બન્ને બાબતોનું સંતુલન રહે તેની ચીવટ રાખી પસંદ કરી હતી, જે મુજબ પીછુવાડા ગામમાં જયાં ફકત તડવીજ રહે છે તેમાં ૩ ખેતી અને ૧૭ ખેતમજૂરીનો મુખ્ય વ્યવસા કરતા કુટુંબો પસંદ કર્યા હતા. જયારે નાગરવાડા ગામમાં પણ ફકત

તડવીજ રહે છે. તેમાં ૯ ખેતી ૭ ખેતમજૂરી અને ૪ કડીયાકામનો વ્યવસાય કરતાં ૨૦ કુટુંબો પસંદ કર્યાં હતા. તથા નાનાઅમદાપુર ગામમાં પણ ફકત તડવી જાતિ જ રહે છે. તેમાં ૩ ખેતી, ૧૧ ખેતમજૂરી, ૫ રોડકામ અને ૧ નોકરીનો મુખ્ય વ્યવસાય કરતાં ૨૦ કુટુંબો પસંદ કર્યાં હતા. ચોથું ગોવિંદપુરા ગામ પસંદ થયું હતું. જયાં તડવી અને વસાવા જાતિના લોકો રહેતા હતા. તેમાંથી ૬ તડવી અને ૧૪ વસાવા જાતિના કુટુંબો પસંદ કર્યાં હતા. જેમાંથી વસાવા જાતિમાં ૭ કુટુંબો મુખ્ય વ્યવસાય ખેતી કરતા અને ૭ કુટુંબો મુખ્ય વ્યવસાય ખેતમજૂરી કરતા પસંદ કર્યાં હતા. જયારે તડવી ૬ કુટુંબોમાંથી ૧ કુટુંબ મુખ્ય વ્યવસાય ખેતી અને ૫ કુટુંબમુખ્ય વ્યવસાય ખેતમજૂરી કરતા પસંદ કર્યાં હતા. પાંચમું ગામ લુઢોદ પસંદ થયું હતું જયાં તડવી અને નાયકા કુટુંબો વસતા હતા. જેમાંથી મુખ્ય ધંધો ખેતીનો કરતા ૬ કુટુંબો અને ખેતમજૂરી મુખ્ય વ્યવસાય કરતા ૬ કુટુંબો મળી કુલ ૧૨ તડવી જાતીના જયારે નાયકામાં ૧ કુટુંબ ખેતી, ૫ કુટુંબ ખેતમજૂરી અને ૨ કુટુંબ રોડકામ મુખ્ય વ્યવસાય કરતા હતા. એમ કુલ ૮ કુટુંબો નાયકા જાતિમાંથી પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

જે કોઠા નં. ૧:૬:૧ માં વડેલી લઘુવિસ્તાર વિકાસ આયોજન અભ્યાસ માટે આવરી લેવાયેલા આદિવાસી કુટુંબોનું જાતિ પ્રમાણે તથા જમીનધરાવનાર અને જમીન નહી ધરાવનાર કુટુંબોનું વર્ગીકરણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

કોઠા નં. ૧:૬:૨ માં વડેલી લઘુ વિસ્તાર વિકાસ આયોજન અભ્યાસ માટે આવરી લેવાયેલા પાંચગામો, લઘુવિસ્તારનું મુખ્યગામ વડેલી તથા સંખેડા તાલુકાની વસ્તી દર્શાવવામાં આવી છે.

કોઠા નં. ૧:૬:૧ જાતિ પ્રમાણે વર્ગીકરણ

ક્રમ	ગામનું નામ	તડવી		વસાવા		નાયકા		કુલ	
		જ.વા	જ.વ.	જ.વા.	જ.વ	જ.વા	જ.વ.	જ.વા.	જ.વ.
૧.	પીછુવાડા	૩	૧૭	–	–	–	–	૩	૧૭
૨.	નાગરવાડા	૯	૧૧	–	–	–	–	૯	૧૧
૩.	નાના અખત્યારપુરા	૩	૧૭	–	–	–	–	૩	૧૭
૪.	ગોવિંદપુરા	૧	૫	૭	૭	–	–	૮	૧૨
૫.	લઢોદ	૬	૬	–	–	૧	૭	૭	૧૩
	કુલ	૨૨ (૭૩.૩૩)	૫૬ (૮૦.૦૦)	૭ (૨૩.૩૩)	૭ (૧૦.૦૦)	૧ (૩.૩૩)	૭ (૧૦.૦૦)	૩૦ (૧૦૦.૦૦)	૭૦ (૧૦૦.૦૦)

x કૌંસમાં ટકા દર્શાવ્યા છે.

કોઠા નં. ૧:૬:૨ ૧૯૮૧ની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે પસંદ કરેલા ગામોની વસ્તી

વડેલી પોકેટ તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	સંખ્યા	કુલ વસ્તી			અનુસુચિત જાતી		અનુસુચિતજન જાતિ	
				કુલ	પુરુષો	સ્ત્રી	પુરુષો	સ્ત્રી	પુરુષો	સ્ત્રી
૧.	પીછુવાડા	તડવી	૨૦	૯૭૫	૪૯૫	૪૮૦	૪	૪	૧૮૫	૧૮૬
૨.	નાગરવાડા	તડવી	૨૦	૧૮૦	૯૦	૯૦	–	–	૯૦	૯૦
૩.	નાના અખત્યારપુરા	તડવી	૨૦	૨૪૭	૧૩૩	૧૧૪	–	–	૧૩૩	૧૧૪
૪.	ગોવિંદપુરા	તડવી	૬	–	–	–	–	–	–	–
		વસાવા	૧૪	૧૮૬	૯૬	૯૦	–	–	૭૬	૭૫
૫.	બોઢોદ	તડવી	૧૨	–	–	–	–	–	–	–
		નાયકા	૮	૧૯૫૭	૧૦૦૫	૯૫૨	૪૧	૪૨	૪૬૨	૪૬૦
૬.	વડેલી			૧૧૫૫	૫૮૩	૫૭૨	૧૦૭	૧૧૩	૩૦૮	૨૮૮
૭.	સંખેડાતાલુકા	કુલ		૧૪૯૩૧૧	૭૭૫૮૩	૭૧૭૨૮	૩૯૦૭	૩૬૫૦	૨૯૪૬૧	૨૭૦૯૮

૧:૭: કોષ્ટિકરણ :

માહિતી એકત્રકર્યાબાદ માહિતીનું કોષ્ટિકરણ કરવા માટે માહિતી અનુકુળક એક ફ્રેમ બનાવવામાં આવે છે. જેમાં કૌટુંબિક માહિતી વયજૂથ પ્રમાણે વર્ગીકરણ, રહેઠાણ, વૈવાહિત, દરજ્જો, શિક્ષણ, જમીન, પશુધન અન્ય અસકયામતો, વ્યવસાયના સાધનો, ઘરવખરી, સ્રોતવાર આવક, વપરાશીખર્ચ, દેવું તથા જમીનસંરક્ષણ યોજના, સિંચાઈ યોજના, કિટસ, દૂધાળાઢોર, મરઘા, આરોગ્ય યોજનાનો લાભ મળ્યો છે તે ઉપરાંત રહેઠાણ, ધંધા, રોજગાર, જમીન, કિટસ, ખેતીના સાધનો અને પશુધનની પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં નોંધાયેલી જરુરિયાતોને બનાવવામાં આવેલી કોષ્ટિકરણની ફ્રેમો આવરી લીધી હતી.

૧:૮: પ્રકરણીકરણ :

પ્રસ્તુત અહેવાલમાં કુલ ૭ પ્રકરણો અને ૬ પરિશિષ્ટો સમાવ્યા છે. પ્રકરણો એકબીજાને સુસંકલિત છે. દરેક પ્રકરણને એકબીજ સાથે હેતપૂર્વક બાંધવામાં એટલે કે સાંકળવામાં આવ્યા છે.

વિશેષમાં જોઈએ તો પ્રથમ પ્રકરણમાં સમગ્ર અભ્યાસનું ક્ષેત્ર વિષયવસ્તુ, કાર્યપધ્ધતિ, પ્રવિધિનિદર્શ, કોષ્ટિકરણ, પ્રકરણીકર પ્રારૂપ અને તારવો તથા સુઝવવોનું નીરૂપણ કેવી રીતે થશે તથા આભારદર્શન વિગેરે બાબતો આવરી લેવામાં આવી છે.

પ્રકરણ ૨ મો વડેલી લઘુવિસ્તારની પૃષ્ઠભૂમિને સ્પષ્ટ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. જેમાં વડેલી લઘુવિસ્તારનો ઈતિહાસ એની ભૂગોળ નૈસર્ગિક સંપતિ જેવી કે નદી, પર્વત, તથા પશુપંખી આબોહવા અને આવક વધારી શકે તેવી કુદરતી સંપતિ અને આજુબાજુના કસબા, જિલ્લામાં આવેલા નાના મોટા ઉદ્યોગો આવેલા છે. તેની નોંધ લઈ સંદર્ભ સાથે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

પ્રકરણ-૩ જે બીજા પ્રકરણ સાથે સંકડાયેલું છે. તેમાં વડેલી લઘુવિસ્તારની સામાજીક સંરચના જોવામાં આવી છે આ પ્રકરણમાં કુલ વસ્તી અ.જાતિની વસ્તી, અનુજનજાતિની વસ્તી,

પ્રજાતિય તત્વો, તહેવારો, મેળાઓ, ઉત્સવો, ધાર્મિકમાન્યતાઓ, આદિવાસી ફળિયાની ભૌતિકરચના તથા સામાજીકરચના, આદિવાસી કુટુંબનું માળખું તેનું પ્રકાર્ય, સગાઈ સંબંધો, સ્ત્રી દરજ્જો તથા ગ્રામ પંચાયત અને જ્ઞાતિપંચાયતો વિશેષ કરીને કઈ રીતે પ્રભાવક રહી છે. તે ઉપરાંત આદિવાસી આગેવાનો અને સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ, સહકારી મંડળીઓ, પ્રા.શાળાઓ, માધ્યમિકશાળા, તોનિક-શિક્ષણ, સંસ્થાઓનો આદિવાસીઓનો શિક્ષાણાર્થી તરીકેનો ફાળો અને કન્યાશિક્ષણને આવરી લેવામાં આવી છે.

પ્રકરણ-૪ માં વડેલી લઘુવિસ્તારની અર્થવ્યવસ્થા તપાસી છે તેમાં આદિવાસીઓની ભૌતિ, સાંસ્કૃતિક ઘરનું ક્ષેત્રફળ, છાજ, બનાવટ, અને ખર્ચનો અંદાજ, ઘરનો સામાન તેમાં કપડાંલતા, ઘરેણાં ખાણીપીણી તહેવાર પ્રસંગે, વ્યસનો, માછીમારી, શિકાર અને નાચગાનના સાધનો તથા અનાજ ભરવા , દળવા, ખાંડવાના સાધનો વિગેરેની માહિતી ક્રમબધ્ધ સમાવવામાં આવી છે. તે ઉપરાંત ધંધાઓ અને તેમાં આવેલાં પરિવર્તનો નોંધ્યા છે. તથા ખેતી, તેના સાધનો અને માલિકી તેવી રીતે માછીમારાીની પ્રવિધિ અને જંગલપેદાશોની બનાવટો અને રીત વિગેરેને નોંધવામાં આવી છે. તે ઉપરાંત વસ્તી, કુટુંબો, અને કમાનાર સભ્યોની આંકડાકીય માહીતી આપવામાં આવી છે. તેવી જ આવક ખર્ચ અને દેવાના આંકડા સહીત એકબીજા પર પડતી અસરો નોંધી છે. તેમાં ગરીબીરેખાના માપદંડના આધારે કુટુંબોને જોવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

વિશેષમાં વાર્ષિક કાર્યક્રમ, શ્રમવિભાજન, શ્રમસંગઠન, ખરીદવેચાણ ધીરાણ, વ્યવસ્થા અને તેની સાથે સંકળાયેલ નાણાંકિય સંસ્થાઓ તથા આદિવાસીમાં આર્થિક સ્તરીકરણ અને તનાવો, પરિણામ સ્વરુપે લડાઈ, ઝગડા વગેરે બાબતોને જરુરી છે ત્યાં સંદર્ભ સહિત બતાવવામાં આવી છે.

પ્રકરણ - એ આયોજનના સિધ્ધાંતો અને હેતુઓ નોંધવામાં આવ્યા છે જે જે સિધ્ધાંતો વડેલી લઘુવિસ્તારના આયોજનમાં લક્ષમાં લેવામાં આવ્યા છે તેવું આત્મસાત થતાં લાગ્યા છે તેની વિગતે ચર્ચા કરી છે. તેમાં(એક) ૧,લઘુવિસ્તારમાં વિકાસ માટે કામગીરી

થઇ હોય xxx તેના મૂલ્યાંકનના આધારે આયોજન કરવું.
૨, લોકોની આવશ્યકતા અને આકાંક્ષાઓને ધ્યાનમાં લેવી.
૩, લોકાના સામાજીક, આર્થિક ગૂંફનને ધ્યાનમાં લેવું.
૪, લઘુત્તમ આવશ્કયતા, ૫, સામાજીક આર્થિક સંસ્થાઓની રચના. ૬, ગરીબમાં ગરીબ હોય તેને અગ્રિમતા ૭, શોષણ નિષેધ, ૮, આદિવાસી સહભાગિતા. ૯, આદિવાસી સંગલી અને સ્થાનિક સંસ્થાઓ. ૧૦, અગ્રિમતાનુક્રોમ ~~...~~
૧૧, લાંબાગાળાની સહાય ૧૨, ઉત્પાદક અસકયામતો ઉભી કરવી. ૧૩, આયોજન રાષ્ટ્ર રાજય અને પોકેટનું અભિન્ન ભાગ હોવો જોઈએ. ૧૪, ધનરાશી મુજબ આયોજન. ૧૫, અવરોધો. ૧૬, સુસંગત સંશોધન અને મૂલ્યાંકન આ બધી બાબતો સ્પષ્ટ કરવામ આવી છે.

સિધ્ધાંતો વિશે સ્પષ્ટતા કર્યાબાદ પ્રકરણ – પાંચ માં લઘુવિકાસ યોજનાના હેતુઓ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે.

પ્રકરણ – ૬ આ પ્રકરણમાં આયોજનના સિધ્ધાંતોને આધા હેતુઓને બર લાવવા માટે આયોજન કરવામાં આવ્યું છે તેમાં લઘુતમ આવશ્યકતાને પૂર્તિ માટેના કાર્યક્રમો. (૨) આર્થિક (૩) તાલીમ (૪) ધીરાણ (૫) ખેતવિષાયક (૬) સામાજીક (૭) સાંસ્કૃતિ કાર્યક્રમો વડેલી લઘુવિસ્તારને અનુકુળ બનાવવામાં આવ્યા છે.

તે ઉપરાંત સંસ્થાઓની નવરચના લોક જાગૃતિ માટે લક્ષાં. ખર્ચ અને કિંમતોની સંખ્યા, જમીન નવસાધ્યતાના કાર્યક્રમોની અસર, પાયાની સવલતો નોંધવામાં આવી છે.

તથા માળખા અંગે સુઝાવો તથા વહિવટી વ્યવસ્થા અને નાણાંકીય જોગવાઈની ચર્ચાબાદ લઘુવિસ્તારનું સમ્યાંતરે સંશોધન અને મુલ્યાંકન આયોજનની સાથે સાથે ચાલે તે બાબત પણનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે. તેની સાથે સાથે
વિગેરે યોજનાઓના સંધાણ અંગેની ચર્ચા કરવામાં આવી છે.

પ્રકરણ – ૭ માં સમગ્ર અભ્યાસલક્ષાી કારણો સુયોગ્ય સંદર્ભ સહિત આપવામાં આવ્યાછે.

ઉપરાંત પ્રસ્તુત અહેવાલમાં છ પરિશિષ્ટો મૂકવામાં આવ્યા છે. જેમાં

૧) લઘુવિકાસના ગામોની યાદી અને વસ્તી

૨) વ્રણ પ્રશ્નાવલી

૩) અનુભવનોંધ

૪) મુલાકાતીઓની વિગત

૫) સંદર્ભ સૂચિ

૬) કોઠાની સૂચિ મૂકવામાં આવી છે.

" આભાર દર્શન "

પ્રસ્તુત સંશોધન આયોજન અહેવાલ એ અમારું પ્રથમ આદિવાસી વિષાયક સંશોધનક્ષેત્રનું ખેડાણ છે. ખુબ ઘનિષ્ઠ રીતે આદિવાસી કા વિસ્તાર અને લોકો સાથે સંકળાયેલા ન હોવા છતાં અમારી સમજ શકિત અને નિયામકશ્રી ઠાકોરભાઇ નાયકની પ્રેરણાથી શકય એટલું યથાતત ચિત્ર કડારવા પ્રયત્ન કર્યો છે. અમોને શરુઆતથી યોગ્ય દિશાદર્શનશકિત પૂરી પાડનાર નિયામકશ્રીના અમો ખુબજ આભારી છીએ. અભ્યાસ વખતે સંખેડા તાલુકાવિકાસ અધિકારીશ્રી તથા તાલુક પંચાયતના કર્મચારીગણ, તલાટી કમ મંત્રીશ્રી રણછોડભાઇ બારીયા, શ્રી આર.બી. પરમાર, શ્રી એ.આઇ. રાઠોડ, શ્રી એમ.એસ તડવી તથા શ્રી આર.સી. વણકર તથા સરપંચ વડેલી શ્રી ભારતસીંહ હમીરસીંહ રાઠોડ, નાગરવાડાના શ્રી સોમાભાઈ તડવી, તથા સરપંચશ્રી પીછુવાઠા, ગોવિંદપુરા, અખત્યારપુરા, અને લઢોદ કે જેમણે અભ્યાસને સુસંગત માહિતી પુરી હતી તે સૌના અમે ઋણી છીએ ઉપરાંત આદિવાસી મહિલા સિવણવર્ગ- સંખેડાના સંચાલક શ્રીમતી વિનોદબેન એસ. શાહ એ શીવણ વર્ગ અને આદિવાસી બહેનો વિષાયક માહિતી પુરી પાડી હતી તેમના પણ અમે આભારી છીએ.

ઉપર દર્શાવેલ સૌ સ્નેહીઓતો ખરાજ પરંતુ અમારા અભ્યાસના મુખ્ય આદિવાસી ઉતરદાતાઓ કે જેમણે અમોને ખુબજ અગત્યની માહિતી પૂરી પાડી હતી જેના સીવાય આ અભ્યાસ શકય ન હતો. તેઓના અમો ખુબ ખુબ આભારી છીએ.

તારીખ: ૨૮-૧૦-૧૯૮૫.

હસમુખ પરમાર
કાંતિ મકવાણા.

પ્રકરણ : ૨

"પૃષ્ઠભુમિ"

ઐતિહાસિક સંદર્ભ :

ઇતિહાસની તવારીખ.મુજબ આપણે દેશ સ્વતંત્ર થયો તે પહેલાં આપણા દેશ ઉપર બ્રિટીશરોની હકુમત હતી. એ પણ હકીકત છે કે આપણો દેશ ગુલામીના સકંજામાં જકડાવવાના અનેક જવાબદાર કારણોમાં એક તે વખતના રજવાડાના રાજવીઓ પણ જવાબદાર હતા. પહેલાં આપણે ત્યાં નાના મોટા રજવાડા હતા અને એક રજવાડામાં વંશપરંપરાગત રીતે રજપૂતો રાજવીઓ રાજકરતા હતા.

દરેક સિક્કાની બે બાજુ હોય છે તેમ આવા રાજવીઓની પણ કેટલીક સારી અને નરસી બાજુઓ હતી.

વડોદરા એ એક વખતનું સુવિખ્યાત સુસંસ્કૃત અને સાહસિભર રજવાડુ હતું. ચોમેર વડોદરાના ગાયકવાડ રાજવીની આણવતાંતી હતી. ગાયકવાડે લોકહિત, લોકકલ્યાણના અનેક કામો કર્યા છે. તેની સાક્ષી હજી આજે પણ ઉપલબ્ધ છે. શિક્ષણના પ્રચાર અને પ્રસાર ઉપરાંત પ્રજાની પાયાની સુવિધાઓ પૂરી પાડવામાં પણ એટલાજ જાગૃત હતા. ગાયકવાડ દરબારે આદિવાસી અને હરિજનો માં શિક્ષણ વધે તે માટે ખાસ વ્યવસ્થા ગોઠવી હતી. વડોદરા જિલ્લાના તાલુકાઓના ઉંડાણના આદિવાસી ગામોમાં પણ લોકકલ્યાણના કામોની સાખ્વી પૂરતી xx xxxxxx શાળા, પીવા પાણીના કુવા વિગેરે જોવા મળે છે.

અભ્યાસ માટે પસંદ કરાયેલા નાના અખત્યારપુર ગામે મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડ તેઓશ્રીના હિરક મહોત્સવ પ્રસંગે કરેલી દેણગીમાંથી થયેલુ કામ તે ત્યાંના આદિવાસીઓ માટે પીવાનું પાણી માટે લગભગ ૭૦ થી ૮૦ ફુટ ઉંડો પાકો કુવો, કઠાળા સહિત બંધાયેલો હાલ મોજુદ છે.

તેના પર કોતરેલ લેખ મુજબ તે કુવો સને ૩-૧-૧૯૩૬-૧૯૩૯-૪૦ માં રૂા. ૧,૫૪૯ના ખર્ચે તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો.

લઘુ વિસ્તારની ભુગોળ :

ગુજરાત રાજ્યના ૧૯ જિલ્લાઓમાં વડોદરા જિલ્લો પાતા આગવું સ્થાન ધરાવે છે. વડોદરા જિલ્લાનું ભૌગોલિક સ્થાન જોઈએ તો ૨૧°.૪૯ થી ૨૨°.૪૯ ઉત્તર અક્ષાંશ અને ૭૨°.૫૧ થી ૭૪°.૧૯ પૂર્વ રેખાંશ પર આવેલું છે. સીમાની દ્રષ્ટિએ જોઈએતો વડોદરાની પૂર્વે મધ્યપ્રદેશ, પશ્ચિમે ભરુચ અને ખેડા જિલ્લો ઉત્તરે ખેડા અને પંચમહાલ જિલ્લો તથા દક્ષિણે ભરુચ જિલ્લો આવેલો છે.

૧૯૮૧ની વસ્તી ગણતરી પ્રમાણે વડોદરા જિલ્લાની કુલ વસ્ ૨૫૫૮૦૯૨ છે. તેમાં ૧૫૩૬૮૯ અનુસૂચિત જાતિની અને ૬૪૮૩૭૨ અનુસુચિત જનજાતિની વસ્તી છે. કુલ વસ્તીમાં ૧,૬૦૭,૫૬૫ વસ્તી ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં જ્યારે ૯૫૦૫૨૭ શહેરી વિસ્તારમાં, તેવીજ રીતે અનુસૂચિત જાતિની કુલ વસ્તી ૬૪૮૩૭૨ માંથી ૬૦૯૦૪૭ એટલે કે ટકા વસ્તી ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં અને ૩૯૩૨૫ એટલે કે ટકા શહેરી વિસ્તારમાં વસે છે.

વડોદરા જિલ્લામાં ૧૨ તાલુકા પંચાયત, ૫ નગરપંચાયત, ૧ મહાનગરપાલિકા અને ૧ નગરપાલિકા, ૫૨૭ ગ્રામપંચાયત, ૩૩૭ જુથ ગ્રામપંચાયતો છે. વડોદરા જિલ્લાનો વિસ્તાર ૭૭૭૮.૦ ચો. કિ.મી. છે. દર ચો.કિ.મી વસ્તીની ગીચતા ૩૨૮.૮૯ છે. જિલ્લામાં કુલ ૧૬૫૫ ગામો અને ૧૯ શહેરો છે. ૨ ૪ ગામો ઉજ્જડ

વડોદરા જિલ્લો રેલ્વે, રસ્તાઓ અને હવાઈમાર્ગનું કેન્દ્ર છે. ઉદ્યોગોનું અને કેળવણીનું કેન્દ્ર છે. જુની રાજધાનીનું શહેર અને લશ્કરી મથક છે. ગુજરાત સ્ટેટ ફર્ટિલાઈઝર ખાતર બનાવવાનું જંગી કારખાનુ ગુજરાત રિફાઈનરી કોયલી, દુધડેરી. વડોદરા ઉપરાંત અનેક મધ્ય અને નાના કદના ઔદ્યોગિક એકમો છે. તે ઉપરાંત મહારાજા સયાજીરાવ યુનિવર્સિટી, ઉચ્ચ કેળવણીનું કેન્દ્ર અને તેમાં અનેક વિભા નું ઉચ્ચ શિક્ષણની ફેકલ્ટીઓ છે. તથા જોવાલાયક ઐતિહાસિક સ્થળો જેવા કે, લક્ષ્મીવિલાસ રાજમહેલ, ફતેસિંહરાવકુતબુદિનનો મકબરો, સંગ્રહસ્થાન પ્રાણી સંગ્રહસ્થાન, ન્યાયમંદીર વિગેરે છે.

તે ઉપરાંત જિલ્લા કક્ષાની સરકારી કચેરીઓ તથા ગુજરા તથા ગુજરાત વિદ્યુતબોર્ડની મુખ્ય કચેરી વડોદરામાં આવેલી છે.

સંખેડા :

વડોદરા જિલ્લાના ૧૨ તાલુકામાંના સંખેડા તાલુકામાં આવેલા વડેલી લઘુવિસ્તાર પ્રસ્તુત અભ્યાસનું કાર્યક્ષેત્ર છે. સંખેડા એ તાલુકાનું મુખ્ય મથક છે. તે ઓરસંગ નદીને કિનારે બહાદરપુરની સા કાંઠે આવેલું કિલ્લેબંધી ગામ છે. ભૌગોલિક સ્થાનની દ્રષ્ટિએ જોઈએ તો પૂર્વે જંબુગામ તાલુકો, પશ્ચિમે ડભોઈ તથા વાઘોડિયા તાલુકો ઉત્તરે પંચમહાલ જિલ્લો અને દક્ષિણે નવસારી તાલુકો આવેલો છે. તાલુકાની ઉત્તર દક્ષિણ લંબાઈ આશરે ૩૫ કિ.મી અને પૂર્વ પશ્ચિમ પહોળાઈ ૨૪ કિ.મી છે.

સંખેડામાં કોલેજ, માધ્યમિકશાળા, કન્યાશાળા તથા પ્રાથમિક શાળાઓ છે. જેનો લાભ આજુબાજુના ગામડાઓને મળે છે. જિલ્લામથક સાથે બસ વ્યવહારની ઘણી સવલત છે. તાલુકાકક્ષાની કેટલીક કચેરીઓ આવેલી છે. ગામમાં પ્રવેશતાજ ભાથીજી મહારાજનું આકર્ષક મંદીર છે. તાલુકામાં મુખ્ય વસ્તી લેઉવાપાટીદાર, ભકત પાટીદાર, તડવી, નાયકાની છે. કિલ્લેબંધી ગામ હતું પરંતુ હાલ કિલ્લો તુટક તુટક જોવા મળે છે. સંખેડામાં લાકડા ઉપર લાખ ચઢાવી નકશી કાઢી, પારણાં, નાની મોટી સુશોભન તથા ઘરવખ ની ચીજવસ્તુ અને ફર્નિચર બનાવવાનો જગવિખ્યાત હસ્તકલા ઉદ્યોગ અહીં ચાલે છે. મોટાભાગના સુથાર આ વ્યવસાય કરે છે.

૧૯૮૧ની વસ્તી ગણતરી મુજબ સંખેડા તાલુકાની કુલ વસ્તી ૧૪૯૩૧૧ની છે. તેમાં ૭૫૫૭ અનુસૂચિતજાતિની વસ્તી અને ૫૬૫૫૯ અનુસૂચિત જનજાતિની વસ્તી છે. અનુસૂચિત જાતિની કુલ ૫૬૫૫૯ વસ્તીના ૫૨૭૭૯ (૯૩.૩૨ ટકા) ગ્રામ્યવિસ્તારમાં અને ૩૭૮૦ (૬.૬૮ ટકા) XXXX શહેરી વિસ્તારમાં રહે છે. આમાં મોટાભાગની આદિવાસી વસ્તી ગામડાઓમાંજ રહે છે.

સંખેડા તાલુકામાં કુલ ૧૮૫ ગામડાઓ છે. જેમાંથી એક ગામ ઉજ્જડ છે. ત્રણ શહેરો અનુક્રમે (૧) સંખેડા (૨) બોડેલી (૩) બહાદ પુર છે. સંખેડા તાલુકા પંચાયત, ૩૭ ગ્રામપંચાયત અને ૫૦ જુથ પંચા છે. તે ઉપરાંત ૫૦૦૦ થી વધુ વસ્તી ધરાવતું ગામ માંકણી છે. સંખે

તાલુકાનો વિસ્તાર ૭૨૨.૬ ચોરસ કિ.મી. છે. વસ્તીની ગીચતા ૨૦૬.૬૩ ચો. કિ.મી.ની છે. તે ઉપરાંત સંખેડા તાલુકામાં ફકત નાનામાગની રેલવે ૩૧ કિ.મી. લંબાઈની છે. ૧૫૪ પાકા તથા ૬૬ કાચા મળી કુલ ૨૨૦ રસ્તાઓ છે. સંખેડા તાલુકાના ૧૮૪ ગામોમાંથી ૯૯ ગામોમાં ટપાલ કચેરી નથી.

૧૯૮૧ સુધી ૧૪૦ ગામોનું વિજળીકરણ થયેલું છે. તેમાં ૧૧૦૮૨૮ વસ્તીને આવરી લેવાય છે. હજુ ૪૪ ગામોનું વીજળીકરણ બાકી છે.

સંખેડા તાલુકાની હેરણ, ઢાઢર, ઓરસંગ, સણી અને ઉચ્છ મુખ્ય નદીઓ છે. તથા કપાસ, ડાંગર, જાડા ધાન્યો અને કઠોળ મુખ્ય પાક છે. તે ઉપરાંત અછાલી, ગુગલપુરા, પોરા, સોનગીરી વિગેરે ડુંગરો આવેલા છે.

નદીઓ :

આપણે આગળ જોઈ ગયા તેમ વડેલી લઘુવિસ્તારમાં સંખેડા તાલુકાના ૫૩ ગામોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આ બધા ગામોમાં મુખ્ય ગામ વડેલીને આધારે સમગ્ર લઘુવિસ્તારને વડેલી લઘુવિસ્તાર તરીકે ઓળખવામાં આવે છે.

સંખેડા તાલુકામાં હેરણ, ઢાઢર, ઓરસંગ, સણી અને ઉચ્છ મુખ્ય નદીઓ વહે છે.

ઓરસંગ :

મધ્ય ભારતમાંથી નીકળી કરનાળા પાસે નર્મદા નદીને મળે ઉચ્છ અને હેરણ નામની નદીઓ ઓરસંગને મળે છે. નદીના ભાઠામાં તડબૂચ અને સકકરટેટીની ખેતી થાય છે.

ઢાઢર :

શિવરાજના ડુંગરોમાંથી નીકળી ઢાઢર નદી ખંભાતના અખાતને મળે છે.

ઓરસંગ નદી ઉપર જોજવા ગામ નજીક બંધ બાંધવામાં આવ્યો છે. આ સ્થળ પર્યટનસ્થળ તરીકે વિકસી રહ્યું છે. બંધના પાણી ધ્વા

સંખેડા તાલુકાના કેટલાક ગામોને સિંચાઈ માટે પાણી આપવામાં આવે છે. નદીની રેતીનો બાંધકામમાં ઉપયોગ થાય છે.

હેરણ :

રાજવાસણા ગામ હેરણનદી ઉપર સિંચાઈ માટે બંધ બાંધવામાં આવ્યો છે.

ઓરસંગ નદી ઉપર આવેલા ધુધાપુરા ગામ નજીક લીલા છાંટાવાળા બરોડા માર્બલ્સને નામે ઓળખાતા જાણીતા આરસપહાણ પથ્થરોની ખાણો આવેલી છે.

નદીમાં આદિવાસીઓ છુટા છુવાયા ટાંચા સાધનો ધ્વારા માછીમારી કરેછે. ભોઈ જાતીના લોકો વધુ માછીમારી કરે છે.

આબોહવા :

વડોદરા જિલ્લામાં શિયાળામાં ઠંડી અને ઉનાળામાં પુષ્કળ ગરમી પડે છે. ચોમાસામાં ભાદરવા મહિનામાં સખ્ખત ઉકળાટ લાગે છે. નૈઋત્ય પવનો વરસાદ લાવે છે. શિયાળામાં ઓછામાં ઓછું ઉષ્ણતામાન હોય છે. અને ઉનાળામાં વધારેમાં વધારે ૧૧૩° ઉષ્ણતામાન નોંધાયેલું છે. મુખ્યત્વે જુન, જુલાઈ, ઓગષ્ટ અને સપ્ટેમ્બરમાં વરસાદ પડે છે. વરસાદ ઓગષ્ટમાં ૧૯ દિવસ વધુમાં વધુ ૪૧૦ મીલીમીટર વરસાદ પડે છે. તથા સપ્ટેમ્બરમાં ૪ થી ૬ દિવસ ઓછામાં ઓછો ૩૨ થી ૪૦ મીલીમીટર વરસાદ પડે છે.

વડોદરા જિલ્લાનું સૌથી વધુ ઉષ્ણાતામાન ૪૫ સેન્ટીગ્રેડ ત સૌથી ઓછું ઉષ્ણાતામાન ૮ સેન્ટીગ્રેડ નોંધાયેલું છે.

સંખેડા તાલુકામાં અહીંના હવામાનની લોકોના જીવનવ્યવહ પર કોઈ વિશિષ્ટ અસર નોંધવા મળી નહતી.

વૃક્ષો વનસ્પતિ :

જોકે અન્ય જગ્યાના આદિવાસી વિસ્તારોની જેમ વડેલી લઘુવિસ્તારમાં ઘાટ જંગલો જોવા મળતા નથી. પરંતુ વડેલી લઘુ-વિસ્તારના અભ્યાસ માટે પસંદ કરાયેલા દરેક ગામમાં સારા એવા

પ્રમાણમાં તાડના ઝાડો જોવા મળ્યા હતા. જોકે અહીં વસ્તા આદિવાસીઓ તાડી ઉતારવાનું કામ કરતા નથી પરંતુ પીછુવાડા ગામમાં તાડના પાનમાંથી ઘરવપરાશી પૂરતી છાદડી તેમજ જાડી ખાટલા ભરવાની દોરડી બનાવે છે.

આ ઉપરાંત આ વિસ્તારમાં ખાખરાના ઝાડવા પણ જોવા મળ્યા હતા પરંતુ તેનો પતરાળા બનાવતા હોય તેવું જોવા મળ્યું ન તે થઈ શકે તેમ છે, તે ઉપરાંત અન્ય વૃક્ષોમાં જાબુડાના ઝાડ વિશે હતા . વડેલીની આજુબાજુ આંબા પણ હતા, ખીદડાના ઝાડ જેને ત્યાં લોકો સમડાના નામથી ઓળખે છે પણ વિશેષ જોવા મળ્યા જે બકરા માટે ઉત્તમ ચારો છે. તે ઉપરાંત આ વિસ્તારમાં નીલગીરી ના ઝાડો પણ વાવવામાં આવેલા જોવા મળ્યા હતા. સ્પષ્ટતા કર ઘટેકે તે આદિવાસીઓની જમીનમાં ન હતાં કે નહીં તે કહી શકાય નહી કારણ ક્ષેત્રકાર્ય દરમ્યાન રોડથી અંદરના ગામોમાં ચાલતા ગયેલા ત્યારે આ બધી બાબતો ધ્યાને આવી હતી. તે ઉપરાંત આસોતરાના પણ ઝાડ કેટલીક જગ્યાએ આવેલા છે.

જંગલ ન હોવાથી ગુંદર કે અન્ય જડીબુટ્ટીતો નહીં પરંતુ સંખેડાના આજુબાજુના ગામડામાંથી આદિવાસીઓ લાકડા કાપી તેના ભારા બનાવી વેચવા આવે છે.

પશુપંખીઓ :

વડેલી લઘુવિસ્તારમાં પશુપંખીઓમાં જોઈએ તો પશુમાં, ગા બળદ, આખલા, વાછરડી, ભેંસ, પાડા, પાડી, ઘેટાં, બકરાં, ઘોડા, ખચ્ચર, ગધેડા, ઊંટ, કુકકર, વાંદરા, વિગેરે તથા પંખીમાં મોર, કબુતર, મરઘાં,-બતક, ચકલી, ઘુવડ, લકકડખોદ, પોપટ, કોયલ, કાબર, કાગડા, સમડી વિગેરે પક્ષીઓ જોવા મળે છે.

પ્રાપ્ય માહિતી અનુસાર સંખેડા તાલુકામાં ગૌધન જેવું કે ગાય, આખલા, બળદ, વાછરડી, મળી કુલ ૨૮૪૦૯ વસ્તી છે. જ્યારે ભેંસો અને પાડા, પાડી મળી કુલ ૧૭૯૧૭ની વસ્તી છે. કુલ ઘેટાં - ૨૫૫, કુલ બકરાં ૧૪૬૬૬, કુલ ઘોડા અને ટટ્ટુ -૩૮૦,

ગધેડા- ૫૦૧, ઊંટ-૧૬, ડુક્કર-૯૧૦, આ મળી કુલ ચોપગા જાનવરોની વસ્તી ૬૩૦૫૪ છે. તેમાંથી ૨૦૮૭૨ દેશી જાતના જાનવરો છે.

મરઘાં-બતકાંની વસ્તી ૪૧૪ જ્યારે બતકાંની વસ્તી ૩૪, ા વસ્તી ગણતરી ૧૯૭૭ માં નોંધાયેલી છે. જોકે આ વિસ્તારમાં કોઇ જંગલી પશુ જોવા મળતા નથી.

અન્ય સંશાધનો :

આગળ નોંધ્યું તેમ વડેલી લઘુવિસ્તારમાં કુદરતી સંપત્તિમાં નદીઓ છે. નાની મોટી ટેકરીઓ છે, વડેલી લઘુવિસ્તારના મુખ્ય ગામ વડેલી નજીક છાપુરા ગામે બીલા છોટાવાળા બરોડા માર્બલ ને નામે ઓળખાતા જાણીતા આરસ પહાણના પથ્થરોની ખાણો આવે છે તે ઉપરાંત રફ પથ્થરોની xxxx xxxxx ઉપરાંત ઓરસંગ નદીમાં આવતી રેતી પણ સીમેન્ટ પાઇપ બનાવવામાં ઉપયોગમાં લઈ શકાય જોકે બાંધકામ માટેની ટ્રકો ધ્વારા નદીમાંથી રેતી ખેંચાય છે.

સંખેડા તાલુકાના ભારપુર લઘુવિસ્તારના ઈન્દ્રાલગામે પથ્થરમ ખલ, ઓરસિયા, ઘંટી બનાવવામાં આવે છે. તથા પથ્થર ભાંગી કપચી અને મેટલ બનાવવામાં આવે છે. તેવું કપચી બનાવવાનો ભરડી વડેલી આજુબાજુ નદીના કિનારે થઈ શકે તેમ છે. તે ઉપરાંત બીજા કોઈ ખનીજ કે તેલ એવું કાંઈ આ વિસ્તારમાં નોંધાયું નથી.

વડેલી લઘુવિસ્તારની આજુબાજુ શહેરો જોઈએ તો સંખેડા અને બોડેલી તથા બહાદુરપુર આવેલાં છે. આજુબાજુની ગ્રામ્ય વસ્તી ખરીદી માટે તથા નાના મોટી રોજગારી માટે ત્યાં જતી હોય છે

બોડેલી રેલવે અને બસ વહેવારની સગવડવાળું વેપારરોજગારનું મથક છે. અહીં 'સીપુ' યોજનાની મોટીકોલોની આવેલી છે. કોલેજ હાઈસ્કુલની સગવડ છે. તેલ, ચોખા, અને કપાસ વગેરેનો કારખાનાં છે. માર્કેટ યાર્ડ પણ છે. અને મગફળીના વેપારનું મથક છે. અહી રેતીમાંથી નાના મોટા પાઈપો પણ બનાવાય છે. તાલુકા મથક ન હોવ છતાં સંખેડા થી વધુ વિકસીત શહેર છે.

એવીજ રીતે બહાદરપુર સંખેડાથી સામે કાંઠે ઓરસંગ નદી ઉ આવેલું કપાસ, ઈમારતી કાટમાળ અને લાખકામનું કેન્દ્ર છે. રેલ્વેસ્ટેશ છે. મોચીકામના કારીગરો પણ છે.

પ્રકરણ : ૩

લઘુ વિસ્તારની સામાજિક સંરચના

વડોદરા જિલ્લાની કુલ વસ્તી ૧૯૭૧ની વસતિગણતરી પ્રમા
૧૯,૮૦૦૬૫ની હતી. તેમાં પુરુષો ૧૦,૪૧,૭૧૭ હતા જયારે સ્ત્રીઓ
૯,૩૮,૩૮૮ હતી. ૧૯૮૧ માં જિલ્લાની કુલ વસ્તી ૨૫,૫૮,૦૯૨ની
હતી તેમાં પુરુષો ૧૩,૩૫,૩૩૮ હતા અને સ્ત્રીઓ ૧૨,૨૨,૭૫૪ હતી
દશકામાં જિલ્લાનો વસતિ વધા રો ૨૯.૧૯ ટકા હતો.

સંખેડા તાલુકાની ૧૯૭૧ની વસતિ ૧,૩૩,૬૭૬ની હતી જેમાં
પુરુષોની સંખ્યા ૬૯,૪૫૨ની અને સ્ત્રીઓની સંખ્યા ૬૪,૨૨૪ની હતી.
અનુસૂચિત જાતિની કુલ વસતિ ૬,૮૩૨ ની હતી તેમાં પુરુષો ૩,૫૨
અને સ્ત્રીઓ ૩,૩૧૨ હતી જયારે અનુસૂચિત જાજાતિની કુલ વસતિ
૫૧,૩૪૭ હતી. તેમાં પુરુષો ૨૬,૫૧૪ હતા અને સ્ત્રીઓ ૨૪,૮૩૩

સંખેડા તાલુકાની ૧૯૮૧ની કુલ વસતિ ૬૪,૧૧૬ની હતી તેમાં
પુરુષો ૩૩,૩૬૮ અને સ્ત્રીઓ ૩૦,૭૪૮ હતી. અનુસૂચિત જાતિની
કુલ ૭,૫૫૭ની વસતિમાં પુરુષો ૩,૯૦૭ હતા અને સ્ત્રીઓ ૩,૬૫૦
હતી. અનુસૂચિત જનજાતિની કુલ વસતિ ૫૬,૫૫૯ માં પુરુષો ૨૯,૪
હતા. અને સ્ત્રીઓ ૨૭, ૦૯૮ હતી.

સંખેડા તાલુકામાં આવેલા વડેલી પોકેટમાં કુલ ૫૩ ગામો છે.
આ ગામોના નામો તથા ૧૯૭૧ અને ૧૯૮૧ની કુલવસતિ તથા અનુ-
સૂચિત જાતિ અને જનજાતિની વસતિની વિગતો નીચેના કોઠામાં
દર્શાવી છે.

પોકેટ વિસ્તારમાં વસતિ દર્શાવતો કોઠો

અનુ. નં.	ગામનું નામ	કુલ વસ્તી (૧૯૭૧ પ્રમાણે)			કુલ વસ્તી (૧૯૮૧ પ્રમાણે)			અનુ.જાતિ (૧૯૭૧)		અનુ.જાતિ (૧૯૮૧)		અનુ.જનજાતિ (૧૯૭૧)		અનુ. જનજાતિ (૧૯૮૧)	
		પુરુષો	સ્ત્રી	કુલ	પુરુષો	સ્ત્રી	કુલ	પુરુષો	સ્ત્રી	પુરુષો	સ્ત્રી	પુરુષો	સ્ત્રી	પુરુષો	સ્ત્રી
૧.	સુંદરપુરા	૨૩૫	૨૧૮	૪૫૩	૨૪૭	૨૩૫	૪૮૨	૩	૧	૩	૨	૭૨	૭૬	૭૦	૬૫
૨.	ઢોલી	–	–	–	૫૧૩	૪૬૬	૯૭૯	–	–	૨૯	૨૮	–	–	૨૦૦	૧૭૮
૩.	તલકપુર	૧૬૧	૧૫૨	૩૧૩	૧૬૭	૧૫૪	૩૨૧	–	–	–	–	૧૫૧	૧૪૮	૧૪૮	૧૪૭
૪.	અજાણપુર	૧૬૭	૧૫૨	૩૧૯	૧૭૮	૧૭૪	૩૫૨	૨૧	૧૮	૧૭	૧૮	૧૫	૧૩	૧૦	૧૩
૫.	ગરોલ	૨૫૩	૨૩૮	૪૯૧	૨૮૮	૨૩૪	૫૨૨	–	–	–	–	૭૨	૭૬	૭૨	૬૦
૬.	પતલપુર	૭૬	૭૫	૧૫૧	૯૬	૧૦૩	૧૯૯	–	–	૬૮	૮	૭૨	૭૪	૯૩	૯૬
૭.	લઢોદ	૮૮૦	૮૬૨	૧૭૪૨	૧૦૦૫	૯૫૨	૧૯૫૭	૩૭	૩૫	૪૧	૪૨	૪૧૩	૪૧૩	૪૬૨	૪૬૦
૮.	જાંગીપુરા	૧૫૯	૧૬૦	૩૧૯	૧૬૦	૧૪૭	૩૦૭	–	–	–	–	૧૨૨	૧૨૪	૧૦૫	૧૦૦
૯.	ધરોલી	૨૫૪	૨૫૩	૫૦૭	૨૯૭	૨૯૫	૫૯૨	૪	૪	૪	૫	૧૫૯	૧૭૪	૧૭૮	૧૮૩
૧૦.	ધોલપુર	૫૬૦	૫૫૩	૧૧૧૩	૩૧૪	૨૭૮	૫૯૨	૪	૪	૩૯	૪૨	૫૦૮	૫૦૭	૧૬૪	૧૩૭
૧૧.	ભૂકાલી	૧૮૭	૧૬૦	૩૪૭	૧૯૩	૨૧૦	૪૦૨	૩	૩	૩	૭	૧૭૫	૧૫૦	૧૮૫	૧૯૮
૧૨.	સૂર્યા	૫૪૬	૪૯૫	૧૦૪૧	૫૬૨	૫૦૨	૧૦૬૪	૧૬	૫	૨૮	૫	૪૧૨	૪૦૯	૩૯૯	૩૮૮
૧૩.	લોટીયા	૩૪૮	૩૧૨	૬૬૦	૩૭૭	૩૨૦	૬૯૭	૧૨	૧૦	૪	૨	૨૯૮	૨૩૬	૨૮૦	૨૩૭
૧૪.	ઉન્ડી	૨૧૩	૨૦૬	૪૧૯	૧૯૯	૧૯૩	૩૯૨	૫	૩	૪	૧	૧૯૫	૧૯૧	૧૮૦	૧૦૯
૧૫.	ભૂલવણી	૫૧૭	૫૧૧	૧૦૨૮	૫૭૦	૫૨૪	૧૦૯૪	૧૩	૧૭	૧૯	૧૪	૨૦૮	૨૧૪	૨૩૨	૨૨૬

કોઠા નં.૩:૧ (ચાલુ)

અનુ.	ગામનું નામ	કુલ વસ્તી (૧૯૭૧ પ્રમાણે)			કુલ વસ્તી (૧૯૮૧ પ્રમાણે)			અનુ.જાતિ (૧૯૭૧)		અનુ.જાતિ (૧૯૮૧)		અનુ.જનજાતિ (૧૯૭૧)		અનુ.જનજાતિ (૧૯૮૧)	
		પુરુષો	સ્ત્રી	કુલ	પુરુષો	સ્ત્રી	કુલ	પુરુષો	સ્ત્રી	પુરુષો	સ્ત્રી	પુરુષો	સ્ત્રી	પુરુષો	સ્ત્રી
૧૭.	અબદ્યારપુરા	૧૩૬	૧૧૪	૨૫૦	૧૩૩	૧૧૪	૨૪૭	–	–	–	–	૧૧૬	૯૬	૧૩૩	૧૧૪
૧૮.	ગોલાગામડી	૨૯૯	૩૧૨	૬૧૧	૫૬૫	૩૫૭	૯૨૨	૩	૭	૨૯	૯	૨૬૭	૨૬૫	૩૯૩	૨૮૧
૧૯.	કન્ટેવાળ	૨૩૩	૨૧૪	૪૪૭	૨૩૨	૨૨૦	૪૫૨	૨૨	૨૪	૨૫	૨૨	૧૦૫	૮૯	૧૧૦	૯૭
૨૦.	ખેરવા	૧૧૪	૧૦૯	૨૨૩	૧૫૩	૧૪૨	૨૯૫	–	–	–	–	૭૨	૬૭	૯૪	૮૪
૨૧.	ગોજપુર	૧૨૩	૧૦૧	૨૨૪	૧૨૪	૧૧૨	૨૩૬	–	–	–	–	૧૦૮	૯૦	૧૦૯	૧૦૦
૨૨.	નુરપુર	૯૯	૧૦૦	૧૯૯	૬૮	૮૩	૧૫૧	–	–	–	–	૯૯	૧૦૦	૬૪	૮૦
૨૩.	ફતેપુર	૨૧૦	૨૦૪	૪૧૪	૨૯૯	૨૫૮	૫૫૭	૫	૪	૮૨	૭૪	૮૭	૯૬	૧૨૦	૧૨૪
૨૪.	વડેલી	૫૭૨	૫૦૬	૧૦૭૮	૫૮૩	૫૭૨	૧૧૫૫	૧૩૫	૧૧૬	૧૦૭	૧૧૩	૨૯૭	૨૫૯	૩૦૮	૨૮૮
૨૫.	બીલીયા	–	–	–	૧૯૦	૧૬૦	૩૪૯	–	–	૯૩	૮૪	–	–	૮૭	૮૪
૨૬.	કાકર	૧૩૭	૧૩૦	૨૬૭	૧૫૩	૧૪૬	૨૯૯	૧૬	૨૧	૨૫	૨૬	૧૧૩	૯૬	૧૧૫	૧૧૭
૨૭.	પીછુવાડા	૪૯૨	૪૭૬	૯૬૮	૪૯૫	૪૮૦	૯૭૫	૧૧	૧૩	૪	૪	૨૦૭	૧૯૩	૧૯૫	૧૮૬
૨૮.	ગણેશવાડ	૬૪૯	૫૯૬	૧૨૪૫	૭૩૯	૬૬૮	૧૪૦૭	–	–	૮	૮	૫૬૦	૫૨૩	૬૪૨	૬૦૦
૨૯.	તાંદલજા	૮૪૦	૭૭૯	૧૬૧૯	૧૧૫૯	૧૦૬૭	૨૨૨૬	૬૧	૫૦	૬૫	૫૬	૩૩૩	૩૩૭	૫૪૧	૫૧૧
૩૦.	ભોજપુર	૧૭૨	૧૫૭	૩૨૯	૨૨૭	૧૮૧	૪૦૮	–	–	–	–	૧૩૦	૧૨૨	૧૭૫	૧૨૯
૩૧.	ચીકકાચેડા	૨૫૯	૨૫૦	૫૦૯	૩૧૯	૨૯૨	૬૧૧	૧	૧	–	–	૧૯૮	૧૯૫	૨૨૪	૨૦૦
૩૨.	હંસાપુરા	૧૨૬	૧૨૯	૨૫૫	૧૪૫	૧૪૦	૨૮૫	–	–	–	–	૧૨૩	૧૨૭	૧૪૩	૧૩૭

અનુ. નં.	ગામનું નામ	કુલ વસ્તી (૧૯૭૧ પ્રમાણે)			કુલ વસ્તી (૧૯૮૧ પ્રમાણે)			અનુ.જાતિ (૧૯૭૧)		અનુ.જાતિ (૧૯૮૧)		અનુ.જનજાતિ (૧૯૭૧)		અનુ.જનજાતિ (૧૯૮૧)	
		પુરુષો	સ્ત્રી	કુલ	પુરુષો	સ્ત્રી	કુલ	પુરુષો	સ્ત્રી	પુરુષો	સ્ત્રી	પુરુષો	સ્ત્રી	પુરુષો	સ્ત્રી
૩૩.	અબાપુર	૩૬૮	૩૨૬	૬૯૪	૩૮૭	૩૮૨	૭૬૯	૯	૧૩	૮	૧૦	૧૬૭	૧૪૫	૧૧૨	૧૦૬
૩૪.	કુછાટા	૨૩૧	૨૦૮	૪૩૯	૨૪૪	૨૧૪	૪૫૮	–	–	–	–	૧૯૩	૧૭૩	૨૧૩	૧૮૧
૩૫.	વજેલીયા	૨૪	૧૬	૪૦	૩૨	૩૨	૬૪	–	–	–	–	૨૪	૧૬	૩૧	૩૨
૩૬.	ઝાંપા	૮૨	૮૧	૧૬૩	૬૨	૭૦	૧૩૨	–	–	–	–	૮૨	૮૧	૬૨	૭૦
૩૭.	નાગરવાડા	૧૦૫	૯૯	૨૦૪	૯૦	૯૦	૧૮૦	–	–	–	–	૧૦૫	૯૯	૯૦	૯૦
૩૮.	સરસીંડા	૨૪૫	૨૨૪	૪૬૯	૨૪૪	૨૧૬	૪૬૦	–	–	–	–	૨૦૯	૧૮૮	૨૦૦	૧૭૬
૩૯.	માનપુરા	૫૩	૪૬	૯૯	૪૪	૩૮	૮૨	–	–	–	–	૫૩	૪૬	૪૨	૩૭
૪૦.	ખાંડુપુરા	૧૦૩	૮૦	૧૮૩	૧૧૫	૮૮	૨૦૩	–	–	–	–	૧૦૧	૮૦	૧૧૫	૮૮
૪૧.	ઓરેગલા	૧૮૪	૧૭૩	૩૫૭	૨૧૧	૧૮૩	૩૪૯	૨	૩	૭	૪	૧૦૨	૧૧૫	૧૦૮	૧૦૧
૪૨.	સરદારપુરા	૪૨	૪૫	૮૭	૧૭૮	૧૭૪	૩[illegible]૨	–	–	૧૭	૧૮	૩૮	૪૪	૧૦	૧૩
૪૩.	કુબેરપુરા	૮૦	૬૬	૧૪૬	૯૩	૯૨	૧૮૫	–	–	–	–	૮૦	૬૬	૯૩	૯૨
૪૪.	રામસીંગપુરા	૫૪	૫૨	૧૦૬	૫૮	૫૮	૧૧૬	–	–	–	–	૫૩	૫૦	૬૪	૫૦
૪૫.	વટવારીયા	૨૧૧	૧૯૨	૪૦૩	૨૭૪	૨૭૧	૫૪૫	–	–	–	–	૨૦૮	૧૯૧	૨૭૩	૨૬૪
૪૬.	પીપલસ	૫૪૭	૫૩૬	૧૦૮૩	૬૦૪	૫૬૩	૧૧૬૭	૧૨૦	૧૩૦	૧૫૪	૧૬૦	૨૪૦	૨૩૮	૨૯૧	૨૬૧

કોઠા નં.૩:૧ (ચાલુ)

અનુ. નં.	ગામનું નામ	કુલ વસ્તી (૧૯૭૧ પ્રમાણે)			કુલ વસ્તી (૧૯૮૧ પ્રમાણે)			અનુ.જાતિ (૧૯૭૧)		અનુ.જાતિ (૧૯૮૧)		અનુ.જનજાતિ (૧૯૭૧)		અનુ.જનજાતિ (૧૯૮૧)	
		પુરુષ	સ્ત્રી	કુલ	પુરુષ	સ્ત્રી	કુલ	પુરુષ	સ્ત્રી	પુરુષ	સ્ત્રી	પુરુષ	સ્ત્રી	પુરુષ	સ્ત્રી
૪૭.	અરીઠા	૨૪૨	૨૩૮	૪૮૦	૩૨૧	૨૭૮	૫૯૯	૨૫	૩૪	૨૫	૨૨	૧૪૦	૧૩૪	૧૮૦	૧૫૧
૪૮.	ગોવિંદપુરા	૬૩	૬૫	૧૨૮	૯૬	૯૦	૧૮૬	–	–	–	–	૬૩	૬૫	૭૬	૭૫
૪૯.	વડાલી				૫૮૩	૫૭૨	૧૧૫૫	–	–	૧૦૭	૧૧૩			૩૦૮	૨૮૮
૫૦.	ગોજીપુરા	૨૬૩	૨૫૨	૫૧૫	૩૦૫	૨૬૯	૫૭૪	૧	૪	૭	૪	૨૯	૩૦	૨૭	૨૫
૫૧.	ધોડા(ઓગલી)	૧૦૮	૯૪	૨૦૨	૧૨૧	૯૪	૨૧૫	–	–	–	–	૧૦૮	૯૪	૧૨૧	૯૪
૫૨.	વાઘેતા														
૫૩.	બમરોઈ	૧૦૧	૯૬	૧૯૭	૧૨૩	૧૦૯	૨૩૨	–	–	–	–	૧૪	૧૩	૧૩	૧૦

પસંદ કરેલા ગામોમાં આદિવાસીઓની વસ્તી :

સર્વેક્ષણમાં પસંદ કરેલા પાંચ ગામોમાં આદિવાસીઓની કુલ વસ્તી કોળી હતી તેમાં પુરુષો અને સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ તથા તેઓના વયજૂથની વિગતો અને પરણિત અને અપરણિત પુરુષ સ્ત્રીની વિગતો હવે આપણે જોઈશું.

સર્વેક્ષણ કરેલ ગામોમાં કુલ ૩૧૭ પુરુષો અને ૨૬૬ સ્ત્રીઓ હતી. સ્ત્રીઓ કરતાં પુરુષોની સંખ્યા ૫૧૬ હતી. પુરુષોમાં ૦ થી ૬ વર્ષની વયના ૫૬ પુરુષો, ૭ થી ૧૪ વર્ષની વયના ૬૪ પુરુષો, ૧૫ થી ૨૪ વર્ષની વયના ૬૨ પુરુષો, ૨૫ થી ૩૫ વર્ષની વયના ૭૫, ૩૬ થી ૬૦ ની વયના ૫૨ અને ૬૦ વર્ષની વય ધરાવતા ૭ પુરુષો હતા સૌથી વધુ પુરુષો ૨૫ થી ૩૫ વયની ઉંમર ધરાવતા હતા.

સ્ત્રીઓમાં ૪૯ ૦ થી ૬ વર્ષની, ૫૪ સ્ત્રીઓ ૭ થી ૧૪, ૫૨ સ્ત્રીઓ ૧૫ થી ૨૪ વર્ષની, ૬૨ સ્ત્રીઓ ૨૫ થી ૩૫ વર્ષની વય ધરાવતી હતી, ૩૬ થી ૬૦ વર્ષની વયધરાવતી ૪૮ સ્ત્રીઓ હતી જયારે ૬૦ વર્ષથી ઉપરની વય ધરાવતી સૌથી ઓછી માત્ર ૩ સ્ત્રીઓ જ હતી.

૨૫ થી ૩૫ વયની ઉંમર ધરાવતા સૌથી વધુ ૭૫ પુરુષો અને ૬૨ સ્ત્રીઓ જોવા મળી હતી જેઓ કામ કરી શકે તેવા યુવાન હતા.

સર્વેક્ષણમાં આવરી લીધેલા ૧૦૦ કુટુંબોમાં કુલ ૩૧૭ પુરુષો હતા અને ૨૬૬ સ્ત્રીઓ હતી ૧૪૫ પુરુષો અને ૧૪૪ સ્ત્રીઓ પરિણિત હતા. અપરણિત ૧૬૨ પુરુષો અને ૧૨૨ સ્ત્રીઓ હતી. ૮ વિધુર હતા, ૧૦ વિધવાઓ હતી જયારે છૂટા છેડા લીધેલા માત્ર ૨ પુરુષો હતા. પરિણિત પુરુષ અને સ્ત્રીઓમાં ઝાઝો ફરક જોવા મળતો નથી જયારે અપરણિત પુરુષોની સંખ્યા સ્ત્રીઓ કરતા વધુ જોવા મળી હતી.

વડેલી પોકેટ તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	સંખ્યા	૦ થી ૬ વર્ષ		૭ થી ૧૪		૧૫ થી ૨૪		૨૫ થી ૩૫		૩૬ થી ૬૦		૬૦થી ઉપર		કુલ
				પુ.	સ્ત્રી	પુ.	સ્ત્રી	પુ.	સ્ત્રી	પુ.	સ્ત્રી	પુ.	સ્ત્રી	પુ.	સ્ત્રી	પુ.
૧.	પીછુવાડા	તડવી	૨૦	૧૦	૧૪	૧૦	૧૧	૮	૯	૧૮	૧૪	૧૦	૧૦	–	–	૫૬
૨.	નાગરવાડા	તડવી	૨૦	૧૧	૭	૧૧	૮	૯	૮	૧૬	૧૨	૧૩	૧૦	૧	–	૬૧
૩.	નાના અલ્હાદપુરા	તડવી	૨૦	૯	૯	૧૪	૧૧	૧૬	૭	૧૦	૮	૧૨	૧૧	૩	–	૬૪
૪.	ગોવિંદપુરા	તડવી	૬	૨	૨	૨	૨	૫	૧	૪	૪	૨	૩	–	–	૧૫
		વસાવા	૧૪	૧૧	૪	૧૦	૧૧	૮	૪	૯	૧૧	૭	૫	–	–	૪૫
૫.	લઢોદ	તડવી	૧૨	૭	૬	૧૨	૬	૧૨	૧૪	૧૧	૯	૪	૩	૧	૨	૪૭
		નાયકા	૮	૬	૭	૪	૫	૫	૭	૮	૪	૪	૬	૨	૧	૨૯
		કુલ		૫૬	૪૯	૬૪	૫૪	૬૨	૫૨	૭૫	૬૨	૫૨	૪૮	૭	૩	૩૧૭ ૨

કોઠા : [illegible] વવાહિક દરજ્જા દર્શાવતા કોઠો

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	કુટુંબ સંખ્યા	પરિણિત પુ.	પરિણિત સ્ત્રી	અપરિણિત પુ.	અપરિણિત સ્ત્રી	વિધુર પુ.	વિધવા સ્ત્રી	છુટા છેડા પુ.	છુટા છેડા સ્ત્રી	કુલ પુરુષો	કુલ સ્ત્રી
૧.	પીછુવાડા	તડવી	૨૦	૩૩	૩૨	૨૩	૨૫	–	૧	–	–	૫૬	૫૮
૨.	નાગરવાડા	તડવી	૨૦	૨૪	૨૬	૩૨	૧૭	૫	૨	–	–	૬૧	૪૫
*** ૩.	નાના અખત્યારપુરા	તડવી	૨૦	૨૬	૨૩	૩૩	૨૧	૩	૨	૨	–	૬૪	૪૬
૪.	ગોવિંદપુરા	તડવી	૬	૭	૭	૮	૪	–	૧	–	–	૧૫	૧૨
		વસાવા	૧૪	૧૬	૧૮	૨૯	૧૭	–	–	–	–	૪૫	૩૫
૫.	લઢોદ	તડવી	૧૨	૨૨	૨૧	૨૫	૧૬	–	૩	–	–	૪૭	૪૦
		નાયકા	૮	૧૭	૧૭	૧૨	૧૨	–	૧	–	–	૨૯	૩૦
		કુલ		૧૪૫	૧૪૪	૧૬૨	૧૧૨	૮	૧૦	૨	–	૩૧૭	૨૬૬

પોકેટ વિસ્તારમાં વસતી અન્ય જ્ઞાતિઓ :

પોકેટ વિસ્તારમાં આદિવાસીઓ સહિત અન્ય જ્ઞાતિઓનો પણ વસવાટ છે. જેમ કે ઉચ્ચ વર્ણમાં પટેલ, રજપૂત, લુહાર, સુથાર, બ્રાહ્મણ, રબારી, વાણિયા વગેરે, પછાત જ્ઞાતિઓમાં બારીયા, વણકર, ચમાર ભંગી, વાઘરી અને અન્ય જ્ઞાતિઓમાં મુસલમાન, તથા ખુબજ ઓછા સીંધીઓ વસે છે.

આ બધી જ્ઞાતિઓમાં રજપૂત, પટેલ, બારીયા વગેરે જમીનો ધરાવે છે. સારા સાધન સંપની કુટુંબો આ જ્ઞાતિના આ વિસ્તારમાં જોવા મળે છે. તેઓ પાસે ખેતીના પુરતા સાધનો જોવા મળે છે. પછાત જ્ઞાતિઓમાં મોટાભાગે આદિવાસીઓને પોતાને ત્યાં ખેતમજુરીએ રાખે છે. ગામમાં ખુબજ ઓછા ઘરો હોય છતાં પણ આખા ગામની જમીનો તેમના દસ્તક હોય તેવા દાખલા જોવા મળ્યા હતા. દા.ત. લઢોદ ગામના તડવી આદિવાસીઓએ જોગમાઈ દરમ્યાન જણાવ્યું હતું કે આ ગામ આદિવાસીઓનું હતું છેલ્લા ૧૦ વર્ષ થયા પટેલોને અહીં આવ્યે. આજે મોટાભાગની જમીન તેઓ પાસે છે. આદિવાસી કે જેઓ જમીન માલિક હતા તેઓ ખેતમજુર થઈ ગયા છે.

તેવીજ રીતે પસંદ કરેલા ગામોમાં નાગરવાડા ગામ તથા પીછુવાડા ગામ સંપૂર્ણ આદિવાસીઓનું છે તેઓની મોટાભાગની જમીનો બિન આદિવાસીઓ પાસે જોવા મળે છે. આર્થિક સ્થિતિ ને કારણે તેઓ જમીન વેચી દે છે. તેમ ક્ષેત્રકાર્ય ધ્વારા જાણવા મળ્યું હતું.

આદિવાસી જાતિઓ :

(૧) તડવી :

વડેલી પોકેટના ગામોમાં તડવીઓ મોટાભાગે ખેતમજુરી કરે છે અત્યંત ગરીબીમાં તેવો જીવન ગુજારે છે. ખેત મજુરી કાયમી મળતી નથી. બાકીના દીવસો ઘેરજ રહેવું પડે છે. ખેતમજુરીની આવક સાથે થોડા ઘણાં કુટુંબો પાસે પશુપાલનમાં બકરા તથા ભેંસ

જોવા મળે છે. આ સિવાય બીજુ કોઈ અર્થઉપાર્જન નુ સાધન હોતુ નથી. તેઓના સામાજિક રીતરિવાજો પરંપરાગત ચાલ્યા આવતા હોય છે. તેઓમાં જાતિપંચ હોય છે અને તેના ધારાધોરણ પ્રમાણે સામાજિક રીત રિવાજોમાં વર્તવાનુ હોય છે પસંદ કરેલા ગામોમાં ૨૨ કુટુંબો જમીન ધરાવતા હતા જ્યારે ૫૬ કુટુંબો જમીન વિહોણા હતા. જમીનવાળા તડવી કુટુંબો પાસે ખેતીના પુરતા સાધનો નથી જમીન પણ ખુબજ ઓછી જોવા મળે છે. જમીન બીન ફળદ્રુપ હોય છે. ખેતીના સાધનોનથી તેથી ઘણાં કુટુંબો ભાડે સાધનો લાવીને ખેતી કરતા જોવા મળ્યા હતા.

(૨) વસાવા :

વડેલી પોકેટના પસંદ કરેલા ગામોમાં ૭ કુટુંબો જમીન વાળા હતાં જ્યારે ૭ કુટુંબો જમીન વિહોણા હતા જે ખેતમજુરી કરતા હતા. પોકેટના સમગ્ર ગામોનુ ચિત્ર જોઈએ તો મોટા ભાગે ના કુટુંબો મજુરી પર નિર્ભર હતા. ખુબજ ઓછા કુટુંબો પશુપાલન કરતા હતા. જમીનવાળા કુટુંબો પાસે પુરતા ખેતીના સાધનો ન હતા. ક્ષેત્રકાર્ય દરમ્યાન તેઓને સરકારી કોઈ યોજનાનો લાભ મળ્યા નથી એવી રજુઆત કરી હતી.

વસાવા પરંપરાગત રીતરિવાજો મુજબ સામાજિક વ્યવહારો કરતા હોય છે. જન્મથી માંડીને મૃત્યુ સુધીના રીવાજોમાં તે જોઈ શકાય છે.તેઓનુ જાતિપંચ હોય છે. અને તેના નિયમાનુસાર રીવાજોમાં વર્તવાનુ હોય છે. ક્ષેત્રકાર્ય દરમ્યાન લગ્ન કરતાં પણ તેઓનુ જીવન ધોરણ નીચુ જોવા મળ્યુ હતુ. વસાવાઓ શિક્ષણ પણ લગભગ નહીંવત જોવા મળ્યુ હતુ.

(૩) નાયકા :

પોકેટ વિભાગમાં નાયકા જાતિનો પણ સમાવેશ થતો હતો તેઓનુ આર્થિક જીવન કફોડી ભર્યુ જોવા મળ્યુ હતુ. તેઓમાં જમીન વિહોણા કુટુંબોની સંખ્યા વધુ છે. જમીનવાળા લગભગ નહીંવત છે. નાયકાઓ અન્ય આદિવાસીઓની જેમ ખેતમજુરી કરે છે. ગીરનારીવાળા ઘેર બેસી રહેવુ પડે છે. અને તેથી તેઓને દેવુ પણ થઈ જાય છે. તડવી વસાવા કરતાં પણ તેઓ આર્થિક રીતે વધુ

કંગાળ લાગે છે. તેઓના પશુપાલન નહીંવત છે. ગરીબીને કારણે શિક્ષણ પણ પોતાના બાળકોને આપી શકતા નથી એમ ક્ષેત્રકાર્ય વખતે જાણવા મળ્યું હતું. તેઓ પોતાના રીતરિવાજો પરંપરાગત રીતે કરતા હોય છે. તેઓનું પણ અન્ય આદિવાસીઓની જેમ જાતિ પંચ હોય છે. તેના જાતિ નિયમ મુજબ ફરજિયાત વર્તવાનું હોય છે.

બ્રણે આદિવાસી જાતિઓમાં વ્યસન તરીકે દારૂનું પ્રમાણ જોવા મળ્યું હતું.

અભ્યાસ માટે પસંદ કરેલા ગામોનો પરિચય :

(૧) પીછુવાડા :

પીછુવાડા ગામ સંખેડા તાલુકામાં વરસંગ નદીના કિનારા પર આવેલું છે. નદીમાં પૂર આવે ત્યારે બાજુના ઢેબર પુરાગામમાં ગામવાસીઓને જતુ રહેવું પડે છે. ગામમાં માત્ર તડવી આદિવાસીઓ જ વસે છે. તેઓના ૧૫ ઘરો છે. આ ગામ પહેલા મોટું હતું. ધીમે ધીમે ભાંગતું ગયું છે. અવાર નવાર પૂર આવતું હોવાથી કોઈ રહેવાનું પસંદ કરતુ નથી.

ગામમાં ૬ કુવાઓ છે ૨ પાકા છે અને ૪ કાચા છે. હેન્ડપંપ છે. પોસ્ટ ઓફીસ પણ છે. નિશાળ બાજુના ગામ કાકડમાં છે જે આ ગામથી ૦।। કિ.મી દૂર છે. ગામમાં દવાખાનુંનથી. અહીંના આદિવાસીઓ દેશી નળિયાવાળા કાચા ઘરોમાં રહે છે. વાસમાં કુલ ૮ થાંભલા છે. તેમાં ૨ ચાલુ છે અને ૬ બંધ છે તેમના ઘરોમાં વીજળી નથી.

અહીંના આદિવાસીઓ પહેલા જમીન માલીક હતા આજે ખેતમજૂરી કરે છે તેમની પાસેથી આજુબાજુના બારીયાઓએ જમીન લઈ લીધી છે તેમ તેઓ કહેતા હતા.

મોટાભાગે અહીંના આદિવાસીઓનું જીવન ખેતમજૂરી પર નિર્ભર છે ખેતમજૂર તરીકે ૫ રૂા. રોજ અને એક ટાઈમ ખાવાનું આપે

...૩૦

છે. મજૂરી સ્થાનિક ન મળે તો ૫ કિ.મી. દૂર વડેલી, ગેરમાઈ તથા ચોરવાડા સુધી જાય છે.

આ સિવાય થોડીઘણી ખેતી છે પરંતુ પૂરતા સાધનોના અભાવે ખેતીમાં જોઈએ એટલું ઊપજતું નથી. બીજું કે અહીંના કેટલાક કુટુંબોને દૂધ સહકારી મંડળી દ્વારા ભેંસો અપાઈ છે. બે કિસ્સાતો એવો મળી ગઈ હોય તેવા પણ જાણવા મળ્યા હતા. અપાયેલી ભેંસો ઘણી દૂબળી હતી એમ તેઓએ કહ્યું હતું. તેઓને હજુ સુધી વિમા કંપની દ્વારા કંઈ વળતર મળ્યું નથી. એવી રજૂઆત કરી હતી. ગોચરની જમીનમાં નીલગીરી વાવી હોવાથી ગૌચરની જમીન રહી નથી હવે આદિવાસીઓ ગાય-ભેંસ ચરાવે ક્યાં ? તે મોટો પ્રશ્ન છે. ઘાસ વેચાતું લાવીને ખવરાવવાની શક્તિ ન હોય તેથી ભેંસ મરી જાય છે. લોન ભરપાઈ ન થઈ હોય અને ભેંસ મરી જાય છે તેથી તે દેવામાં ડૂબી જાય છે.

અહીંના આદિવાસીઓમાં દારુના સેવનનું પ્રમાણ ખૂબજ પ્રમાણમાં જોવા મળ્યું હતું.

(૨) લઢોદ :

લઢોદ ગામ સંખેડા તાલુકા મથકેથી ૨૦ કિ.મી. દૂર આવેલું છે. ગામનો વિસ્તાર ૧ કી.મી માં પથરાયેલો છે.

મૂળ આ ગામ સંપૂર્ણ આદિવાસીઓનું હતું પટેલો બહારથી આવીને વસ્યા અને આદિવાસીઓની જમીન કબજે કરી લીધી. ધીમે ધીમે અન્ય જાતિઓ પણ આવીને તેમાં વસવાટ કરવા લાગી.

ગામમાં પટેલોના ૨૫ ઘર, રજપૂતના ૪૦, તડવીના ૧૧૨, નાયક - ૬૨, વણકર-૧૦, ચમાર-૧૦, લુહાર-૧, મુસલમાન-૧ અને બ્રાહ્મણનું પણ એક ઘર છે.

ગામમાં ૨ તળાવ છે. એક ગામમાં છે અને બીજુ ગામ બહાર છે બાલમંદિર તથા પ્રાથમિક શાળા છે આ પ્રાથમિક શાળામાં નીચે મુજબના આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ કરતા હતા.

ધોરણ	છોકરા	છોકરી
૧	૨૦	૬
૨	૧૫	૪
૩	૧૨	૪
૪	૧૦	-
૫	૧૦	૨
૬	૭	૧
૭	૫	૧
કુલ	૭૯	૧૮

ગામમાં જીલ્લાપંચાયત દવાખાનું છે, ૨ પેટીઓ છે બજાર નથી, ૪ કરિયાણાની દુકાનો છે. દૂધ ઉત્પાદન સહકારી મંડળી તથા વિકાસ કાર્યકારી સહકારી મંડળીઓ છે. આ બંનેમાં આદિવાસ તથા હરિજન સભ્યો છે. ગામમાં પોસ્ટ ઓફિસ છે. વોટર વર્કસની વ્યવસ્થા પણ છે. અને તે ચાલુ છે અડધા આદિવાસી મહોલ્લામાં સ્ટેન્ડ પોસ્ટ છે અડધામાં નથી. ગામમાં વીજળી છે. આદિવાસી ફળિયામાં પણ ટયુબ લાઈટ છે. ૫ થી ૭ તડવીના ઘરો સિવાય બીજા આદિવાસી ઘરો લાઈટથી વંચીત છે. ગામમાં સારણેશ્વર મહાદેવનું મંદિર આવેલુ છે. આ મંદિરમાં આદિવાસી તથા હરિજનોને જવા દે છે. પણ તેઓ જતા નથી. બોડેલીથી ત્રણ ટાઈમ બસ આવે છે પરંતુ ચોમાસામાં રસ્તો કાચો હોવાથી બસો બંધ થઈ જાય છે. હાલમાં રોડનું મેટલીંગ ચાલે છે તે થઈ જાય પછી ચોમાસામાં પણ બસની સુવિધા ચાલુ રહેશે.

ખેતીની જમીન ગોરાડુ અને કાળી છે. આ જમીનમાં ઘઉં, ડાંગર, કપાસ, મગફળી, બાજરી, મકાઈ, કેળ, તુવેર, મઠ વગેરે પાકે છે તેઓ શાકભાજી ઉગાડતા નથી.

(૩) નાગરવાડા :

નાગરવાડા ગામ સંખેડા તાલુકા મથકેથી ૩ કિ.મી. દૂર આવેલુ છે. ગામનો કુલભૌગોલિક વિસ્તાર ૨૩૭ હેકટર, ૩૭ વાર

અને ૯૯ પ્રતિવાર છે. ગામનું બસસ્ટેશન તથા રેલ્વેસ્ટેશન નથી. ગામમાં દુકાન પણ નથી. મોટાભાગનો ખરીદીનો વહેવાર તેઓ સંખેડાથી કરે છે.

ગામમાં કુલ ૩૪ ઘરો છે. બધાજ તડવી કુટુંબોના ઘરો છે. કોઈપણ અન્યજાતિ આ ગામમાં વસતી નથી. ગામથી ના કિ.મી. દૂર ઓરસંગ નદી.વહે છે. ગામમાં એક કૂવો ૭૦ ફૂટ ઊંડો છે ત્યાંથી પાણી ભરી શકાય પરંતુ તેઓના જણાવ્યા મુજબ એટલું લાંબુ દોરડુ લાવવાના પૈસા ન હોવાથી કૂવાના પાણીનો પીવામાં ઉપયોગ કરી શકતા નથી. પરંતુ નદીમાંથી પાણી ભરી લાવે છે.

ખેતી માટેની જમીન ગોરાડું અને ખાડા ટેકરાવાળી છે. જમીનમાં મકાઈ, તુવેર, અડદ, કપાસ, મગફળી, દીવેલા વગેરે પાકો થાય છે.

આ ગામ સંપૂર્ણ આદિવાસીઓનું જ છે. અહીંના આદિવાસીઓ મોટેભાગે ખેતમજૂરી પર નિર્ભર છે. થોડાઘણા કુટુંબો પાસે જમીન છે પરંતુ તે ખૂબજ ઓછા પ્રમાણમાં છે . ખેતમજૂરિમાં જે કુટુંબો કામ કરે છે તેમને એક ટાઈમ જમવાનું અને ૫ રૂપીયા દૈનિક આપવામાં આવે છે. ગામમાં ૪ કુટુંબો કડિયા કામમાં જાય છે. તેઓને રૂપીયા ૧૦ દૈનિક રોજી મળે છે.

આ ગામની કેટલીક જમીન અન્ય જાતિ (પટેલ) ધરાવે છે અહીંના આદિવાસીઓ પાસેથી પડાવી લીધી હોય કે તેઓએ વેચી દીધી હોય જે થોડી ઘણી જમીન કેટલાક આદિવાસીઓ પાસે છે. તેમની પાસે ખેતીના પૂરતા સાધનો નથી તેથી ભાડેથી ખેતીના સાધનો લાવીને ખેતી કરે છે. તેઓ દૈનિક નિયત કરેલ ભાડુ આપે છે.

(૪) <u>નાના અખત્યારપુર :</u>

તા. સંખેડા જિ. વડોદરા,

નાના અખત્યારપુરા સંખેડાથી ૩ કિ.મી. દૂર આવેલું છે.

આ ગામ સંપૂર્ણ આદિવાસી ગામ છે. ગામમાં ૨૫ ઘરો છે. આ તમામ ઘરો આદિવાસી તડવી જાતિના છે. આ ગામમાં અન્ય કોઈ જાતિ વસ્તી નથી. ગામમાં રેલ્વે સ્ટેશન તથા બસ સ્ટેશન નથી. ગામથી ના કિ.મી. દૂર ઓરસંગ નદી વહે છે. ગામમાં પોસ્ટ ઓફિસ નથી, દુકાન નથી કે દવાખાનું પણ નથી. ગામવાસીઓનો બધોજ વ્યવહાર અહીંથી ૨ કી.મી. દૂર લોઢીયા અને આદરપુરથી થાય છે. ગામમાં ૧ થી ૪ ધોરણની પ્રાથમિક શાળાછે. આદિવાસી બાળકો સ્કુલમાં નિયમીત જતા નથી. અહીંના આદિવાસીઓ અત્યંત ગરીબીમાં જીવન ગુજારે છે. તેમનાં ઘરો માટીના કાચા છે. તથા એક પણ ઘરમાં વીજળી નથી. તડવીવાસની વચ્ચે એક બંધ કુવો છે. હાલમાં તેમાં પીવાલાયક પાણી નથી તે કુવો સયાજીરાવ ગાયકવાડના વખતે આદિવાસીઓ માટે થયેલા કામની સાક્ષી પુરે છે.

<u>જમીન</u> : મોટાભાગની જમીન નદી કીનારે હોવાથી કોતરડાવાળી તથા ખાડાટેકરાવાળી છે.

<u>પાક</u> : અહીંના જમીનનાં ડાંગર, જુવાર, તુવેર, અને બાજરી થાય છે.

<u>ધંધાઓ</u> : અહીંના આદિવાસીઓમાં મોટાભાગના ખેત મજૂરી કરે છે. ચોમાસાના ચાર માસજ મજૂરી મળી રહે છે, મજૂરીમાં તેઓને એક ટાઈમ જમવાનું અને ૫ રૂા. આપે છે. થોડા કુટુંબો ખેતી કરે છે પરંતુ તેમની પાસે પુરતા સાધનો નથી.

(૫) <u>ગોવિંદપુરા</u> : તા. સંખેડા , જિ: વડોદરા

ગોવિંદપુરા ગામ અરીઠા ગામનું જ એક પેટાપરું છે. અરીઠાની બાજુમાંજ આવેલું છે. ગામમાં કુલ ૩૦ ઘરો આવેલા છે. તેમાં બારીયાના-૫, તડવીના-૧૦, વસાવાના-- ૧૫, ઘરો આવેલા છે. ગામનું રેલ્વેસ્ટેશન નથી, તળાવ નથી, દવાખાનું નથી કે પોસ્ટ ઓફિસ પણ નથી, પ્રાથમિક શાળા પણ નથી આ ગામના બાળકો અરીઠા પ્રાથમિક શાળામાં જાય છે. અરીઠાગામમાં પાણી

પુરવઠા ખાતાએ વારિગૃહ અહીં બે સ્ટેન્ડ પોસ્ટ મૂકી આપ્યા હોવાથી પાણીનો લાભ મળ્યો છે. સીંગોડાથી દામોદી જતો રોડ ગામની બાજુમાંથી પસાર થાય છે.
જમીન: ગોરાડુ અને કાળી જમીન છે.
પાકો : જુવાર, બાજરી, ડાંગર, ઘઉં, તુવેર, મગ, મઠ, મકાઈ, ગવાર, અડદ, દિવેલા, કપાસ અને ઘાસ થાય છે.

ધંધો : મોટાભાગના આદિવાસીઓ ખેતમજૂર તરીકે બાજુના ગામ ગરીઠામાં કામ કરવા માટે જાય છે. થોડાક કુટુંબો પાસે જમીન છે. એકાદ કુટુંબ માછીમારીનો ધંધો કરે છે. ખેતી કરતાં કુટુંબ અને માછીમારીનો ધંધો કરતાં કુટુંબ પાસે વ્યવસાયીક સાધનો પૂરતાં નથી.

વડેલી લઘુવિસ્તારના તહેવારો , મેળાઓ, ઉત્સવો, ધાર્મિક માન્યત

હિંદુધર્મના તમામ તહેવારો પોકેટ વિસ્તારના આદિવાસીઓ ઉજવે છે. દીવાળી તેઓનો મોટો તહેવાર ગણાય છે. આ દીવસે ઘરમાં લાડુ ખાવાનું બનાવે છે નવા કપડા પહેરે છે. અને દીવાળીનો તહેવાર ધામધૂમથી ઉજવે છે. ગોકુળાષ્ટમીનો મેળો તાલુકાના મથકે ભરાય છે. આદિવાસીઓ ત્યાં જાય છે. પરંપરાગત નૃત્ય કરે છે અને મેળાની ઊજવણીમાં અન્ય જાતિઓ સાથે ભાગ લે છે.

અન્ય જાતિઓની જેમ આદિવાસીઓમાં પણ ધાર્મિક માન્યતાઓ પ્રવર્તતી હોય છે. તેઓ દેવોમાં ભગવાન શંકર, રામ, હનુમાન, ગણેશ અને બાપજી મહારાજને ખૂબજ માને છે. આ દેવોના ઉપવાસ પણ કરે છે. મુશ્કેલી પડે ત્યારે આ દેવોની બાધા પણ રાખે છે.

દરેક આદિવાસીઓ પોતાની કુળદેવીને માનતા હોય છે. તેઓની કુળદેવીઓ કાળકામાં, અંબામાં, ખોડીયારમાં, મેલડીમા વગેરે કુળદેવીના નવરાત્રિની આઠમે નવેજ ચડાવે છે. કોઈ સાજુમાંદુ થાય ત્યારે કુળદેવીની બાધા પણ રાખેછે.

...૩૫..

આદિવાસીઓના ફળિયા:

આદિવાસીઓના ફળિયા ગામમાં બીનઆદિવાસીઓના વસવાટથી દૂર જોવા મળે છે. ફળિયામાં ઘરો ઘરબંધ લાઈનમાં હોય છે. અને છૂટાછવાયા પણ જોવા મળે છે. સંપૂર્ણ આદિવાસી ગામો જેવાં કે નાગરવાડા અને પીછવાડામાં આ પ્રકારના ઘરો ફળિયામાં જોવા મળ્યા હતા. આદિવાસીઓના ફળિયામાં બીન-આદિવાસીનું એક પણ ઘર જોવા મળતું નથી. જાતિવાર ફળિયા જુદા જુદા જોવા મળે છે. દા.ત. પસંદ કરેલા ગોવિંદપુરા ગામમાં તડવી અને વસાવાના ફળિયા જુદા જુદા જોવા મળ્યા હતા તેવીજ રીતે લઢોરગામમાં તડવી અને નાયકાના ફળિયા જુદા જુદા જોવા મળ્યા હતા.

તેઓના ફળિયાની આજુબાજું કોઈ દિવાલ કે વાડ હોતી નથી તેને પ્રવેશ ધ્વારા પણ હોતા નથી ફળિયામાં પાણીના નિકાલની પણ કોઈ વ્યવસ્થા જોવા મળતી નથી. કોઈપણ જાતની સુવિધા વિહિન ફળિયા જોવા મળે છે.

આદિવાસી કુટુંબનું માળખું, સગાઈ સંબંધો :

પાકેટના વિસ્તારમાં વસતા આદિવાસીઓની કૌટુંબિક રચના બે પ્રકારની જોવા મળે છે. (૧) સંયુકત કુટુંબ વ્યવસ્થા (૨). કેન્દ્રીય કુટુંબ વ્યવસ્થા.

સંયુકત કુટુંબ વ્યવસ્થામાં માતા, પિતા, ભાઈબહેન, પુત્ર, પુત્રવધુ, બધા સાથે રહેતા જોવા મળે છે. આ ઉપરાંત બે કુટુંબો પણ એક સાથે રહેતા હોય તેવુ જોવા મળ્યુ હતું. દા.ત. પિતાના બે પુત્રો ને તેઓના બાળકો સાથેજ રહેતા હોય બીજા કીસ્સામાં પોતે અને નાનાભાઈઓની પત્ની અને માતા-પિતા સાથે રહેતા જોવા મળ્યા હતા. તેને આપણે સંયુકત કુટુંબ વ્યવસ્થામાં ગણી શકાય.

કેન્દ્રીય કુટુંબ વ્યવસ્થામાં પોતે પત્ની અને સંતાનોનો તેમાં સમાવેશ થાય છે. કેન્દ્રીય કુટુંબો સામાજિક અન ધાર્મિક પ્રસંગોએ તો સંયુકત કુટુંબમાંજ ભળી જતા હોય છે.

...૩૬..

સગાઈ સંબંધો :

દરેક વ્યક્તિ જન્મ, લગ્ન અને રહેઠાણથી પોતાના સમાજના અન્ય વ્યક્તિઓ સાથે સંબંધિત બને છે. આદિવાસી સમાજમાં પણ બે પ્રકારના સગાઈસંબંધો જોવા મળે છે.

૧. રકત સંબંધી સંબંધ

૨. લગ્ન કરવાથી થતા સંબંધ

રકત સંબંધી સંબંધોમાં કાકા, કાકી, ફુઆ, ફોઈ, મામા, ભત્રીજા, દાદા, દાદી , વગેરે ગણાય છે. જ્યારે લગ્ન કરવાથી થતાં સંબંધીઓમાં સાસુ, સસરા, સાળી, સાળા, બનેવી, વેવાઈ, વેવાણ વગેરે ગણાવી શકાય.

આ રીતના સગાઈ સંબંધને વ્યકત કરવા માટે શબ્દ હોય છે પારસ્પારિક સંબંધિત સગાઓ એકબીજાને અમુક શબ્દોમાં સંબોધે છે.

સંખેડામાં સહકારી મંડળીઓ :

સંખેડા તાલુકામાં નીચે દર્શાવેલ સહકારી મંડળીઓ આવેલી છે. પોકેટ વિસ્તારના ગામોમાં માત્ર ખેત ધિરાણ મંડળી તથા દૂધ મંડળીઓજ જોવા મળી હતી. તેમ છતાં આ મંડળીઓનો પરોક્ષ પણ આદિવાસીઓના વિકાસમાં ફાળો જોવા મળે છે.

(૧)	ખેત ધિરાણ મંડળી	૭૩
(૨)	બીનખેત ધિરાણ મંડળી	૧૦
(૩)	જીનીંગ પ્રેસ મંડળી	૧
(૪)	દૂધ મંડળી	૯૮
(૫)	ગ્રામ સ.ભંડાર	૭
(૬)	સિંચાઈ મંડળી	૮
(૭)	ગૃહ મંડળી	૮
(૮)	લાઈવ સ્ટોક	૪
(૯)	મજૂર કામદાર	૭
(૧૦)	જિલ્લા સહકારી સંઘ	૧
(૧૧)	કપાસ મંડળી	૧
(૧૨)	અન્ય સહકારી મંડળી	૧૫

શિક્ષણ :

સંખેડા તાલુકામાં કુલ ૨૦૭ પ્રાથમિક શાળાઓ છે, ૧૪ માધ્યમિકશાળાઓ છે અને ૨ ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓ આવેલી છે. સંખેડા તાલુકામાં હજુ ૨૦ ગામોમાં પ્રાથમિક શાળા નથી. તાલુકામાં અક્ષરજ્ઞાન ધરાવનારની સંખ્યા નીચે મુજબ છે.

	પુરુષ	સ્ત્રી	કુલ
ગ્રામ્યવિસ્તાર	૨૬૦૪૦ (૪૪.૩૨)	૧૧૨૮૬ (૨૦.૬૯)	૩૭૩૨૯ (૩૨.૯૪)
શહેરી	૬૮૪૫ (૬૩.૯૫)	૪૦૦૬ (૪૧.૩૯)	૧૦૮૫૧ (૫૩.૨૪)
કુલ	૩૨૪૮૮ (૪૭.૩૫)	૧૫૨૯૨ (૨૩.૮૧)	૪૮૧૮૦ (૩૬.૦૪)

પસંદ કરેલા ગામોમાંથી ગોવિંદપુરામાં શાળા ન હતી નાના અમરથાપુર, નાગરવાડા, જ્યારે લઢોદમાં હાઈસ્કુલ કક્ષા સુધીના શિક્ષણની સુવિધા હતી.

કોઠા નં.૩:૪ માં પસંદ કરેલા પાંચ ગામોમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ કેટલું છે તે દર્શાવ્યું છે કુલ ૩૧૭ પુરુષોમાંથી ૨૨૧ પુરુષો અભણ હતા જે ભણેલા હતા તેમાં ૨ બાલમંદિરમાં ૮૭ પુરુષો પ્રાથમિક કક્ષા સુધીમાં, ૫ પુરુષો માધ્યમિક કક્ષા સુધી અને ૧ ઉચ્ચ માધ્યમિક કક્ષા સુધી ભણેલા જોવા મળ્યા હતા.

સ્ત્રીઓમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ જોઈએ તો ૨૬૬ સ્ત્રીઓમાંથી ૨૩૮ સ્ત્રીઓ અભણ હતી, ૫ બાળમંદિર સુધી ભણેલી, ૨૯ પ્રાથમિક કક્ષા સુધી અને માધ્યમિક કે તેથી ઉચ્ચ કક્ષા સુધી અભ્યાસ કરતી એક પણ સ્ત્રી જોવા મળી ન હતી.

પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓમાં શિક્ષણ આ કોઠા પરથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે કે નહીંવત છે. સ્ત્રીઓ વધુ શિક્ષણ લેતી થાય તેવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૬	૫	−	−	૧	−	૧	−	−	−	−	−	−	−	૭	૬
			જ. વગરના	૧૭	૩૬	૫૦	૧	−	૧૧	૨	૧	−	−	−	−	−	−	−	૪૯	૫૨
			કુલ	૨૦	૪૨	૫૫	૧	−	૧૨	૨	૨	−	−	−	−	−	−	−	૫૬	૫૮
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૧૦	૧૨	−	−	૧૩	૮	−	−	−	−	−	−	−	−	૨૩	૨૦
			જ. વગરના	૧૧	૨૮	૨૧	−	−	૧૦	૪	−	−	−	−	−	−	−	−	૩૮	૨૫
			કુલ	૨૦	૩૮	૩૩	−	−	૨૩	૧૨	−	−	−	−	−	−	−	−	૬૧	૪૫
૩.	નાના અખત્યારપૂર	તડવી	જમીનવાળા	૩	૮	૭	−	−	૫	૩	−	−	−	−	−	−	−	−	૧૩	૧૦
			જ. વગરના	૧૭	૩૭	૩૪	−	−	૧૩	૨	−	−	૧	−	−	−	−	−	૫૧	૩૬
			કુલ	૨૦	૪૫	૪૨	−	−	૧૮	૫	−	−	૧	−	−	−	−	−	૬૪	૪૬
૪.	ગોવિંદપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	૩	૨	−	−	૧	−	−	−	−	−	−	−	−	−	૪	૨
			જ. વગરના	૫	૪	૯	૧	−	૬	૧	−	−	−	−	−	−	−	−	૧૧	૧૦
			કુલ	૬	૭	૧૧	૧	−	૭	૧	−	−	−	−	−	−	−	−	૧૫	૧૨
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૧૧	૧૩	−	૧	૬	૩	૩	−	−	−	−	−	−	−	૨૦	૧૭
			જ. વગરના	૭	૧૮	૨૨	−	૧	૭	૨	−	−	−	−	−	−	−	−	૨૫	૨૫
			કુલ	૧૪	૨૯	૩૫	−	૨	૧૩	૫	૩	−	−	−	−	−	−	−	૪૫	૩૫
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૧૮	૧૬	−	−	૬	૪	૧	−	−	−	−	−	−	−	૨૫	૨૦
			જ. વગરના	૬	૧૯	૧૭	−	૩	૨	−	૧	−	−	−	−	−	−	−	૨૨	૨૦
			કુલ	૧૨	૩૭	૩૩	−	૩	૮	૪	૨	−	−	−	−	−	−	−	૪૭	૪૦
		નાયકા	જમીનવાળા	૬	−	૩	−	−	૨	−	−	−	−	−	−	−	−	−	૨	૩
			જ. વગરના	૭	૨૩	૨૭	−	−	૪	−	−	−	−	−	−	−	−	−	૨૭	૨૭

પ્રકરણ : ૪

લઘુ વિસ્તારની અર્થવ્યવસ્થા

ઘર :

વડેલી પોકેટ વિસ્તારના આદિવાસીઓના ઘર મોટાભાગે કાચા જોવા મળે છે. તેની દીવાલ પણ કાચી માટીની વચ્ચે સાંઠીઓવાળી હોય છે. ઉપર છાજ ઘાસનું દેશી નળીયાનું કે વિલાયતી નળીયાનું હોય છે. ઘર પોતાની માલીકીની જમીનમાં કે પંચાયતની જમીનમાં હોય છે. ઘરો એકબીજાની લગોલગ હોય છે. સર્વેક્ષણમાં આવરી લીધેલા કુટુંબો ના ઘરોની વીગતો હવે આપણે જોઈએ.

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	સંખ્યા	પોતાની માલીકી હા	ના	જો 'ના' તો કોની જમીનમાં છે પટેલ	સગા-સંબંધી	પંચાયત/સરકાર	જવાબ નહી	કુલ
૧.	પીછુવાડા	તડવી	૨૦	૨૦	–	–	–	–	–	૨૦
૨.	નાગરવાડા	તડવી	૨૦	૨૦	–	–	–	–	–	૨૦
૩.	નાના અખત્યારપુરા	તડવી	૨૦	૨૦	–	–	–	–	–	૨૦
૪.	ગોવિંદપુરા	તડવી	૬	૬	–	–	–	–	–	૬
		વસાવા	૧૪	૧૪	–	–	–	–	–	૧૪
૫.	લઢોદ	તડવી	૧૨	૧૨	–	–	–	–	–	૧૨
		નાયકા	૮	૪	૨	–	–	૩	૧	૮
		કુલ		૯૬	૪	–	–	૩	૧	૧૦૦

ઉપરોક્ત કોઠા પરથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે કે કુલ ૧૦૦ કુટુંબોમાંથી ૯૬ કુટુંબો પોતાની માલીકીની જમીનમાં ઘર ધરાવતા હતો જ્યારે ૪ કુટુંબો સરકારી કે પંચાયતની જમીનમાં પોતાનું ઘર ધરાવતા હતા.

કોઠો નં. ૪:૨

ઘરનો પ્રકાર દર્શાવતો કોઠો

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	કાચુ	પાકુ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	[illegible]	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૧૭	૧૭	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦	૨૦	–	–	૧૧	–	૮	–	૧	–	૨૦
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૧૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦	૨૦	–	૧	૧૪	૫	–	–	–	–	૨૦
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૧૭	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦	૧૮	૨	૪	૧૦	–	૨	૧	–	–	૨૦

કોઠા નં.૪:૨ ચાલુ

[illegible]ઠા નં. [illegible](ચાલુ)

૪. ગોવિંદપુરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
		જ.વગરના	૫	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
		કુલ	૬	૬	–	–	૪	–	૨	–	–	–	૬
	કલાલ	જમીનવાળા	૭	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
		જ.વગરના	૭	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
		કુલ	૧૪	૧૪	–	–	૭	–	૬	૧	–	–	૧૪
૫. બેઠોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૬	–	–	–	–	–	–	–	–	–
		જ.વગરના	૬	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
		કુલ	૧૨	૧૨	–	૨	૧૦	–	–	–	–	–	૧૨
	નાયકા	જમીનવાળા	૧	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–
		જ.વગરના	૭	૭	–	–	–	–	–	–	–	–	–
		કુલ	૮	૮	–	૧	૫	૧	૧	–	–	–	૮
		કુલ		૮૮	૨								૧૦૦

આ કોઠા પરથી ખ્યાલ આવે છે કે સર્વેક્ષણ કરેલા કુટુંબોમાંથી ૯૮ કુટુંબોને કાચું ઘર હતું જ્યારે ર કુટુંબોને પાકું ઘર હતું.

કોઠા નં. [illegible] ના પ્રકાર દર્શાવતો કોઠો

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	સંખ્યા	માટીની વચ્ચે સાંઠીવાળી	ઈંટની	પથ્થરની	સાંઠીની	કુલ
૧.	પીછુવાડા	તડવી	૨૦	૧૯	-	-	૧	૨૦
૨.	નાગરવાડા	તડવી	૨૦	૨૦	-	-	-	૨૦
૩.	નાના અખત્યારપુરા	તડવી	૨૦	૧૬	૪	-	-	૨૦
૪.	ગોવિંદપુરા	તડવી	૬	૬	-	-	-	૬
		વસાવા	૧૪	૧૪	-	-	-	૧૪
૬.	લઢોદ	તડવી	૧૨	૧૨	-	-	-	૧૨
		નાયકા	૮	૮	-	-	-	૮
		કુલ		૯૫	૪	-	૧	૧૦૦

આ કોઠા પરથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે કે ૯૫ કુટુંબોના ઘરોની દીવાલ કાચી હતી. કપાસના છોડની સાંઠીની દીવાલ પર માટી લીંપેલી હોય તેવી દીવાલ જોવા મળી હતી ૪ કુટુંબોના ઘરોની દીવાલ ઈંટોની બનેલી હતી જ્યારે એક કુટુંબના ઘરની દીવાલ માત્ર સાંઠીથી જ બનાવેલી હોય તેવી જોવા મળી હતી.

કોઠા નં. [illegible] છાપરાનો પ્રકાર દર્શાવતો કોઠો

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	સંખ્યા	ઘાસ	દેશી નળિયા	વિલાયતી નળીયા	પતરાં	સ્લેબ	કુલ
૧.	પીછુવાડા	તડવી	૨૦	૫	૧૧	–	૪	–	૨૦
૨.	નાગરવાડા	તડવી	૨૦	૮	૧૧	–	૧	–	૨૦
૩.	નાના અખત્યારપુરા	તડવી	૨૦	૩	૯	૪	૪	–	૨૦
૪.	ગોવિંદપુરા	તડવી	૬	–	૩	૨	૧	–	૬
		વસાવા	૧૪	૧	૧	૭	૫	–	૧૪
૫.	લઢોદ	તડવી	૧૨	૨	૫	૨	૩	–	૧૨
		વાયકા	૮	૧	૭	–	–	–	૮
		કુલ ..		૨૦	૪૭	૧૫	૧૮	–	૧૦૦

આ કોઠા પરથી પર ઉપરના છાજનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે. કુલ ૧૦૦ કુટુંબોમાંથી ઘાસનું છાજ હોય તેવા ૨૦ કુટુંબો હતા. દેશી નળીયાવાળા ૪૭ કુટુંબો હતા. વિલાયતી નળીયાવાળા ૧૫ કુટુંબો હતા જ્યારે પતરાંવાળા ૧૮ કુટુંબો હતા.

[illegible] ની સંખ્યા [illegible] વતો કોઠો

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	સંખ્યા	ઓરડાની સંખ્યા ૧	૨	૩	૪	કુલ
૧.	પીછુવાડા	તડવી	૨૦	૧૭	૩	–	–	૨૦
૨.	નાગરવાડા	તડવી	૨૦	૧૮	૨	–	–	૨૦
૩.	નાના અખ્ત્યારપુરા	તડવી	૨૦	૧૯	૧	–	–	૨૦
૪.	ગોવિંદપુરા	તડવી	૬	૬	–	–	–	૬
		વસાવા	૧૪	૧૩	૧	–	–	૧૪
૫.	લઢોદ	તડવી	૧૨	૭	૪	૧	–	૧૨
		નાયકા	૮	૮	–	–	–	૮
		કુલ		૮૮	૧૧	૧	–	૧૦૦

આ કોઠા પરથી તેઓના ઘરોમાં ઓરડાની સંખ્યાનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવેછે તેમાંથી ૧ ઓરડો ધરાવતા સૌથી વધુ ૮૮ કુટુંબો હતા ૨ ઓરડા ધરાવતા ૧૧ કુટુંબો હતા. જયારે ૩ ઓરડા ધરાવતા માત્ર એકજ કુટુંબ જોવા મળ્યા હતા.

ગામ : લટોદ   તા.: સંખેડા,   જિ: વડોદરા

નીચેના ચિત્રમાં દર્શાવેલું ઘર જેઠાભાઈ માનસિંગભાઈ નાયકનું છે તેમાં કુલ ૬ વ્યક્તિઓ રહે છે આ ઘરની પહોળાઈ ૧૨ ફુટ છે અને લંબાઈ ૮ ફુટની છે. ઘરની દીવાલ કાચીમાટીની ભીંત પર નીલગીરીના ડાળખાં બાંધેલી છે. દીવાલ પડે નહીં તેવી રીતે બાજરીના સુકા ઠુંઠા પણ બાંધે છે. ઘર પાછળ કપાસના સુકા છોડના ભારા મુકે છે. ઉપર ઘાસનું છાજ અને દેશી નળીયા હોય છે. ઘરમાં વીજળીની સગવડ નથી. પાણીના નીકાલની વ્યવસ્થા નથી વચ્ચે ૪ ફુટની કાચી દીવાલ બનાવીને જુદા ઓરડા જેવી વ્યવસ્થા કરે છે. ઘરને એકમાત્ર પ્રવેશદ્વાર હોય છે બારી હોતી નથી ઘર જાતે બનાવે છે તમામ વસ્તુઓ સ્થાનિક કુદરતી સંપત્તિમાંથી જ મેળવે છે. ઘર અંદરની સંરચના નીચે પ્રમાણે છે.

...૪૮..

ગામઃ પીછુવાડા   તા.ઃ સંખેડા   જિઃ વડોદરા

<u>ઘર :</u>

દેવકાભાઈ તડવીનું ઘર તેના કુલ - ૧૩ માણસો રહે છે. ઘરની દીવાલો કાચી માટીની છે ઘરની ઉપર દેશી નળીયાનું છાજ છે. નળીયા બાજુના ગામમાંથી લાવે છે. આ સિવાય ઘર બનાવવાની તમામ વસ્તુઓ સ્થાનિક કુદરતી સંપતિમાંથી જ મેળવે છે. ઘરની લં = ૧૨''ની છે અને પહોળાઈ ૧૦'' છે. આ ઘરની વિશેષતા એ છે કે તેને કયાંય બારી નથી. ઘરમાં વીજળી નથી.

તડવી :

તેમની વસતિ વડોદરા જિલ્લાના ડભોઇ, સંખેડા, નસવાડી, તિલકવાડા, જાંબુઘોડા, તથા છોટાઉદેપુર વિસ્તારમાં આવેલી છે. તેઓ નદીના તટપર વસ્યા એટલે તટવી અથવા તડવી કહેવાયા.

પહેરવેશ :

સ્ત્રીઓનો પોશાક ઘાઘરો અને ચોળી તથા પુરુષોનો પોશાક ખમીસ, ટુંકી લંગોટ તથા પાઘડીનો હોય છે. બહારગામ જાય ત્યારે સ્ત્રીઓ સાલ્લો તથા પુરુષો ધોતી પહેરે છે. બાળકો નાના ચડ્ડી અને બુશર્ટ પહેરે છે. નાની બાળકીઓ ફ્રોક પહેરે છે.

ઘરેણાં :

સ્ત્રીઓ નાકે જડ (વાળી) સોનાની કે ચાંદીની, કાનમાં કાપ, કડી સોનાની, વાળી સોનાની, ગળામાં ચાંદીની સેર, હાથે કડુ સોનાનું, કાંડા પર કાચની બંગડીઓ આંગળીમાં વીંટી ચાંદીની હવે કેડે કંદોરો પહેરતા નથી એમ ક્ષેત્રકાર્ય દરમ્યાન જણાવ્યું હતું. પગમાં ચાંદીની ઝાંઝરી તથા કાંડા પહેરે છે.

ખોરાક પીણાં-વ્યસનો :

ખોરાક માટે હલકા તથા જાડા ધાન્યોનો ઉપયોગ કરે છે. જેમકે અનાજમાં જુવાર, બાજરી, ચોખા , ઘઉં, મકાઈ, કઠોળમાં તુવેર, મગ, મઠ, અડદ, વાલ વગેરેનો ઉપયોગ કરે છે.

પીણાંઓમાં તેઓનું પ્રિય પીણું ચ્હા છે. સવારે તથા બપોર પછી એમ બે વાર પીએ છે. સવારે ચ્હા સાથે રાતનો વધેલો રોટલો પણ ખાય છે. બપોરે શાક રોટલી ખાય છે. સાંજે પણ મોટા ભાગે શાક રોટલીજ ખાતા હોય છે. બહુ ઓછા કુટુંબો ખીચડી શાક સાંજે ખાય છે.

વ્યસનોમાં તેઓ દારુપીતા જોવા મળ્યા હતા. આ સિવાય બીડી, તમાકુ વગેરે પણ ખાતા જોવા મળે છે. વૃધ્ધ લોકો ચલમ કે હોકકો પીએ છે.

વસાવા :

વસાવા ભીલોની પેટાજાતિઓમાંની એક પેટા જાતિ છે. તેઓ સામાન્ય રીતે શ્યામ પણ કવચિત ઘઉં વર્ણા કે ગોરા પણ માલુમ પડે છે. સ્વભાવે પ્રામાણિક, નિમકહલાલ અને સંતોષી હોય છે.

પહેરવેશ :

પુરુષો પહેરવેશમાં ધોતીયું પહેરણ તથા ફાળિયું કે ટોપી પહેરે છે. સ્ત્રીઓ પહોળા ઘેરનો ચણિયો, કબજો તથા ઓઢણી પહેરે છે. બાળકો મોટાભાગે ઉઘાડા ફરતા હોય છે.

ઘરેણાં :

તેઓના ઘરેણાંઓના સોના ચાંદીના તથા કથીરના ઘરેણાં પહેરે છે. પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓ વિશેષ ઘરેણાંની શોખીન હોય છે. નાકે સોનાની કે ચાંદીની વાળી, કાનમાં કાપ, ચાંદીના કે નીકલના, ગળામાં ચાંદીની કે નીકલની સેર, હાથે નીકલનું કડું, કાંડા પર કાચની બંગડીઓ અને આંગળી પર વીંટી ચાંદીની કે નીકલની પહેરે છે. પુરુષોના ઘરેણામાં હાથમાં એકાદ વીંટી ચાંદીની કે નીકલની જોવા મળે છે. કોઈ કોઈ ચાંદીના બટનો પહેરણે લગાવે છે.

ખોરાક પીણાં- વ્યસનો :

તેમનો મુખ્ય ખોરાક મકાઈ અને અડદ છે. ખોરાકમાં ઘી, દૂધ હોતા નથી. પણ છાસનો વપરાશ હોય છે ખોરાકમાં શાકભાજીનો ઉપયોગ પણ કરે છે.

તેઓમાં ચ્હાનું પ્રમાણ ઝપાટાબંધ વધવા માંડ્યું છે. દારુનો ઉપયોગ પણ દારૂબંધીને કારણે પહેલાં કરતાં ઘણો ઓછો થયો છે. છતાં તદ્દન ઓછો નથી થયો. માંસાહાર કરે છે પણ વાર તહેવારે ચલમ, બીડી તથા પીએ છે તથા હાથમાં ચોળીને તમાકુ પણ ખાય છે.

નાયકા :-

સુરત જિલ્લામાં નાયક તરીકે અને પંચમહાલ તથા વડોદરા જિલ્લામાં નાયકડા તરીકે તેઓ ઓળખાય છે.

દેખાવમાં તેઓ નીચા, સુકલકડા પણ ચપળ હોય છે. રંગે શ્યામ તથા ધઉંવર્ણા હોય છે.

પહેરવેશ :

પુરુષો કમરે એક કકડો વીંટાળે છે. અને માથે એક કકડો નાખે છે. સ્ત્રીઓ માથે એક કકડો ઓઢે છે તથા કમરે રંગીન લુગડું પહેરે છે. નાના બાળકો લગભગ ઉઘાડા જ ફરે છે. છોકરા ચડ્ડી તથા બુશર્ટ અને છોકરીઓ ફ્રોક પહેરે છે.

ઘરેણાં :

તેઓના ઘરેણાં આર્થિક સ્થિતી કંગાળ હોવાથી ખૂબજ ઓછા જોવા મળે છે. જે હોય છે તે ચાંદીના કે ધાતુના જ હોય છે. કાનેવાળી ચાંદીની કે ધાતુની, ડોકે કાચના મણિકાની માળા હાથે ધાતુની બંગડીઓ તથા કડાં પહેરે છે.

ખોરા-પીણાં-વ્યસનો :

તેમનો ખોરાક મુખ્યત્વે મકાઈનો છે. સો કઠોળ હોય છે. ક્યારેક ચોખા પણ ખાય છે. તેઓ માંસાહારી છે. મરેલા ઢોરનું માંસ ખાવામાં પણ તેઓ બાધ નથી ગણતા. અનાજ ખૂટે છે ત્યારે કંદમૂળ પર દહાડા કાઢે છે. તેઓનું પ્રિય પીણું ચ્હા છે.

વ્યસનોમાં બીડી પીએ છે, તમાકુ મસળીને ખાય છે તથા દારુ પણ પીએ છે.

માલમિલકત :

વડેલી પોકેટમાં પસંદ કરેલા ૧૦૦ કુટુંબોમાંથી તેઓની સ્થાવર તથા જંગમ માલ મિલકતની વીગતો મેળવી હતી તેમાં જમીન, વૃક્ષોની સંખ્યા અને કિંમત, પશુધનધ ખેત યંત્રો અને ઓજારોની સંખ્યા વાસણોની સંખ્યા, ઘરવપરાશના સાધનો અને અસ્કયામતોની માહિતી કેન્દ્રિત કરી હતી જેથી તેમના જીવન ધોરણનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે. આ બધી માહિતી કોઠાઓ ધ્વારા સ્પષ્ટ રીતે સમજીએ.

...૫૨..

વડેલી પોકેટ : તાલુકો:- સંખેડા   જમીન પ્રમાણે વર્ગીકરણ (એકરમાં)

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુ.સંખ્યા	કુલ જમીન એ. ગુઠા	પિયત એ. ગુઠા	બિન પિયત એ. ગુઠા
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩-૨૦	-	૩-૨૦
			જ.વગરના	૧૭	-	-	-
			કુલ	૨૦	-	-	-
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૨૩-૨૦	-	૨૩-૨૦
			જ.વગરના	૧૧	-	-	-
			કુલ	૨૦	-	-	-
૩.	નાના અખત્યારપુર	તડવી	જમીનવાળા	૩	૧૯-૦૦	૨-૦૦	૧૭-૦૦
			જ.વગરના	૧૭	૭-૦૦	-	૭-૦૦
			કુલ	૨૦	૨૬-૦૦	-	૨૪-૦૦

કોઠા નં.૪:૬ ચાલુ

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુ.સંખ્યા	કુલ જમીન એક ગુઠા	પિયત એ. ગુઠા	બિન પિયત એ. ગુઠા
૪.	ગોવિંદપુરા	પડવી	જમીનવાળા	૧	૨-૨૦	-	૨-૨૦
			જ.વગરના	૫	-	-	-
			કુલ	૬	-	-	-
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૧૪-૦૦	-	૧૪-૦૦
			જ.વગરના	૭	-	-	-
			કુલ	૧૪	-	-	-
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૧૮-૦૦	૪-૦૦	૧૪-૦૦
			જ.વગરના	૬	-	-	-
			કુલ	૧૨	-	-	-
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૧-૨૦	-	૧-૨૦
			જ.વગરના	૭	-	-	-
			કુલ	૮	-	-	-
			કુલ		૮૯.૦૦	૬-૦૦	૮૩.૦૦

આ કોઠા નં. ૪:૬ જોવાથી ખ્યાલ આવે છે કે તેઓ પાસે કુલ ૮૯ એકર જમીન છે તેમાંથી ૮૩ એકર બીનપિયત છે અને ૬ એકર પિયતવાળી જમીન છે. જેઓ પાસે જમીન છે તે બીન કાળદુપ જોવા મળી હતી અને ખરાબામાં આવેલી હતી. જાતિવાર જમીનો ધરાવતા કુટુંબો જોઈએ તો તડવી પાસે વધુ જમીન હતી વસાવા પાસે એનાથી ઓછી અને નાયકા પાસે લગભગ નહીંવત જોવા મળી હતી. સમગ્ર રીતે જોઈએ તો કુલ ૧૦૦ કુટુંબોમાંથી ૮૩ એકર જમીન હોવાથી કુટુંબદીઠ એક એકર પણ જમીન તેઓ પાસે નથી ખુબજ ઓછી જમીનો ધરાવે છે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે.

કોઠા નં. ૪:૭ માં સર્વેક્ષણ કરેલા કુટુંબોની વૃક્ષોની માલિકી ધરાવતા હતા. તેઓની માલીકીના વૃક્ષોમાં ૧ મહુડાનું, ઝાડ, ૨૨ આંબા, ૩ નીલગીરી, ૧૧ તાડ, ૧ જાંબુનું ઝાડ, ૧૨૫ સમડાંના વૃક્ષો હતા. તેની અંદાજિત કિંમત ૨૬,૯૩૦ની હતી. આ કોઠા પરથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે કે તેમની પાસે કુદરતી સંપતિની માલીકી ઓછી છે. ખુબજ ઓછા કુટુંબો આવા વૃક્ષો ધરાવતા હતા.

વડેલી પોકેટના આદિવાસીઓ પશુધન પણ ધરાવતા હતા. દુધ સહકારી મંડળી તથા બેંકની સહાયનો આ વિસ્તારના કેટલાક આદિવાસીઓને લાભ મળ્યો હતો. કોઠા નં.૪:૮ માં જોવાથી તેઓના પશુધનનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે. તેઓ પાસે ૪૦ ગાયો હતી, ૬૦ ભેંસો હતી, ૬૬ બકરાં, ૧૮ બળદ, ૧૯ વાછરડી, ૨ મરઘાં, અને ૮ પાડી હતી. આમ કુલ તેઓ પાસે કુલ ૨૩૬ પશુઓ હતા. આ બધા પશુધનની અંદાજિત કુલ કિંમત ૨,૫૪,૪૨૫ હતી

વૃક્ષોની સંખ્યા અને કિંમત

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	મહુડા	આંબા	ખજૂરી	સાગ	નીલગીરી	તાડ	જાંબુ	સમડા	અન્ય	કુલ	કિંમત
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૧	૪	–	–	–	–	–	૨	–	૭	૪,૭૦૦
			જ.વગરના	૧૭	–	૪	–	–	–	–	–	–	–	૪	૪,૦૦૦
			કુલ	૨૦	૧	૮	–	–	–	–	–	૨	–	૧૧	૮,૭૦૦
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	–	૨	–	–	–	૧૦	૧	૧૧૦	૧	૧૨૪	૪,૯૯૦
			જ.વગરના	૧૧	–	–	–	–	–	૧	–	–	–	૧	૫૦
			કુલ	૨૦	–	૨	–	–	–	૧૧	૧	૧૧૦	–	૧૨૫	૫,૦૪૦
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	–	૫	–	–	–	–	–	–	–	૫	૨,૫૦૦
			જ.વગરના	૧૭	–	–	–	–	–	–	–	૧	–	૧	૧૦૦
			કુલ	૨૦	–	૫	–	–	–	–	–	૧	–	૬	૨,૬૦૦

૪.	ગોવિદ[illegible]	તડવી	જમીનવાળા	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	✶
			જ.વગરના	૫	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
			કુલ	૬	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	–	૭	–	–	–	–	–	૧૨	–	૧૯	૧૦,૫૨૫	
			જ.વગરના	૭	–	–	–	–	૩	–	–	–	–	૩	૭૫	
			કુલ	૧૪	–	૭	–	–	૩	–	–	૧૨	–	૨૨	૧૦,૫૯૦	
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
			જ.વગરના	૬	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
			કુલ	૧૨	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
			જ.વગરના	૭	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
			કુલ	૮	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	
			કુલ		૧	૨૨	–	–	૩	૧૧	૧	૧૨૫	૧	૨૬૪	૨૬,૯૩૦	

કોઠા નં. ૪:૮ પશુધનની સંખ્યા અને કિંમત દર્શાવતો કોઠો

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	ગાય	ભેંસ	બકરા	બળદ	વાછરડો	વાછરડી	મરઘા	પાડી	અન્ય	કુલ	પશુધનની કિંમત
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૨	૧	૨	–	૧	૨	–	૨	–	૧૦	૮,૮૦૦
			જ.વગરના	૧૭	૯	૯	૧૨	–	૫	૧	–	૧	–	૩૭	- ૪૭,૬૫૦
			કુલ	૨૦											
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૪	૬	૧૧	૪	૩	૩	–	–	–	૩૧	૧૪,૭૦૦
			જ.વગરના	૧૧	૩	૭	૧૬	૧	૨	૧	૨	–	–	૨૭	૧૪,૪૫૦
			કુલ	૨૦											
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩	૨	–	૪	૨	૨	–	–	–	૧૩	૨૦,૬૦૦
			જ.વગરના	૧૭	૯	૨	૧૨	૧	૨	૧૦	–	–	–	૩૬	૨૮,૬૫૦
			કુલ	૨૦											

કોઠા નં.૦:૮ ચાલુ

૪.	ગોવિંદપુરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	–	૧	–	–	–	–	–	–	–	૧	૨,૫૦૦
			જ.વગરના	૫	–	૨	૪	–	–	–	–	–	–	૬	૫,૭૦૦
			કુલ	૬											
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	–	૯	૨	૫	–	–	–	૨	–	૧૮	૩૦,૭૫૦
			જ.વગરના	૭	૩	૧૦	૮	–	૨	–	–	–	–	૨૩	૩૦,૩૦૦
			કુલ	૧૪											
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	–	૭	૪	૩	૨	૨	–	–	–	૧૮	૨૩,૦૨૫
			જ.વગરના	૬	૩	૪	–	–	–	૧	–	૩	–	૧૧	૧૬,૫૦૦
			કુલ	૧૨											
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૭	૪	–	–	–	–	૧	–	–	–	૫	૭,૮૦૦
			કુલ	૮											
			કુલ		૪૦	૬૦	૬૬	૧૮	૧૯	૨૭	૨	૮	–	૨૩૬	૨,૫૪,૪૨૫

કોઠો ... ઓજારો અને ઓજારોની સંખ્યા અને કિંમત દર્શાવતો કોઠો

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	હળ લાકડાનું	હળ લોખંડનું	કરબ	સમાર	વાવણીયા	નાના ઓજારો	ગાડુ લા.પૈ	ગાડુ ટાયર	કુવો	કોબા	રેંટ	ઓ.એન્જિન	મો.મોટર	અન્ય	યંત્ર ઓજારો કુલ કિંમત
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૧૭	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦															
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૨	–	૩	૨	૧	૧૮	–	–	–	–	–	–	–	–	૯૦૦
			જ.વગરના	૧૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦															
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૨	–	૧	–	૧	૪	૧	–	–	–	–	–	–	–	૯૫૦
			જ.વગરના	૧૭	૧	–	૧	–	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–	૨૦૦
			કુલ	૨૦															

કોઠા નં.૪:૮ ચાલુ

૪.	ગોવિંદપુરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૫	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૬															
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૨	–	૨	૨	–	૯	૧	–	–	–	–	–	–	–	૩,૬૭૫
			જ.વગરના	૭	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૧૪															
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૨	–	૨	૨	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	૧	–
			જ.વગરના	૬	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૧૨															
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૧	–	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	૨૦૦
			જ.વગરના	૭	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૮															
			કુલ		૧૦	–	૧૦	૬	૪	૧૧	૨	–	–	–	–	–	–	–	૫,૯૨૫

કોઠા નં. ૪:૯ પરથી ખેતી માટેના સાધનો તેઓ પાસે કેટલા હતા તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે. કુલ ૩૦ કુટુંબો ખેતી કરતા હતા. આ કુટુંબો પાસે ખેતીના યંત્રો અને ઓજારોમાં લાકડાના હળ ૧૦ હતા, કરબ ૧૦, ૬ સમાર, ૪ વાવણીયા, ૩૧ નાના ઓજારો અને માત્ર બે લાકડાના પૈડાવાળા ગાડા હતા. કુલ તેઓ ૬૩ ખેતયંત્રો અને ઓજારો ધરાવતા હતા. જેની અંદાજિત કિંમત ૫,૯૨૫ની થતી હતી. આ પરથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે કે તેઓ પાસે ખેતીના પૂરતા સાધનો પણ નથી. સર્વેક્ષણ દરમ્યાન તેઓને પૂછતાં જણાવ્યું હતું કે અમે ખૂબ ઓછી જમીન હોવાથી સાધનો વસાવતા નથી ભાડે સાધનો લાવીને ખેતી કરીએ છીએ.

કોઠા નં. ૪:૧૦ માં દર્શાવ્યા મુજબ સર્વેક્ષણ કરેલા કુટુંબોમાં વાસણોની સંખ્યા જોઈએ તો ૨૪ તાંબાના હતા, ૫૭૦ એલ્યુમિનિયમના, ૬૮૦ પિતળના, ૧૯૪ સ્ટીલના, ૪૬૪ માટીના અને ૩૧૦ કાચના વાસણો હતા. સ્ટીલના વાસણોમાં તેઓ પાસે ચમચીઓ, વાટકીયો તથા પ્યાલા અને નાની થાળીઓ ધરાવતા હતા. કાચના વાસણોમાં મહદ્દંશે કપરકાબીઓનો સમાવેશ થતો હતો. ઉપરોક્ત વાસણોની અંદાજીત કુલ કિંમત રૂા.૪૮,૩૫૮ની થતી હતી. તેઓ પાસે વાસણો પણ પૂરતા પ્રમાણમાં ન હતા. તેવું અભ્યાસ દરમ્યાન જાણવા મળ્યું હતું.

ઘરવખરીના સાધનોની વિગતો કોઠા નં.૪:૧૧ પરથી જોઈએ તો ૧૫૮ ખાટલા હતા, ૧ પલંગ, ૪ ટેબલખુરશી, ૧૯ સાયકલ, ૨૬ ઘડિયાળ, ૧૫ રેડીયા, ૭૮ ફાનસ, ૩૮ દળવાની ઘંટી, ૧૨ પ્રાયમસ, ૮૨ પેટી (પતરાની તથા લાકડાની), ૩ બેટરી, ૯ માછલા પકડવાની જાળ અને ૧૦૪ ટોપલા ટોપલીઓ હતા. ઘરવખરીના સાધનોમાં તેઓ પાસે આધુનિક સુખ સગવડવાળા સાધનો પણ જોવા મળ્યા હતા. જે ખુબજ ઓછા કુટુંબો પાસે હતા. મોટાભાગે તો તેઓ પાસે ઘરવખરીના પૂરતા સાધનો જોવા મળ્યા ન હતા.

વાસણોની સંખ્યા અને કિંમત દર્શાવતો કોઠો

વડેલી મોકેટ તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	સંખ્યા	વાસણોના	એલ્યુમિનિયમ	પિત્તળ	સ્ટીલ	માટી	કાચ	અન્ય	કિંમત
૧.	પીછુવાંડા	તડવી	૨૦	૧૦	૧૨૪	૧૧૦	૩૪	૮૬	૪૮	૧	૯,૨૨૦
૨.	નાગરવાડા	તડવી	૨૦	૧૦	૯૭	૧૩૬	૩૩	૯૭	૪૯	–	૮,૪૮૦
૩.	નાના અખત્યારપુરા	તડવી	૨૦	૧	૧૦૭	૧૨૯	૨૮	૧૦૦	૭૫	–	૧૦,૦૧૧
૪.	ગોવિંદપુરા	તડવી	૬	–	૪૧	૪૬	૧૩	૨૬	૧૧	–	૩,૨૫૯
		વસાવા	૧૪	૩	૮૩	૯૫	૫૨	૬૪	૫૧	–	૬,૯૦૪
૫.	લઢોદ	તડવી	૧૨	–	૫૩	૧૧૦	૨૯	૬૩	૬૨	–	૭,૬૩૭
		નાયકા	૮	–	૬૫	૫૪	૫	૨૮	૧૪	–	૨,૮૪૭
		કુલ		૨૪	૫૭૦	૬૮૦	૧૯૪	૪૬૪	૩૧૦	૧	૪૮,૩૫૮

ઘરવખરીના સાધનોની સંખ્યા અને કિંમત દર્શાવતો કોઠો

વડેલી પોકેટ તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	સંખ્યા	ખાટલા	પલંગ	ટેબલ ખુરશી	સાયકલ	ઘડિયાળ	રેડીયો	કપડા સીવવાનું મશીન	શિકારના સાધનો	વાજિંત્રો
૧.	પીછુવાડા	તડવી	૨૦	૨૮	–	–	૨	૨	–	–	–	–
૨.	નાગરવાડા	તડવી	૨૦	૨૭	–	૧	૨	૨	૩	–	–	–
૩.	નાના અખત્યારપુરા	તડવી	૨૦	૩૨	–	–	૮	૫	૭	–	–	–
૪.	ગોવિંદપુરા	તડવી	૬	૬	–	–	૨	૬	૧	–	–	–
		વસાવા	૧૪	૩૦	૧	૩	૪	૭	૩	–	–	–
૫.	લઢોદ	તડવી	૧૨	૨૨	–	–	૧	૨	૧	–	–	–
		નાયકા	૮	૧૩	–	–	–	૨	–	–	–	–
		કુલ		૧૫૮	૧	૪	૧૯	૨૬	૧૫	–	–	–

કોઠા નં.૪:૧૧ ચાલુ

ફાનસ ચીમની	લાઈટબીલ	દળવાની ઘંટી	પ્રાયમસ	પેટી	બેટરી	માછલી પકડવાની જાળ	ટોપલા ટોપલી	અન્ય	કુલ કિંમત
૨૨	–	–	૨	૧૧	૩	૧	૨૩	–	૯,૨૨૦
૮	–	૭	–	૧૪	–	–	૧૫	–	૩,૫૬૫
૧૮	–	૬	૩	૧૧	–	–	૧૬	૧	૮,૩૮૨
૭	૩	૭	૨	૧૨	–	૪	૧૨	–	૩,૯૫૨
૩	૪	૭	૪	૧૭	–	૪	૧૮	–	૭,૦૧૯
૧૩	–	૯	૧	૯	–	–	૧૩	–	૨,૬૬૪
૭	–	૨	–	૮	–	–	૭	–	૧,૧૪૩
૭૮	૭	૩૮	૧૨	૮૨	૩	૯	૧૦૪	૧	૩૫,૯૪૫

વડેલી પોસ્ટ [illegible] તાલુકો [illegible]

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	ચાંદીની કિંમત	સોનાની કિંમત	અન્ય દાગીના	લેણું	બેંક બેલેન્સ	અનામતો રોકડ	અન્ય	કુલ
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૨૦૦	૨૫૦૦	-	-	-	-	-	૨,૭૦૦
			જ.વગરના	૧૭	૨૦૫૦	૨૧૦૦	-	-	-	-	-	૪,૧૫૦
			કુલ	૨૦								
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૧૫૦	૭૦૦	-	-	-	-	-	૮૫૦
			જ.વગરના	૧૧	૨૦૦૦	૧૭૦૦	-	-	-	-	-	૩,૭૦૦
			કુલ	૨૦								
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩૦૦	૨૦૦	-	-	-	-	-	૫૦૦
			જ.વગરના	૧૭	૧૪૦૦	૨૦૦૦	-	-	-	-	-	૩,૪૦૦
			કુલ	૨૦								

કોઠા નં.૪:૧૨ ચાલુ

			જ.વગરના	૭	૧૦૦૦	૨૩૦૦	-	-	-	-	-	૩,૩૦૦
			કુલ	૮								
			કુલ		૧૬૦૬૦	૨૦૪૧૦	-	-	૫૦૦	૩૧૦	-	૩૭,૨૮૦

ફાગણ	-	કપાસ વીણવાનો.
ચૈત્ર	-	ઘેર બેસી રહેવાનું
વૈશાખ	-	આંબા વેડવા, લગ્નની સીઝન કામ ન થાય
જેઠ	-	ખેતમજૂર તરીકે લેવાય

આર્થિક પ્રવૃત્તિ :

વડેલી પોકેટના આદિવાસીઓ નીચેની આર્થિક પ્રવૃત્તિઓમાં રોકાયેલા હતા.

ખેતી :-

ખેતીના વ્યવસાયમાં રોકાયેલા ખૂબજ ઓછા કુટુંબો જોવા મળ્યા હતા. તેઓ પાસે જમીન પણ ઓછી હતી. જેઓ પાસે જમીન હતી ખેતી કરે છે તેઓ પાસે પૂરતા સાધનો નથી તેઆપણે આગળ જોઈ ગયા. તપાસ દરમ્યાન તેઓએ ખેતીના સાધનોની માંગણી કરીહતી. ખેતીના વ્યવસાયમાંથી વર્ષ ચાલે તેટલું અનાજ પણ પુરું પાકતું નથી. આકાશી ખેતી પરજ આ કુટુંબો ખેતી કરે છે. ખેતીમાં તેઓ જાડુ ધાન્ય પકવતા હતા.

ખેતમજૂરી :-

મોટાભાગના કુટુંબો ખેત મજૂરી કરતા જોવા મળ્યા હતા. ખેતમજૂરી બારેમાસ મળતી નથી માત્ર સીઝન પુરતી જ મળે છે. મજૂરીના દર પણ ઓછા હોય છે. ખેતીની સીઝન સીવાય મોટાભાગના ઘેરજ બેસી રહે છે. ખેતમજૂરીમાં તેઓ ખેતીનું તમામ પ્રકારનું કામ કરતા હોય છે. કેટલાક ખેતમજૂર તરીકે ખેતમાલીક સાથે બંધાય છે. આવા કુટુંબો અગાઉ પૈસા લઈ લે છે અને મજૂરી પેટે ચુકવે છે.

પશુપાલન :-

પશુપાલનમાં રોકાયેલા આદિવાસીઓ આ વિસ્તારમાં ઠીક પ્રમાણમાં જોવા મળ્યા હતા. દૂધ સહકારી મંડળીના તેઓ સભ્ય પણ બનેલા હતા. બેંક અને મંડળી દ્વારા દૂધાળા ઢોરનો લાભ મળ્યો હતો. આ ઉપરાંત બકરા પણ તેઓ પાળે છે.

માછીમારો :-

ખુબજ ઓછા કુટુંબો માછીમારી નો ધંધો કરે છે અને તે ગૌણ વ્યવસાય તરીકે જ કરતા જોવા મળ્યા હતા. તેઓ પાસે માછલા પકડવાની જાળી પુરતા પ્રમાણમાં ન હતી. માછલી નજીકના બજારમાં વેચે છે. તથા આજુબાજુના ગામોમાં વેચી દે છે. તેઓ પાસે મત્સ્ય પકડવાનું જ્ઞાન છે જાણકારી છે પરંતુ પુરતા સાધનો નથી તેઓએ તપાસ દરમ્યાન માછલા પકડાવાની જાળીની માંગણી કરી હતી.

કડીયાકામ-રોડકામ :-

તાલુકા મથક પાસેના ગામોના કેટલાક આદિવાસીઓ કડીયાકામ કરતા જાણવા મળ્યા હતા. મકાનને સેન્ટીંગ ભરવાનું કામકરતાં હતા. ભાડેથી સાધનો લાવીને આ કામ કરતા હતા. કેટલાક કડિયાઓ સાથે મજૂર તરીકે કામ કરતા હતા. ખેતમજૂરી કરત કડિયાકામમાં તેઓને વધુ આવક મળે છે. એમ તેઓએ જણાવ્યું હતું.

કેટલાક આદિવાસી કુટુંબો ખેતીની સીઝન ન હોય ત્યારે રોડકામની છૂટક મજૂરીએ જતા હતા.

નોકરી :-

ખુબજ ઓછી સંખ્યામાં નોકરીએ જોડાયેલા જોવા મળ્યા. શિક્ષણ ઓછું હોવાને કારણે નોકરીની તકો ઓછી હોય છે. તેમ છતાં ખાનગી સંસ્થાઓમાં મજૂર તરીકે કેટલાક નોકરી કરતા હતા. સરકારી નોકરીમાં જે થોડા ઘણા હતા તે નિમ્નકક્ષામાં નોકરી કરતા હતા.

હસ્તઉદ્યોગ :-

વડેલી પોકેટના કેટલાક આદિવાસીઓ તાડના પાનમાંથી ખાટલાનું વાણ બનાવે છે. જાડા દોરડા પણ બનાવે છે.

ઉપરોકત આર્થિક પ્રવૃત્તિઓના વડેલી પોકેટના આદિવાસીઓ રોકાયેલા જોવા મળ્યા હતા. પસંદ કરેલા કુલ ૧૦૦ કુટુંબોમાંથી કેટલા કુટુંબો કઈ કઈ આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ કરે છે તે હવે આપણે જોઈએ.

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	ખેતી	ખેતમજૂરી	કડિયાકામ	ગોડકામ	નોકરી	કુલ
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩	–	–	–	–	૩
			જ.વગરના	૧૭	–	૧૭	–	–	–	૧૭
			કુલ	૨૦						
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૯	–	–	–	–	૯
			જ.વગરના	૧૧	–	૭	૪	–	–	૧૧
			કુલ	૨૦						
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩	–	–	–	–	૩
			જ.વગરના	૧૭	–	૧૧	–	૫	૧	૧૭
			કુલ	૨૦						

કોઠા નં. ૪:૧૩ ચાલુ

૪.	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]						
			જ.વગરના	૫	–	૫	–	–	–	૫
			કુલ	૬						
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૭	–	–	–	–	૭
			જ.વગરના	૭	–	૭	–	–	–	૭
			કુલ	૧૪						
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૬	–	–	–	–	૬
			જ.વગરના	૬	–	૬	–	–	–	૬
			કુલ	૧૨						
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૧	–	–	–	–	૧
			જ.વગરના	૭	–	૫	–	૨	–	૭
			કુલ	૮						
			કુલ		૩૦	૫૮	૪	[illegible]	૧	૧૦૦

સર્વેક્ષણ કરેલા કુલ ૧૦૦ કુટુંબોમાંથી ૭૦ કુટુંબોનો મુખ્ય ધંધો ખેતી હતો, ૫૮ કુટુંબો ખેતમજૂરી કરતા હતા, ૪ કુટુંબો કડિયાકામ, ૭ કુટુંબો રોડકામ અને ૧ કુટુંબનો મુખ્ય ધંધો નોકરી હતો. જેની વિગતવાર માહિતી કોઠા નં. ૪:૧૩ માં દર્શાવી છે જ્યારે કોઠા નં.૪:૧૪ માં ગૌણ ધંધાની વિગતો જોઈ શકાય છે.

કોઠા નં. ૪:૧૪ માં ગૌણ ધંધાની વીગતો જોતાં આ કોઠા પરથી જણાય છે કે ખેતી કરતા ૩ કુટુંબો હતા. ૪૭ કુટુંબો ખેતમજૂરી કરતા હતા, ૩૮ પશુપાલન, ૪ રોડકામ અને ૩ કુટુંબો માછીમારીનો ગૌણ વ્યવસાય કરતા હતા.

કોઠા નં. ૪:૧૫ પરથી પુરુષ-સ્ત્રી પ્રમાણે ધંધાનું વર્ગીકરણ જોઈએ તો આર્થિક પ્રવૃત્તિમાં સ્ત્રીઓ કરતા પુરુષ વધુ રોકાયેલો જોવા મળે છે. તેમ છતાં સ્ત્રીઓ પણ આર્થિક ઉપાર્જનમાં પુરુષની સાથે જોડાયેલી જોવા મળે છે, જેમકે ખેતીમાં ૩૧ પુરુષો, ખેતમજૂરીમાં ૧૨૨ પુરુષો, જંગલ તથા રોડકામમાં ૧૬ પુરુષો, નોકરીમાં ૧ અને પશુપાલનમાં ૯ પુરુષો જોડાયેલા છે. સૌથી વધુ પુરુષો ખેત મજૂરીમાં જોવા મળે છે.

એજ રીતે સ્ત્રીઓ ૨ ખેતીમાં, ખેતમજૂરીમાં ૯૮, રોડકામમાં ૯, અને પશુપાલનમાં ૩૪ સ્ત્રીઓ જોડાયેલી છે. સૌથી વધુ સ્ત્રીઓ પશુપાલનના વ્યવસાય સાથે સંકળાયેલી જોવા મળે છે.

કમાનાર અને નહીં કમાનારની સંખ્યામાં વિગતે જોતાં કોઠા નં. ૪:૧૬ પરથી ખ્યાલ આવે છે કે કુળ ૩૧૭ પુરુષોમાંથી ૧૭૯ પુરુષો કમાતા હતા જ્યારે કુલ ૨૬૬ સ્ત્રીઓમાંથી ૧૪૫ સ્ત્રીઓ આર્થિક પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલી હતી અને ૧૨૧ સ્ત્રીઓ કોઈ-પણ જાતની આર્થિક પ્રવૃત્તિ કરતી ન હતી.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે કે કમાનાર પુરુષોની સંખ્યા નહીં કમાનાર પુરુષો કરતા વધારે હતી તેવી જ રીતે કમાનાર સ્ત્રીઓની સંખ્યા નહીં કમાનાર સ્ત્રીઓ કરતા વધુ હતી.

વડેલી [illegible]

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	ખેતી	ખેતમજુરી	પશુપાલન	રોડકામ	નોકરી	મત્સ્યઉદ્યોગ	કડિયાકામ	કુલ
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૧૭	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦	–	૧૪	૬	–	–	–	–	૨૦
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૧૧	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦	૧	૧૪	–	–	–	–	૫	૨૦
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૧૭	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦	૨	૧૦	૬	૨	–	–	–	૨૦

કોઠા નં.૦:૧૪ ચાલુ

૪.	[illegible]	[illegible]	[illegible]	૧								
			જ.વગરના	૫	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૬	–	૨	૩	–	–	૧	–	૬
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૭	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૧૪	–	૩	૯	–	–	૨	–	૧૪
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૬	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૧૨	–	૩	૯	–	–	–	–	૧૨
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૭	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૮	–	૧	૫	૨	–	–	–	૮
			કુલ		૩	૪૭	૩૮	૪	–	૩	૫	૧૦૦

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	ખેતી પુ.	ખેતી સ્ત્રી	ખે.મજૂરી પુ.	ખે.મજૂરી સ્ત્રી	જંગલ/રોડકામ પુ.	જંગલ/રોડકામ સ્ત્રી	નોકરી પુ.	નોકરી સ્ત્રી	પરકામ પુ.	પરકામ સ્ત્રી	પશુપાલન પુ.	પશુપાલન સ્ત્રી	કુલ પુ.	કુલ સ્ત્રી
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૨	–	૨	૨	–	–	–	–	–	–	–	૧	૪	૩
			જ.વગરના	૧૭	–	–	૩૧	૨૩	–	–	–	–	–	૨	૩	૭	૩૪	૩૨
			કુલ	૨૦	૨	–	૩૩	૨૫	–	–	–	–	–	૨	૩	૮	૩૮	૩૫
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૬	૬	–	૩	૫	–	–	–	–	–	–	–	૨	૧૨	૭
			જ.વગરના	૧૧	–	–	૧૨	૧૦	૮	૪	–	–	–	–	–	–	૨૦	૧૪
			કુલ	૨૦	૬	–	૧૫	૧૫	૮	૪	–	–	–	–	–	૨	૩૨	૨૧
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩	–	૪	૩	–	–	–	–	–	–	–	૨	૭	૫
			જ.વગરના	૧૭	૧	–	૨૨	૧૪	૨	–	૧	–	–	–	૧	૪	૨૭	૧૮
			કુલ	૨૦	૪	–	૨૬	૧૭	૨	–	૧	–	–	–	૧	૬	૩૪	૨૩

કોઠા નં.૦:૧૫ ચાલુ

	[illegible]			[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	૧	–	૩	૧
			જ.વગરના	૫	–	–	૭	૬	–	–	–	–	–	–	–	૧	૭	૭
			કુલ	૬	૧	–	૮	૭	–	–	–	–	–	–	૧	૧	૧૦	૮
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૭	–	૫	૫	–	–	–	–	–	–	–	૫	૧૨	૧૦
			જ.વગરના	૭	–	–	૭	૪	–	–	–	–	–	–	૧	૪	૮	૮
			કુલ	૧૪	૭	–	૧૨	૯	–	–	–	–	–	–	૧	૯	૨૦	૧૮
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૬	–	૮	૧૦	–	–	–	–	–	–	૨	૩	૧૬	૧૩
			જ.વગરના	૬	–	–	૧૨	૯	–	–	–	–	–	–	–	૩	૧૨	૧૨
			કુલ	૧૨	૬	–	૨૦	૧૯	–	–	–	–	–	–	૨	૬	૨૮	૨૫
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૨	૨	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	૨	૨
			જ.વગરના	૭	–	–	૮	૬	૬	૫	–	–	–	–	૧	૨	૧૫	૧૩
			કુલ	૮	૨	૨	૮	૬	૬	૫	–	–	–	–	૧	૨	૧૭	૧૫
			કુલ		૩૧	૨	૧૨૨	૯૮	૧૬	૯	૧	–	–	૨	૯	૩૪	૧૭૯	૧૪૫

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	કમાનાર પુરુષ	કમાનાર સ્ત્રી	નહીં કમાનાર પુરુષ	નહીં કમાનાર સ્ત્રી	કુલ પુરુષ	કુલ સ્ત્રી
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૪	૩	૩	૩	૭	૬
			જ.વગરના	૧૭	૩૪	૩૨	૧૫	૨૦	૪૯	૫૨
			કુલ	૨૦	૩૮	૩૫	૧૮	૨૩	૫૬	૫૮
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૧૨	૭	૧૧	૧૩	૨૩	૨૦
			જ.વગરના	૧૧	૨૦	૧૪	૧૮	૧૧	૩૮	૨૫
			કુલ	૨૦	૩૨	૨૧	૨૯	૨૪	૬૧	૪૫
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૭	૫	૬	૫	૧૩	૧૦
			જ.વગરના	૧૭	૨૭	૧૮	૨૪	૧૮	૫૧	૩૬
			કુલ	૨૦	૩૪	૨૩	૩૦	૨૩	૬૪	૪૬

કોઠા નં. ૪:૧૬ ચાલુ

			[illegible]	૧	[illegible]	[illegible]	૧	૧	૪	૨
			જ.વગરના	૫	૭	૭	૪	૩	૧૧	૧૦
			કુલ	૬	૧૦	૮	૫	૪	૧૫	૧૨
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૧૨	૧૦	૧૦	૯	૨૨	૧૯
			જ.વગરના	૭	૮	૮	૧૫	૮	૨૩	૧૬
			કુલ	૧૪	૨૦	૧૮	૨૫	૧૭	૪૫	૩૫
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૧૬	૧૭	૯	૭	૨૫	૨૦
			જ.વગરના	૬	૧૨	૧૨	૧૦	૮	૨૨	૨૦
			કુલ	૧૨	૨૮	૨૫	૧૯	૧૫	૪૭	૪૦
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૨	૨	-	૧	૨	૩
			જ.વગરના	૭	૧૫	૧૩	૧૨	૧૪	૨૭	૨૭
			કુલ	૮	૧૭	૧૫	૧૨	૧૫	૨૯	૩૦
			કુલ		૧૩૯	૧૪૫	૧૦૮	૧૨૧	૩૧૭	૨૬૩

વાર્ષિક આવક :-

વહેલી પોકેટ વિસ્તારના આદિવાસીઓ પાસે અગાઉ આપણે જોઈ ગયા તે મુજબ ખુબજ ઓછા આવકના સ્ત્રોતો છે. આ સ્ત્રોતોમાંથી મહેનતના પ્રમાણમાં જેટલી આવક મળવી જોઈએ તેટલી મળતી નથી પરિણામે તેઓની સ્થિતિ કંગાળ રહે છે. કેટલાક વ્યવસાયોમાં આવક સાથે સાથે ખર્ચ પણ કરવો પડે છે. સ્ત્રોતવાર વાર્ષિક આવક અને ખર્ચ તથા નફો નીચેના કોઠા ધ્વારા જોઈશું

કોઠા નં. ૪:૧૭ પરથી ખ્યાલ આવે છે કે તેઓની કુલ વાર્ષિક આવક રૂા. ૪,૧૩,૩૭૦ (   ) ની હતી. અને આ આવક માટે કરવા પડતા ખર્ચની વાર્ષિક રકમ રૂા. ૩૫,૮૫૦ (   ) ની હતી. આવકમાંથી ખર્ચ બાદ કરતાં તેઓની ચોખ્ખી વાર્ષિક આવક રૂા. ૩,૭૭,૫૨૦ (   ) ની થતી હતી

સ્ત્રોતવાર આવક જોઈએ તો કુલ રૂા. ૪,૧૩,૩૭૦ માંથી ખેતીની વાર્ષિક આવક રૂા. ૭૩,૨૫૦ (   ) હતી. પશુપાલન ની રૂા. ૭૦,૦૨૫ (   ), રોકડાગની રૂા. ૧૪,૦૦૦ (   ) ખેતમજૂરીની સૌથી વધુ રૂા. ૨,૩૨,૭૦૦ (   ) નોકરીની રૂા. ૨,૦૦૦, છુટક મજૂરીમાંથી રૂા. ૭,૪૦૦ (   ), અન્ય ધંધાઓમાં રૂા. ૨,૭૦૦ (   ), માછીમારીમાંથી રૂા.૬૦૦૦ (   ) અને દારુ-તાડીમાંથી રૂા. ૧૨૦૦ની આવક મેળવતા હતા.

આ પરથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે કે અન્ય આવકના સ્ત્રોતો કરતાં ખેતમજૂરીમાંથી સૌની વધુ આવક મેળવતા હતા ત્યારબાદ ખેતી અને પશુપાલનમાંથી તેઓ વધુ આવક પ્રાપ્ત કરતા જોવા મળ્યા હતા.

આવક સાથે ખર્ચ કરવા પડે તેવા વ્યવસાયોનો કુલ ખર્ચ ૩૫,૮૫૦ (   ) નો હતો. તેમાંથી ખેતીખર્ચ રૂા. ૧૫,૬૦૦ (   ) નું હતું, પશુપાલનમાં રૂા. ૧૫,૧૦૦ (   ) નું હતું ખેતમજૂરીનું રૂા. ૧,૯૫૦(   ) નું હતું અન્ય ધંધાઓ પાછળનું ખર્ચ રૂા. ૨,૦૦૦ નું હતું જ્યારે દારૂતાડી પાછળ રૂા. ૧૨૦૦

કોઠા નં. ૪:૧૭ સ્ત્રોતવાર આવક અને ખર્ચ દર્શાવતો કોઠો

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	ખેતી આવક	ખેતી ખર્ચ	પશુપાલન આવક	પશુપાલન ખર્ચ	રોડકામ આવક	રોડકામ ખર્ચ	ખેતમજુરી આવક	ખેતમજુરી ખર્ચ
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩૧૦૦	૬૦૦	૩૩૦૦	૬૦૦	–	–	૨૬૦૦	–
			જ.વગરના	૧૭	–	–	૧૦૩૦૦	૩૧૫૦	–	–	૪૨૪૦૦	૧૯૫૦
			કુલ	૨૦								
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૨૦૮૫૦	૪૬૦૦	૨૧૨૫	૩૫૦	–	–	૬૫૫૦	–
			જ.વગરના	૧૧	–	–	૨૫૦૦	૭૦૦	–	–	૩૨૭૫૦	–
			કુલ	૨૦								
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૧૨૦૦૦	૪૫૦૦	૨૦૦૦	૫૦૦	–	–	૭૬૦૦	–
			જ.વગરના	૧૭	૬૨૦૦	૨૦૦	૮૦૦૦	૧૦૦૦	૮૫૦૦	–	૭૯૬૦૦	–
			કુલ	૨૦								

કોઠા નં. ૪:૧૭ ચાલુ

			જમીનવાળા	[illegible]	[illegible]	[illegible]	૧૦૦૦	૨૦૦	–	–	૨૦૦૦	–
			જ.વગરના	૫	–	–	૨૪૦૦	૬૦૦	–	–	૧૨૩૦૦	–
			કુલ	૬								
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૧૯૬૦૦	૫૨૦૦	૭૨૦૦	૧૦૦૦	–	–	૧૬૩૦૦	–
			જ.વગરના	૭	–	–	૯૧૦૦	૧૬૦૦	–	–	૧૫૪૦૦	–
			કુલ	૧૪								
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૧૦૦૦૦	૨૦૦૦	૮૦૦૦	૨૦૦૦	–	–	૧૯૭૦૦	–
			જ.વગરના	૬	–	–	૮૨૦૦	૧૫૦૦	–	–	૧૬૬૦૦	–
			કુલ	૧૨								
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	–	–	–	–	–	–	૨૫૦૦	–
			જ.વગરના	૭	–	–	૨૨૦૦	૫૦૦	૫૫૦૦	–	૧૬૦૦૦	–
			કુલ	૮								
			કુલ		૭૦૨૫૦	૧૫૬૦૦	૭૦૦૨૫	૧૫૧૦૦	૧૦૦૦૦	–	૨૩૨૩૦૦	૧૯૫૦

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	નોકરી	છુટકમજુરી	અન્ય ધંધા		માછીમારી	દારુતાડી	
					આવક	આવક	આવક	ખર્ચ	આવક	આવક	ખર્ચ
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૧૭	–	–	૨૦૦૦	૨૦૦૦	૧૫૦૦	૨૪૦૦	૧૨૦૦
			કુલ	૨૦							
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	–	–	–	–	–	૧૦	–
			જ.વગરના	૧૧	–	–	–	–	–	૩૫	–
			કુલ	૨૦							
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૧૭	૨૦૦	[illegible]૪૦૦	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦							

કોઠા નં.૪: ૬ ચાલુ

			જ.વગરના	૫	–	–	–	–	૧૦૦૦	–	–
			કુલ	૬							
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	–		–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૭	–	–	–	–	૬૫૦૦	–	–
			કુલ	૧૪							
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૬	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૧૨							
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૭	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૮							
			કુલ		૨૦૦૦	૯૪૦૦	૨૦૦૦	૨૦૦૦	૬૦૦૦	૨૬૪૫	૧૨૦૦

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	કુલ આવક	ખર્ચ	ચોખ્ખી આવક
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૯૦૦૦	૧૨૦૦	૭૮૦૦
			જ.વગરના	૧૭	૬૬૩૦૦	૮૩૦૦	૫૮૦૦૦
			કુલ	૨૦	–		
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૨૯૫૩૫	૪૯૫૦	૨૪૫૮૫
			જ.વગરના	૧૧	૭૫૨૮૫	૭૦૦	૭૪૫૮૫
			કુલ	૨૦			
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૨૧૬૦૦	૩૦૦૦	૧૮૬૦૦
			જ.વગરના	૧૭	૭૨૬૦૦	૧૯૦૦	૭૦૫૦૦
			કુલ	૨૦			

કોઠા નં. ૪:૧૭ ચાલુ

			જ.વગરના	૫	૧૫૭૦૦	૬૦૦	૧૫૧૦૦
			કુલ	૬			
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૩૩૧૦૦	૩૬૦૦	૩૬૨૦૦
			જ.વગરના	૭	૨૮૦૦૦	૧૬૦૦	૨૬૪૦૦
			કુલ	૧૪			
૫.	લઠોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૩૭૭૦૦	૪૦૦૦	૩૩૭૦૦
			જ.વગરના	૬	૨૦૮૦૦	૧૫૦૦	૧૯૩૦૦
			કુલ	૧૨			
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૨૫૦૦	-	૨૫૦૦
			જ.વગરના	૭	૨૩૭૦૦	૫૦૦	૨૩૨૦૦
			કુલ	૮			
			કુલ		૪૧૦૦૭૦	૩૫૮૫૦	૩૭૭૫૨૦

નું ખર્ચ થતું હતું. આવક મેળવવા પાછળ સૌથી વધુ ખર્ચ ખેતીમાં થતો હતો અને પશુપાલન માટે પણ ખર્ચ થતો હતો.

વાર્ષિક વપરાશી ખર્ચ -

વઢેલી પોકેટ વિસ્તારના આદિવાસીઓ જીવનનિર્વાહ માટે અનાજથી માંડીને કપડા, પગરખાં, મુસાફરી, દવાદારૂ, સામાજિક અને ધાર્મિક બાબતોમાં ખર્ચ કરતા જોવા મળ્યા હતા. વાર્ષિક ખર્ચ શામાં કરે છે અને કેટલો કરે છે તે હવે આપણે જોઈશું જેની વિગતવાર માહિતી ગામવાર અને જાતિવાર માહિતી કોઠા નં.૪:૧૮ પરથી જોઈ શકાય છે.

કોઠા નં. ૪:૧૮ પરથી ખ્યાલ આવે છે કે કુલ વાર્ષિક ખર્ચ રૂા. ૭૭૫૬૩૦ ( ) માંથી ખાધાખોરાકી પાછળ રૂા. ૨૬૬૭૦૦, બળતણ પાછળ રૂા. ૬,૯૯૦, કપડા પગરખાં પાછળ રૂા. ૪૪,૩૦૦, ( ), સામાજિક ખર્ચ રૂા. ૨૧૧૦૦ ( ), શૈક્ષણિક ખર્ચ રૂા. ૩૭૦૦ ( ), મોજશોખ પાછળ રૂા. ૧૨૭૦ ( ), દારૂબીડી પાછળ રૂા. ૩૦૯૯૦ ( ) અને વ્યાજપેટે રૂા. ૧૧૦ ( ) ખર્ચ કરતા હતા. સૌથી વધુ ખર્ચ તેઓ ખાધા ખોરાકી પાછળ કરતા જોવા મળ્યા હતા. જ્યારે સૌથી ઓછો ખર્ચ ધાર્મિક વિધીઓ પાછળ કરતા જોવા મળે છે.

દેવું :-

પસંદ કરેલા કુટુંબો કુટુંબવાર દેવું કોનું દેવું છે તેઓ દેવું શા માટે કરે છે. કેટલા સમયથી દેવું લીધુ છે તેનાં વ્યાજનો દર કેટલો છે. વગેરે વિગતો આપણે નીચેના કોઠાઓ ધ્વારા સ્પષ્ટ રીતે સમજીએ.

...૮૭..

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	ખાધાખોરાકી	બચત	કપડાં/પગરખાં	સામાજીક	ધાર્મિક	શૈક્ષણિક	મોજશોખ મનોરંજન	દારૂબીડી	વ્યાજ	કુલ
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૬૩૦૦	૨૧૦	૯૫૦	–	–	–	–	૯૫૦	–	૮૪૧
			જ.વગરના	૧૭	૪૬૫૦૦	૧૪૫૦	૬૦૦૦	૧૦૦૦	૧૦૦	૧૫૦	૨૦૦	૫૫૨૦	–	૬૦૯૨
			કુલ	૨૦										
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૨૩૫૦૦	૩૦૦	[illegible]	૮૮૦૦	–	૮૦૦	૨૫૦	૧૯૮૦	–	૪૦૦૩
			જ.વગરના	૧૧	૨૮૨૦૦	૪૧૦	૪૮૦૦	૧૧૫૦	[illegible]	૩૦૦	૩૦૦	૪૬૬૦	–	૭૯૮૨
			કુલ	૨૦										
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૯૬૦૦	૭૦૦	૨૯૦૦	–	૫૦	૫૦૦	–	૨૪૫૦	–	૧૫૮૦
			જ.વગરના	૧૭	૪૮૦૦૦	૧૦૦૦	૫૫૦૦	૨૫૦૦	૩૦૦	૨૦૦	–	૨૧૧૦	–	૬૨૦૧
			કુલ	૨૦										

કોઠા નં. ૪:૫ ચાલુ

૪.	ગોવિંદપુરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	૨૫૦૦	૧૦૦	૩૦૦	–	–	૫૦	–	૨૫૦	–	૩૨૦૦
			જ.વગરના	૫	૧૦૮૦૦	૩૬૫	૧૫૦૦	૫૦૦	–	૧૫૦	૧૨૦	૧૩૦૦	૫૦	૧૪૬૧૫
			કુલ	૬										
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૨૨૦૦૦	૬૧૦	૪૨૭૫	૬૫૦	–	૭૦૦	૩૦૦	૨૪૭૫	–	૩૧૦૧૦
			જ.વગરના	૭	૧૭૬૦૦	૫૬૦	૨૬૭૫	૪૦૦	–	૩૫૦	૧૦૦	૧૮૧૦	–	૨૩૦૬૫
			કુલ	૧૪										
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૧૬૦૦૦	૬૦૦	૩૫૦૦	૩૧૦૦	–	૧૦૦	–	૨૦૦૦	–	૨૫૩૦૦
			જ.વગરના	૬	૧૩૦૦૦	૭૫૫	૨૧૫૦	૨૦૦૦	–	૨૫૦	–	૨૦૫૦	–	૧૯૮૦૫
			કુલ	૧૨										
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૨૧૦૦	૭૦	૨૫૦	–	–	–	–	૩૦૦	૬૦	૨૮૪૦
			જ.વગરના	૭	૧૮૩૦૦	૨૦૦	૩૦૦૦	૭૦૦	૨૦	૧૫૦	–	૩૧૩૫	–	૨૫૫૦૫
			કુલ	૮										
			કુલ		૨૩૩૦૦૦	૬૯૯૦	૪૪૬૦૦	૨૧૧૦૦	૪૭૦	૩૦૦૦	૧૨૭૦	૩૦૬૬૦	૧૧૦	૩૭૪૫૩૦

દેવું

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	દેવું છે હા	દેવું છે ના	શાહુકાર વેપારી રોકડ	શાહુકાર વેપારી વસ્તુ	સરકાર રોકડ	સરકાર વસ્તુ	સહકારી મંડળી રોકડ	બેંક રોકડ	ખાનગી રોકડ	કુલ રોકડ	કુલ વસ્તુ
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩	–	–	–	–	–	–	૨૮૦૦	–	૨૮૦૦	–
			જ.વગરના	૧૭	૧૦	૭	–	–	–	–	–	૯૫૫૦	–	૯૫૫૦	–
			કુલ	૨૦											
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૪	૫	૨૦૦	–	–	–	૨૭૦૦	–	–	૨૯૦૦	–
			જ.વગરના	૧૧	–	૧૧.	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦											
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	–	૩	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૧૭	૧	૧૬	–	–	–	–	–	૮૫૦	–	૮૫૦	–
			કુલ	૨૦											

કોઠા નં. ૪:૧૯ ચાલુ

			જ.વગરના	૫	૧	૪	૪૨૬	–	–	–	–	–	–	૪૨૬	–
			કુલ	૬											
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૫	૨	૧૦૦૦	–	૧૯૦	–	૧૦૦૦	૫૪૫૦	–	૭૬૪૦	–
			જ.વગરના	૭	૫	૨	૪૫૦૦	–	–	–	૬૦૦	૪૮૦૦	–	૯૯૦૦	–
			કુલ	૧૪											
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૧	૫	૧૦૦૦	–	–	–	–	–	–	૧૦૦૦	–
			જ.વગરના	૬	૩	૩	–	૧૫૦૦	–	–	–	–	૧૦૦૦	૧૦૦૦	૧૫૦૦
			કુલ	૧૨											
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૧	–	[illegible]	–	–	–	–	–	–	૩૦૦	–
			જ.વગરના	૭	૧	૬	–	૩૦૦૦	–	–	–	–	–	–	૩૦૦૦
			કુલ	૮											
			કુલ		[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	૧૯૦	–	[illegible]	[illegible]	૧૦૦૦	[illegible]	૪૫૦૦

કોઠા નં. ૪:૧૯ પરથી સ્પષ્ટ જોઈ શકાય છે કે કુલ ૧૦૦ કુટુંબોમાંથી દેવાદાર કુટુંબો ૩૬ હતા જયારે ૬૪ કુટુંબો દેવા વિનાના હતા. દેવાદાર કુટુંબો હતા તેઓ રોકડમાં તથા વસ્તુમાં દેવું ધરાવતા હતા. ૩૬ કુટુંબોમાં કુલ રૂપિયા ૩૬૭૬૬ ૪૪.નું રોકડમાં દેવું હતું. જયારે વસ્તુમાં રૂા.૪૫૦૦નું દેવું હતું.

શાહુકાર તથા વેપારીનું દેવું રોકડમાં રૂા. ૭૪૨૬ નું અને વસ્તુમાં રૂા. ૪૫૦૦, સરકારનું માત્ર રોકડમાં ૧૯૦ રૂા.નું, સહકારી મંડળીનું રોકડમાં રૂા. ૪૩૦૦, બેંકનું રોકડમાં સૌથી વધુ રૂા. ૨૦૮૫૦, ખાનગી દેવુંરોકડમાં રૂા. ૧૦૦૦ હતું. આમ તેઓમાં સૌથી વધુ રોકડ દેવું બેંકનું તથા વસ્તુમાં તેઓ શાહુકાર તથા વેપારીનું દેવું કરતા જોવા મળ્યા હતા.

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	દેવાદાર કુટુંબો	ખાધાખોરાકી	સામાજિક	પશુધન/મિલ્કત ખરીદવા	ખેત ઉપયોગ	મકાન બાંધવા	માંદગી	કુલ
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩	–	–	૩	–	–	–	૩
			જ.વગરના	૧૭	૧૦	–	–	૧૦	–	–	–	૧૦
			કુલ	૨૦								
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૪	–	–	–	૪	–	–	૪
			જ.વગરના	૧૧	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦								
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૧૭	૧	–	–	૧	–	–	–	૧
			કુલ	૨૦								

કોઠા નં. ૪:૨૦ ચાલુ

			જ.વગરના	૫	૧	[illegible]	[illegible]	–	–	–	–	૧
			કુલ	૬								
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૫	–	૧	૨	૨	–	–	૫
			જ.વગરના	૭	૫	૨	–	૩	–	–	–	૫
			કુલ	૧૪								
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૧	–	–	–	–	૧	–	૧
			જ.વગરના	૬	૩	૨	૧	–	–	–	–	૩
			કુલ	૧૨								
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૧	–	–	–	–	–	૧	૧
			જ.વગરના	૭	૧	–	૧	–	–	–	–	૧
			કુલ	૮								
			કુલ		૭૩	૫	૭	૨૦	[illegible]	૧	૧	૭૩

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	૧ વર્ષમાં	૨થી૫	૫થી૧૦	૧૦વર્ષથી ઉપર	કુલદેવાદાર કુટુંબો	વ્યાજનો દર ૨૫%	૧૮%	૧૨%	૯%	૪%	વ્યાજનો દર બતાવ્યો નથી
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૨	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	૩
			જ.વગરના	૧૭	૪	૬	–	–	–	–	–	–	–	–	૧૦
			કુલ	૨૦											
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	–	–	૧	૩	–	–	–	–	–	–	૪
			જ.વગરના	૧૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦											
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૧૭	–	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	૧
			કુલ	૨૦											

૪.	ગોવિંદપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	–	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	૧
			જ.વગરના	૫	–	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	૧
			કુલ	૬											
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૧	૪	–	–	–	–	–	૨	૨	–	૧
			જ.વગરના	૭	૨	૨	–	૧	–	–	–	–	–	૩	૨
			કુલ	૧૪											
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૧	–	–	–	–	૧	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૬	૧	૨	–	–	–	૨	–	–	૧	–	–
			કુલ	૧૨											
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૧	–	–	–	–	–	–	૧	–	–	–
			જ.વગરના	૭	–	૧	–	–	–	–	–	.	–	–	૧
			કુલ	૮											
			કુલ		૧૨	૧૯	૧	૪	–	૩	–	૩	૩	૩	૨૪

ઉપરના કોઠા નં. ૪:૨૦ પરથી હેતુવાર દેવું જોતાં જણાઈ આવે છે કે ૭૬ કુટુંબોમાંથી ૫ કુટુંબોનો દેવું કરવાનો હેતુ ખાધાખોરાકી પાછળ, ૭ કુટુંબો સામાજિક ખર્ચ,પાછળ, ૨૦ કુટુંબો પશુધન તથા મિલ્કત ખરીદવા, ૬ કુટુંબો ખેત ઉપયોગ માટે, ૧ કુટુંબ મકાન બાંધવા માટે તથા ૧ કુટુંબ માંદગી પાછળ દેવું કરતા જોવા મળ્યા હતા. સૌથી વધુ ૨૦ કુટુંબોનો દેવા કરવાનો હેતુ પશુધન તથા મિલ્કત ખરીદ કરવાનો હતો.

દેવું કરવાના સમય ગાળાના કોઠા નં. ૪:૨૧ જોતાં સ્પષ્ટ જણાય છે કે સૌથી વધુ ૧૯ કુટુંબો, ૨ થી ૫ વર્ષમાં દેવું કર્યું હતું, ૧ વર્ષમાં ૧૨ કુટુંબોએ દેવું કર્યું હતું, ૫ થી ૧૦ વર્ષમાં ૧ કુટુંબે દેવું લીધું હતું. જ્યારે ૧૦ વર્ષથી વધુ સમયે દેવું ૪ કુટુંબોએ કર્યું હતું.

દેવા પેટે લીધેલ રકમનું વ્યાજ માત્ર ૧૨ કુટુંબોએ જ દર્શાવ્યું હતું. બાકીના કુટુંબોએ વ્યાજનો દર જણાવ્યા ન હતો. ૧૨ કુટુંબો માંથી ૩ કુટુંબો ૨૫ ટકા વ્યાજ ભરતા હતા. ૩ કુટુંબો ૧૨ ટકા, બીજા ૩ કુટુંબો અનુક્રમે ૯ ટકા અને ૪ ટકા માસિક વ્યાજ ભરતા હતા.

કોઠા નં. ૪:૨૨ માં દર્શાવ્યા મુજબ દેવું ભરપાઈ ન કરી શકવાના કારણોમાં સૌથી વધુ ૧૮ કુટુંબોએ આવક ઓછી હોવાથી દેવું ભરપાઈ કરી શકતા નથી એમ જણાવ્યું હતું, ૬ કુટુંબોએ પશુધન વસુકાઈ જવાથી દેવુ ભરી નથી શકયા, ૨ કુટુંબો પશુ મરી જવાથી અને ૨ કુટુંબો ખેતી બરાબર ન થવાથી દેવું ભરી નહોતા શકતા. આમ વિવિધ કારણે દેવુ ભરપાઈ ન કરી શકવાના કારણો દર્શાવ્યા હતા.

દેવું ભરપાઈ કઈ રીતે કરશો એ પ્રશ્નના જવાબ રૂપે ૧૩ કુટુંબોએ આવક વધશે ત્યારે દેવુ પોતે ભરપાઈ કરશે ૨ કુટુંબો બચતમાંથી, ૭ કુટુંબો ઢોર વિયાય ત્યારે અને ૩ કુટુંબોએ ખેતીની આવકમાંથી દેવું ભરપાઈ કરશે તેમ જણાવ્યું હતું.

...૯૭..

...ના કારણો અને કેવી રીતે પરત કરશે તે દર્શાવતો કોઠો

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	દેવાદાર કુટુંબો	પ્રધાન મરી જવાથી	પ્રધાન બહુકાળ જેવાથી	આવક ઓછી હોવાથી	ખેતરોજગાર ન થવાથી	[illegible]	(પરત કઈ રીતે કરશે) ઢોર વિકાય ત્યારે	આવક વધશે ત્યારે	નોકરી માલિકમાંથી
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩	૧	૧	૧	–	૧	૧	૧	–
			જ.વગરના	૧૭	૧૦	૧	૦	૧	–	૧	૦	૧	–
			કુલ	૨૦									
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૪	–	–	૨	૨	–	–	૧	૩
			જ.વગરના	૧૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦									
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૧૭	૧	–	–	૧	–	–	૧	–	–
			કુલ	૨૦									

કોઠા નં.૬:૨૨ ચાલુ

			જ.વગરના	૫	૧	–	–	૧	–	–	–	૧	–
			કુલ	૬									
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૫	–	૧	૩	–	–	૧	૩	–
			જ.વગરના	૭	૫	–	૧	૨	–	–	૧	–	–
			કુલ	૧૪									
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૧	–	–	૧	–	–	–	૧	–
			જ.વગરના	૬	૩	–	–	૩	–	–	–	૨	–
			કુલ	૧૨									
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૧	–	–	૧	–	–	–	૧	–
			જ.વગરના	૭	૧	–	–	૧	–	–	–	૧	–
			કુલ	૮									
			કુલ		૭૬	૨	૬	૧૮	૨	૨	૭	૧૩	૩

પ્રકરણ : ૫

આયોજનના સિધ્ધાંતો અને હેતુઓ

આયોજન એ ઉપલબ્ધી આધારીત હોય છે. પછી તે નૈસર્ગિક, માનવીય તથા મૂડીના સ્વરુપમાં હોય. ધ્યેય સિધ્ધિ માટેનું મોટામાં મોટું હથિયાર આયોજન કહેવાય છે. આપણા દેશમાં લોકશાહી આયોજન પધ્ધતિ સ્વીકારવામાં આવી છે.

આપણો દેશ બે બાબતોથી સમૃધ્ધ ગણાય છે. એક છે માનવ સંપતિ અને બીજી નૈસર્ગિકસંપતિ ગમે તે સ્તરે આયોજન થતું હોય પરંતુ તેમાં ઉપરની બાબત સાથે સાથે લોકોની ગરીબી, અજ્ઞાનતા દૂર કરવા અને જીવન જરુરી પ્રાથમિક વસ્તુઓ પૂરી પાડવા જેવી બાબતો પરત્વે ખાસ ધ્યાન અપાવું ખૂબ આવશ્યક છે. લિયોનેલ રોબિન્સ આયોજન અર્વાચીન યુગ માટે રામબાણ જડી બુટી છે.

આયોજન પ્રક્રિયામાં કેટલાક સિધ્ધાંતો પ્રસ્થાપિત કરવામાં આવે છે. જયાં લગી લઘુવિસ્તાર વિકાસક આયોજનને લાગુ પડે છે ત્યાં સુ લગી કેટલાક વિશિષ્ટ સિધ્ધાંતો ધ્યાનમાં રખાયા હતા એટલું જ નહીં પરંતુ સંશોધન કારે તે સિધ્ધાંતોને આત્મસાત કર્યા હતા. અને તેથીજ તો લઘુવિસ્તાર માટેના આયોજન કરવામાં સરળતા ઉભી થઇ છે. આયોજન વિકાસક સિધ્ધાંતો બધાજ આદિવાસી વિસ્તારો અને આદિવાસી જાતીઓમાં વિકાસ આયોજનને પણ લાગુ પડે જ છે. પ્રસ્તુત સિધ્ધાંતોની શકય એટલી શરળ રીતે સ્પષ્ટતા કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. સંશોધકોને વિશ્વાસ છે કે તે બાબત આયોજનને અનુમોદન આપનાર અને કાર્યાન્વિત કરનારને અભિગમની ખબર પડશે, એટલુંજ નહીં તેમનું કામ પણ શરળ બનશે.

સિધ્ધાંતો :

૫:૧: **મૂલ્યાંકનકૃત આયોજન :**

અત્યાર સુધી લઘુવિસ્તારોમાં વસતા આદિવાસીઓનાં વિકાસ માટે શું કરવામાં આવ્યું છે, તેનું મૂલ્યાંકન કરી તેના આધારે આયોજન કરવું જોઇએ કારણ તેના ધ્વારા

ભવિષ્યની કામગીરીની સફળતા માટેના ઘણાં અંગુલી નિર્દેશો મળતા હોય છે. રુકાવટોના કારણો અને અમલીકરણની અડચણો પણ જાણવા મળે છે. વડેલી પોકેટમાં લકોદ ગામમાં આદિવાસીઓ માટે ત્રણ વર્ષ પહેલાં વસાહત તૈયાર કરવામાં આવી છે. પરંતુ આજ સુધી તેઓને ઘરો રહેવા માટે ફાળવવામાં આવ્યા નથી. તે માટે લઘુતમ રકમ લાભાર્થીએ આપવાની હોય છે. તે ન આપતા મકાન ફાળવાયા નથી. તે માટે પ્રથમથી જે સ્પષ્ટતા થવી જોઈતી હતી તે થઈ નહતી તેવું જાણવા મળ્યું હતું. તે ઉપરાંત કેટલીક જગ્યાએ આદિવાસીઓ અમુક લાભો લેવા માંગતા નથી. કેટલીક જગ્યાએ ચાર પાંચ વર્ષ બાદ સરકારી લેણું નીકળે છે. આવી ઘણી વિવાદિત પરિસ્થિતિ જોવા મળે છે. ત્યારે પરિસ્થિતિના સૂચક અભ્યાસ દ્વારા તેને આનુસાંગિક આયોજન કરવાનો અમારો આ પ્રયાસ છે.

લઘુવિસ્તાર આયોજન માટેની માહિતી એકત્ર કરવા માટે કુટુંબપત્રક તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું. સંશોધન રૂપરેખામાં નક્કી થયા મુજબ વડોદરા જિલ્લાના સંખેડા તાલુકાના વડેલી પોકેટનું આયોજન માટે પાંચ ગામો પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. દરેક ગામમાંથી ૨૦ કુટુંબ પત્રક ભરવામાં આવ્યા હતા. ૨૦ કુટુંબો પસંદ કરતી વખતે આદિવાસી જાતિઓ અને વ્યવસાયિક દરજ્જાનું સહ:પ્રમાણ પ્રતિનિધિત્વ જળવાઈ રહે તેની કાળજી રાખી કુટુંબો પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. તેમાં આદિવાસી કુટુંબોને કયા કયા લાભો મળ્યા છે તે અંગેની માહિતી મેળવી હતી.

૫:૧:૧ જમીન સંરક્ષણ યોજનાનો લાભ :

આગળ દર્શાવ્યું તેમ માહિતી દાતા કુટુંબોને જમીન સંરક્ષણ અંગેની યોજનાનો કોઈ લાભ મળ્યો છે ? તે પુછવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ ૧૦૦ કુટુંબોમાંથી એક પણ કુટુંબને જમીન સંરક્ષણ

યોજનાનો લાભ મળ્યો નથી. અને એ સ્પષ્ટતા કરવી જોઈએ કે મોજણીમાં આવરી લેવાયેલા ૧૦૦ કુટુંબોમાંથી ૭૦ કુટુંબો જમીન ધરાવતા ન હતા જ્યારે ૩૦ કુટુંબો વધતી ઓછી જમીન ધરાવતા પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. એટલે એમ માનવાને કોઈ કારણ રહેતું નથી કે આદિવાસીઓ જમીન ધરાવતા નથી એટલે તેમને જમીન સંરક્ષણ યોજનાનો લાભ મળ્યો નથી. ખૂબજ સ્પષ્ટ બાબત છે કે ૩૦ જમીન ધરાવતા કુટુંબોમાંથી એકપણ કુટુંબને જમીન સંરક્ષણ યોજનાનો લાભ મળ્યો નથી.

૫:૧:૨ સિંચાઈ યોજનાનો લાભ :

મોજણીમાં આવરી લેવાયેલા ૧૦૦ કુટુંબોમાંથી સિંચાઈ યોજનાઓનો એક પણ કુટુંબને લાભ મળ્યો હોય તેવુંનોંધાયું નથી આ બાબતે એમ પણ ન માની શકીએ કે તે આદિવાસી કુટુંબોને સિંચાઈની યોજનાઓના લાભ લેવો નથી. કારણકે નાના-અખત્યારપુર ગામના ક્ષેત્રકાર્ય દરમ્યાન જમીન ધરાવતા કુટુંબોએ પોતેજ સિંચાઈની સવલતો એમને મળે તે માટેની રજુઆત કરી હતી.

૫:૧:૩ કિટસનો લાભ :-

આઈ.આર.ડી.પી હેઠળ તથા ખેતીવાડી વિભાગ દ્વારા ખેડુતોને બિયારણ, ખાતર, રાસાયણિક દવા વિગેરે ના કિટ્સ આપવામાં આવે છે. અભ્યાસમાં આવરી લેવાયેલા ૩૦ જમીનવાળા કુટુંબો પૈકી ગોવિંદપુરા ગામના એક વસાવા કુટુંબને લાભ મળ્યો છે. ગોવિંદપુરા ગામના આ કુટુંબના વડા આગળ પડતા છે. તે નોંધવા જેવું છે.

૫:૧:૪ દુધાળા ઢોર યોજનાનો લાભ :

આદિવાસી વિસ્તારોમાં જુદી જુદી યોજના હેઠળ દુધાળા ઢોર આપવામાં આવે છે જેમ કે સંકલિત ગ્રામવિકાસ યોજના દ્વારા આદિવાસી વિકાસ નિગમ, નિગમશ્રી, પશુપાલન વગેરે. પ્રસ્તુત આયોજન અભ્યાસમાં આવરી લેવાયેલા કુટુંબોને દુધાળા ઢોર યોજનાના લાભ જેને મળેલા છે તેની આંકડાકિય વિગત કોઠા ૫:૧માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે છે.

…જનાનો લાભ દર્શાવતો કોઠો

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	લાભ મળ્યા છે: હા	લાભ મળ્યા છે: ના	જો હા તો વિગત: ગાય	જો હા તો વિગત: ભેંસ
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩	–	૧	૨
			જ.વગરના	૧૭	૧૧	૬	૧	૧૦
			કુલ	૨૦	૧૪	૬	૨	૧૨
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	–	૯	–	–
			જ.વગરના	૧૧	–	૧૧	–	–
			કુલ	૨૦	–	૨૦	–	–
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	–	૩	–	–
			જ.વગરના	૧૭	૭	૧૦	૭	–
			કુલ	૨૦	૭	૧૩	૭	–

કોઠા નં.,,:૧ ચાલુ

૪.	ગોવિંદપુરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	૧	–	૧	–
			જ.વગરના	૫	૩	૨	–	૨
			કુલ	૬	૪	૨	૧	૨
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૫	૨	–	૭
			જ.વગરના	૭	૫	૨	–	૮
			કુલ	૧૪	૧૦	૪	[illegible]	૧૫
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૫	૧	૫	–
			જ.વગરના	૬	૫	૧	–	૬
			કુલ	૧૨	૧૦	૨	૫	૬
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	–	૧	–	–
			જ.વગરના	૭	૨	૫	–	૨
			કુલ	૮	૨	૬	–	૨
			કુલ		૪૭ (૪૭%)	૫૩ (૫૩%)	૧૫	૩૭

કોઠા નં. ૫:૧ પરની વિગત પ્રમાણે અભ્યાસમાં આવરી લેવાયેલા કુલ કુટુંબના ૪૭% કુટુંબોને (પશુપાલનનો) દુધાળા ઢોરનો લાભ મળ્યો છે. જ્યારે ૫૩% દુધાળાઢોરનોલાભ મેળવી શક્યા નથી, મળ્યો નથી. દુધાળાઢોરમાં કુલ ૪૨ ઢોરો પસંદગી પામેલા કુટુંબોને મળ્યા છે. તેમાં ૧૫ ગાયો એટલે કે ૨૯ ટકા ગાયો અને ૩૭ એટલે કે ૭૧ ટકા ભેંસોનો લાભ મળ્યો છે. એકદરે ભેંસોનો વધુ લાભ આપવામાં આવ્યો છે. જ્યારે ગાયોનો પણ લાભ આદિવાસી કુટુંબોએ મેળવ્યો છે. બકરાનો લાભ કોઈને મળ્યો નથી.

આંકડાની વાત કરી હવે થોડી હકીકતની વાત કરીએ જે ક્ષેત્રકાર્ય દરમ્યાન ધ્યાને આવી છે. વડેલી પોકેટ માં પીછુવાડા ગામ છે. ત્યાં રહેતા આદિવાસીઓ ને ભેંસો આપવામાં આવી છે, પરંતુ સ્થાનિક જવાબદાર વહિવટ કર્તાઓ દ્વારા શોષણ થયુ છે. લાભાર્થીઓની મુલાકાત વખતે જણાવ્યુ હતુ કે '' સાહેબ, અમને કેટલી સબસીડી મળી તેમની અમને ખબર નથી આ રહી ભેંસો અને ભેંસો જ આપી છે. અમે કહયુ હતુ કે અમને પૈસા આપો અમે જાતે સારી ભેંસ ખરીદીશું તો કહે ના સરકારે તમને ભેંસોજ આપવાની કહી છે. પૈસા નહી '' એ કાર્યકરે પણ આ બાબતે થયેલ ગોટાળા ની સાક્ષી પુરી હતી. આદિવાસીઓને જે ભેંસો આપી છે તે ખુબજ ખરાબ સ્વાસ્થ્યવાળી દુબળી હતી. તેમાંની કેટલીકની ભેંસોતો મરી પણ ગઈ છે. અમે એ પણ જોયું છે કે જેમની પાસે ઘાસચારાની પૂરી સગવડ નથી તેઓને પણ ભેંસ આપવામાં આવી છે તે કેવી રીતે ભેંસો પાળવી શકે.

બીજી તરફ કેટલીક લાભાર્થીઓએ ભેંસના લીધે આવકનો એક સ્ત્રોત મેળવ્યો છે. એટલુંજ નહીં પણ ગામમાંથી બધાનું દુધ એકઠું કરી રોડ પર ઘોડા દ્વારા પહોંચાડવાનું કામ કરતા આદિવાસી યુવકને રોજી પણ મળી છે.

વડેલી પોકેટ ગામમાં સરપંચશ્રી તથા આદિવાસી આગેવાન સાથે ચર્ચા કરતા તેમણે જણાવ્યું હતું. આજુબાજુના ગામમાં ગૌચરમાં નીલગીરીનું રોપવામાં આવી છે તેથી હવે ગૌચર છે નહીં આદિવાસીઓ ભેંસો ચરાવે ક્યાં? બીજું કે તેઓ વેચાતું ઘાસ લાવી ઢોરને ખવડાવી શકે તેમ નથી. ઘણી ભેંસો તો મરી પણ ગઈ છે. અને ભેંસો મરી ગયા પછી તેનો વિમાની રકમપણ મળતી નથી અને કોઈક કિસ્સામાં મળે તો ખૂબ આંટા તથા લાંબા સમયે રકમ અપુરતી મળે છે. તેમાં પણ ડૉક્ટર વિગેરેને પૈસા આપવા પડે છે. વિગેરે જાણવા મળ્યું હતું.

કેટલાક આદિવાસી કુટુંબોએ પણ ભેંસ અંગે નારાજગી દર્શાવી હતી. કેટલાક કુટુંબોએ તો બકરા યુનિટની માંગણી પણ કરેલી તથા કેટલાકે તો એવી પણ માંગણી કરી હતી કે ભેંસોની સાથે સાથે અમને જમીન પણ સરકારે આપવી જોઈએ.

૫:૧૯૫ મરઘાં પાલન યોજનાનો લાભ :-

વડેલી પોકેટના વિકાસ આયોજન માટે પસંદ કરેલા પાંચ ગામો ઉપરાંત વડેલી પોકેટગામની મુલાકાત લીધી હતી પરંતુ કોઈપણ આદિવાસી મરઘાં બતકા ઉછેરતા હોય કે મરઘાં બતકા ઉછેરવાની યોજનાનો લાભ લીધો હોય તેવું નોંધાયું નથી કે ધ્યાનમાં પણ આવ્યું નથી.

૫:૧:૬ શિક્ષણ યોજનાનો લાભ :

શિક્ષણએ વિકાસની ચાવી છે. બૃહદ સમાજ શિક્ષણની અગત્યતા સમજવા લાગ્યો છે તેમ છતાં હજુ આદિવાસી સમાજમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ ઘણું ઓછું છે. તે હકીકત છે. વડોદરા જિલ્લામાં વડેલી પોકેટ સંખેડા તાલુકાનું ત્યાં શિક્ષણની પરિસ્થિતિ આ પ્રમાણે છે. સંખેડા તાલુકામાં કુલ શિક્ષિત વસ્તી ૬૫૭૪૦ છે. જેમાં ૪૩૮૮૩ પુરુષો અને

૨૧૮૫૭ સ્ત્રીઓ છે. તેની સામે આદિવાસી વસ્તીમાં કુલ ૧૩૪૪૩ શિક્ષિત વસ્તી છે તેમાં ૧૦૫૫૦ પુરુષો અને ૨૮૯૩ સ્ત્રીઓ છે. જે બતાવે છે કે આદિવાસીમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ ઓછું છે તેમાંય સ્ત્રીઓમાં તો શિક્ષણનું પ્રમાણ ખૂબજ ઓછું છે. સંખેડામાં ૧૯૮૧ પ્રમાણે ૨૦૭ પ્રાથમિક શાળા, ૧૪ માધ્યમિક શાળા અને ૨ ઉચ્ચ શાળાઓ આવેલી છે.

વડેલી પોકેટ આયોજન દરમ્યાન અભ્યાસ માટે પસંદ થયેલ કુટુંબોએ શિક્ષણ યોજનાનો શું લાભ મેળવ્યો છે તેની આંકડાકિય વિગત કોઠા નંબર ૫:૨માં મુજબ છે.

કુલ ૧૦ કુટુંબોમાંથી ફક્ત ૩૭ કુટુંબો એવા નોંધાયા છે કે જેમણાં કુટુંબના સભ્યોએ એકયા બીજી રીતે શિક્ષણ યોજનાનો લાભ મળ્યો છે. એટલે કે ૩૦ ટકા કુટુંબોએ જુદી-જુદી શિક્ષણ યોજનાનો લાભ મેળવ્યો છે. જ્યારે ૬૩ ટકા કુટુંબોને આવો લાભ મળ્યો નથી કે લીધો નથી.

કુલ ૩૭ કુટુંબોને શિક્ષણની યોજનાઓનો લાભ મળ્યો છે તેમાંથી સ્કોલરશીપનો લાભ -૩૨, ગણવેશનોલાભ-૨૩, પુસ્તકનો લાભ -૪, તથા મધ્યાહન ભોજનનો લાભ -૨૨, વ્યકિતઓને મળેલો નોંધાયો છે.

આદિવાસીમાં શિક્ષણની અગત્યતા સમજે તે માટે સ્વયંજાગૃતિ લાવવાના પ્રયત્નો ખુબજ જરુરી છે. તેમાંય સ્ત્રી શિક્ષણ પણ ખૂબજ કંગાળ છે. તે વધારવા પ્રયત્ન થવો જોઈએ કારણ સ્ત્રી શિક્ષણ પરિવર્તનમાં ખૂબજ અસરકારક સાબિત થાય છે. વડેલી પોકેટના પ્રવાસ દરમ્યાન શિક્ષણની સવલતો ઉંડાણમાં ખૂબજ ગરીબ જોવા મળે છે. શાળા ઉપર છાપરુ હોતું નથી. શિક્ષક જે તે ગામમાં હોતા નથી. બાળકો શાળા માટે આવે એવી પ્રયાસો પણ કરવામાં આવતા નથી. એક જગ્યાએતો અભણ આદિવાસી બહેને મધ્યાહન ભોજનની બાળકોના શિક્ષણ પર અવળી અસર પાડે છે તે તેમની ભાષામાં વ્યક્ત કરી હતી.

..૧૦૭..

કોઠા નં. ૫:૨ શિક્ષણ યોજનાનો મળેલો લાભ દર્શાવતો કોઠો

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	લાભ મળ્યા છે હા	લાભ મળ્યા છે ના	સ્કોલરશીપ	ગણવેશ	પુસ્તક	મધ્યાહનભોજન	અન્ય
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૧	૨	૧	–	–	–	–
			જ.વગરના	૧૭	૩	૧૪	૨	૧	–	૨	–
			કુલ	૨૦	૪	૧૬	૩	૧	–	૨	–
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૪	૫	૪	૩	–	૪	–
			જ.વગરના	૧૧	૩	૮	૩	૩	–	૨	–
			કુલ	૨૦	૭	૧૩	૭	૬	–	૬	–
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૧	૨	૧	–	–	૧	–
			જ.વગરના	૧૭	૮	૯	૭	૭	–	૫	–
			કુલ	૨૦	૯	૧૧	૮	૭	–	૬	–

કોઠા નં.૫:૨ ચાલુ

કોઠા નં. ૫:૨ (ચાલુ)

૪.	ગોવિંદપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	૧	–	૧	–	–	૧	–
			જ.વગરના	૫	૨	૩	૧	૨	–	૨	–
			કુલ	૬	૩	૩	૨	૨	–	૩	–
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૪	૩	૪	૨	૧	–	–
			જ.વગરના	૭	૨	૫	–	–	–	૨	–
			કુલ	૧૪	૬	૮	૪	૨	૧	૨	–
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૪	૨	૪	૨	૨	૨	–
			જ.વગરના	૬	૩	૩	૩	૨	૧	૧	–
			કુલ	૧૨	૭	૫	૭	૪	૩	૨	–
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	–	૧	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૭	૧	૬	૧	૧	~~૪~~	૧	~~૪~~
			કુલ	૮	૧	૭	૧	૧	–	૧	–
			કુલ		૭૦ (૩૭%)	૬૩ (૬૩%)	૩૨	૨૩	૪	૨૨	–

પ:૧:૭ આરોગ્ય યોજનાનો લાભ :

વડેલી પોકેટના પસંદ કરેલા પાંચ ગામો માહિતી એકત્રીત કરતાં એવું જોવા મળે છે કે કોઈપણ વ્યકિતને આરોગ્ય સેવેનો લાભ મળેલ નથી. એટલે એમ માનવાને કોઈ જ કારણ નથી કે આદિવાસીઓનું સ્વાસ્થ્ય ખૂબ સારૂં છે. માંદગીથી પીડાતી વ્યકિતઓમાં નાગરવાડા ગામમાં બે વ્યકિત ટી.બી. ના દર્દથી પીડાય છે. જયારે ૧ વ્યકિતનું શરીર ધોવાય છે. જયારે લહોદ ગામમાં ૧ વ્યકિતને ટી.બી. થયેલો છે. જયારે ૧ વ્યકિતને શરીમાં ખરાબી છે. તેમાંથી એકપણ વ્યકિતને કોઈપણ જાતની સહાય મળી નથી. કોઈને માંદગી સમયની મળતી સહાય પણ મળી નથી કેટલીક આદિવાસી વ્યકિતઓને જોટે તેની જરૂર છે.

પ:૨ જરૂરિયાતલક્ષી આયોજન :

વડેલી લઘુવિસ્તારના વિકાસલક્ષી આયોજનમાં બિજો સિધ્ધાંત '' લોકોની આવશ્યકતાઓ અને આકાંક્ષાઓને ધ્યાનમાં લેવી '' અને સ્વીકારવામાં આવ્યો છે. એ બાબત ખૂબજ અગત્યની છે કે છેવટે આયોજન લોકો માટે કરવામાં આવે છે. તેથી તે લોકાભિમૂખ હોવું જોઈએ. લોકોની જરૂરિયાત અને આંકાક્ષાઓને ધ્યાનમાં રાખીને આયોજન થાય તો તે આયોજન સફળ નીવડે છે. જયારે તે બાબતને અવગણીને આયોજન થાયતો તે આયોજન સફળ ન પણ નીવડે. તે બાબતથી સર્વે આયોજન કારો સુવિદિત છે. દા.ત. આદિવાસી વિસ્તારમાં જમીનવિહોણા આદિવાસી કે જેઓ મોટા પશુઓને પૂરતો ઘાસચારો, ખાણ દાણ પુરૂં પાડી શકે તેમ નથી. તેઓને પશુપાલન યોજના હેઠળ ભેંસો આપવામાં આવે તો ફકત નાણાંના ખર્ચનો લક્ષ્યાંક સિધ્ધ થાય છે પરંતુ યોજનાપાછળનો હેતુ સિધ્ધ થતો નથી કે ગરીબ આદિવાસીની આર્થિક સ્થિતિ સુધરતી નથી. ઉલટાનું યોજનાના અમલિકરણમાં અનીતિ આચરવાના ધ્વાર ખુલે છે. તથા ગરીબ આદિવાસી બેંકનો દેવાદાર બને છે. સાથે સાથે તેમ મોતના મોમાં ધકેલાય છે.

પરંતુ આયોજન થાય તે પહેલા જેતે વિસ્તારના લોકોની સમગ્રત્વયા શું શું આવશ્યકતા છે. શું આકાંક્ષા છે તે જાણી અભિપ્રાય આધારિત આયોજન થાય તો તે સફળ આયોજન બને છે. તેવા મત તજજ્ઞો અને વિધ્વાનો આયોજનકારો ધરાવે છે.

પ્રસ્તુત આયોજન અભ્યાસ માટે વિકાસ ને સંલગ્ન બાબતોની જરુરિયાત વડેલી લઘુવિસ્તારના આદિવાસી કુટુંબો પાસેથી મેળવી હતી જે વિભાગવાર જોઇએ.

૫:૨:૧ <u>નવા ધંધા માટે સાધનોની જરુરિયાત :</u>

ભારતનો દેશ કે જયાં વિપુલ માનવ શકિત પડી છે. જે ખેતીમાં ભારરૂપ સાબિત થઇ છે તેને બીનખેતીક્ષેત્રે લાભદાયક રોજગારીની તકો પૂરી પાડી તેની આર્થિક ઉન્નતિ માટે કેન્દ્ર તેમજ રાજય સરકારો પ્રયાસ કરી રહી છે. ગ્રામ્ય ગરીબ આદિવાસી જેઓ મોટે ભાગે જમીન વિહોણા છે તેઓને બીન ખેતીક્ષેત્રે સ્વરોજગારીની પ્રવૃતિઓ ધ્વારા આવક વધારી ગરીબી રેખા ઉપર લાવવાનો સરકાર જુદી જુદી યોજનાઓ બતાવી પ્રયત્નો કરી રહી છે.

આવા સ્વરોજગારી માટેના નવા ધંધાઓની કેટલીક સુગમતાઓ છે.

(૧) અલ્પ મુડી રોકાણ

(૨) આનુષાંગિક સેવાઓની અલ્પ જરુરિયાત

(૩) પ્રેરક પ્રવૃતિ

(૪) પ્રવૃતિઓની પસંદગી માટે બહોળુક્ષેત્ર.

(૫) વ્યકિતલક્ષી આયોજન.

(૬) સંસ્થાકિય ધીરાણ.

આવા સ્વરોજગારી માટેના નવા ધંધાઓની યાદી આ પ્રમાણે છે. વાંસકામ, સુથારીકામ, લુહારીકામ, કુંભારકામ, દિવાસળી, સાબુ વિગેરે બનાવવું. સેવાઓ જેવીકે રેડીયો રીપેરીંગ, સાયકલ રીપેરીંગ, ઘડીયાળ રીપેરીંગ,

વિદ્યુતસાધનો રીપેરીંગ, ઇલેક્ટ્રીશીયન, વાયરમેન, તથા નાના ધંધાઓ જેમાં પરચુરણ વસ્તુઓની દુકાન, પાનબીડીની લારી, ચાની લારી, શેરડીનું કોલું, શાકભાજી ફળફળાદીની લારી, મત્સ્ય વેચાણ કરી શકાય.

વડેલી લઘુવિસ્તારના આદિવાસીઓ માટેનું વિકાસલક્ષી આયોજનમાં પણ આવા વ્યવસાયોમાં કયો ધંધો/કયો વ્યવસાય કરવો છે તે પુછવામાં આવ્યું હતું. તથા તે માટે તેમને કઈ કઈ વસ્તુની જરુર પડશે તે પણ પુછવામાં આવ્યું હતું. તેમાં કુલ ૩૪ (૩૪ ટકા) કુટુંબોએ નવો ધંધો કરવાની તૈયારી બતાવી હતી જ્યારે ૬૬ (૬૬ ટકા) કુટુંબોએ નવા ધંધો કરવા તૈયારી બતાવી ન હતી. અહ્રે એ બાબત નોંધવી જરુરી છે કે આદિવાસી લોકો અશિક્ષિત છે. તેમનું માનસ મજુરી કરવાજ ટેવાયેલું છે. સ્વતંત્ર વિચારી શકતા કે ધંધો કરવાનું જોખમ ઉઠાવવા માનસિક રીતે તૈયાર હતા નથી. કારણ એ મજુરી કરતા હોય અને તે ધંધો કરે તેથી અલગ પડે છે. બીજાું કે આર્થિકરીતે નબળા હોય છે. તથા સ્થાનીક લોકોનું વર્ચસ્વ પણ જવાબદાર હોય છે.

વડેલી લઘુવિસ્તારમાં કુલ ૩૪ કુટુંબોએ નવો વ્યવસાય કરવા તૈયારી બતાવી હતી તેમાં ૧૦ કુટુંબોએ પશુપાલન કરવા તૈયારી બતાવી હતી. જ્યારે ૫ કુટુંબોએ કરીયાણાની દુકાન કરવા તૈયારી બતાવી હતી, ૨ કુટુંબોએ કાપડનીફેરી કરવા તૈયારી બતાવી હતી, જ્યારે ૧ વ્યક્તિએ બકરી વેચવાન ધંધો કરવા, ૨ શાકભાજી ઉગાડવી, ૬ મચ્છીમારી , ૧ દુધનો વ્યવસાય કરવો, ૪ સેન્ટીંગ કડીયાકામ, ૩ માલ-વહન કરવાની તૈયારી બતાવી હતી જ્યારે ૧ કુટુંબે અનાજ-દળવાની ઘંટી કરવા માટે માંગણી કરી હતી.

ટુંકમાં નવા વ્યવસાય કરવા માટે હવે કેટલાક આદિ-વાસી યુવાનો તૈયાર થયા છે. ઓછામાં ઓછું તેટલાને પણ સહાય મળે ખુબ જરુરી છે.

ઉપરોક્ત ધંધા માટે ૮, કુટુંબોએ તાલીમની, ૨૨ કુટુંબોએ સાધનો અને ૩૦ કુટુંબોએ નાણાંની જરુરીયાત દર્શાવી હતી. આ બધી બાબતોનો નીચેના કોઠા ઉપરથી વધુ સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવશે. કોઠા ૫:૩

કોઠા નં. ૫:૩ નવો વ્યવસાય/ ધંધો અને તેની જરૂરિયાત દર્શાવતો કોઠો

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	નવા ધંધો કરવો છે. હા	ના	જો 'હા' તો વિગત: પશુ-પાલન	કરી. ચારા	કાપડ નોકરી	બકરા વેચાણ	શાકભાજી ઉગાડવી	માછીમારી	પશુપાલન દૂધ	ટેલરિંગ કડીયા	માલ વાહન	શાની જરૂર છે. તાલીમ	સાધનો	નાણા
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૧	૨	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–	૧	૧
			જ.વગરના	૧૭	૮	૯	૧	૧	૨	૧	૧	૧	૧	–	–	૧	૪	૮
			કુલ	૨૦	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૬	૪	૫	૪	–	–	–	–	–	–	–	–	–	૪	૪
			જ.વગરના	૧૧	૭	૪	૩	–	–	–	–	–	–	૪	–	૩	૬(૬)	૬
			કુલ	૨૦														
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	–	૩	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૧૭	૧	૧૬	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–	૧	૧
			કુલ	૨૦														

કોઠા નં.૫:૩ ચાલુ

૪.	ગોવિંદપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	–	૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			જ.વગરના	૫	૪	૧	–	૨	–	–	–	૨	–	–	–	૧	૧	૪
			કુલ	૬														
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૩	૪	–	૨	–	–	–	૧	–	–	–	–	૨	૩
			જ.વગરના	૭	૨	૫	–	–	–	–	–	૨	–	–	–	૧	૨	૨
			કુલ	૧૪														
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૨	૪	–	–	–	–	–	–	–	–	૨	૨	–	–
			જ.વગરના	૬	૧	૫	–	–	–	–	–	–	–	–	૧	–	–	૧
			કુલ	૧૨														
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૧	–	–	–	–	–	૧	–	–	–	–	–	૧	–
			જ.વગરના	૭	–	૭	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૮														
			કુલ		૩૪ (૩૪%)	૬૬ (૬૬%)	૧૦	૫	૨	૧	૨	૬	૧	૪	૩	૮	૨૨	૩૦

૫:૨:૨ ઘરથાળના પ્લોટની જરુરિયાત :

સ્વ. વડાપ્રધાનશ્રીમતિ ઈન્દીરા ગાંધીએ ૧૯૮૨માં સમાજના નબળા વર્ગોને લાભ આપતી યોજનાઓ પર ભાર મુકી નબળા વર્ગોના સામાજિક અને આર્થિક વિકાસ માટે ૨૦ મુદ્દાનો કાર્યક્રમ આપ્યો હતો. તેમાં આવરી લેવાયેલો ૯ મો મુદ્દો આ પ્રમાણે છે. '' ઘર વિહોણા ગ્રામ કુટુંબોને ઘરથાળની ફાળવણી કરવી અને તેમને બાંધકામ સહાય આપવા માટેના કાર્યક્રમો વિસ્તારવા''.

તદનુસાર સમગ્ર ગુજરાતમાં ઘરવિહોણાઓને ઘરથાળના પ્લોટ આપી તેના ઉપર મકાન બાંધવા સહાય/લોન આપવામાં આવે છે. ગુજરાતમાં ખાસ કરીને આદિવાસી વિસ્તારમાં વિશિષ્ટ રીતે રહેઠાણ સેવા ઉપલબ્ધ બને તે માટે હળપતિ અને ભુમિહિન ખેત મજૂર ગૃહ નિર્માણ બોર્ડ કામ કરી રહ્યું છે. તેમ છતાં એ હકિકત છે કે રહેઠાણની અછત અનુભવતા દરેક જરુરિયાતમંદો ને રહેઠાણની સવલત પૂરી પડી નથી.

ખેડા તાલુકાના વહેલી વિસ્તારના અભ્યાસ માટે પસંદ કરેલા ૧૦૦ કુટુંબોને રહેઠાણ સંબંધિત જરુરિયાત કોઠા નં. ૫:૪.માં દર્શાવેલછે.

કોઠા નં. ૫:૪ પરથી સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવશે કે અભ્યાસ માટે પસંદ કરેલ ૧૦૦ કુટુંબોમાંથી ૮૨ કુટુંબો એવા છે કે જેમણે ઘરથાળના નવા પ્લોટમાટે જરુરિયાત દર્શાવી છે જ્યારે ૫૨ કુટુંબોએ નવા મકાનની જરુરિયાત દર્શાવી છે. જ્યારે ૬૦ કુટુંબોએ મકાન સમારકામ કરાવવાની જરુરિયાત દર્શાવી છે.

kotha sentinel

૪.	ગોવિંદપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	૧	–	–	૧	–	૧
			જ.વગરના	૫	૩	૨	૧	૪	૧	૪
			કુલ	૬						
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૩	૪	૫	૨	૨	૫
			જ.વગરના	૭	૫	૨	૪	૩	૪	૩
			કુલ	૧૪						
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૫	૧	૧	૫	–	૬
			જ.વગરના	૬	૪	૨	૨	૪	૨	૪
			કુલ	૧૨						
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૧	–	૧	–	૧	–
			જ.વગરના	૭	૭	–	૭	–	૭	–
			કુલ	૮						
			કુલ		૮૨ (૮૨%)	૧૮ (૧૮%)	૫૨ (૫૨%)	૪૮ (૪૮%)	૪૦ (૪૦%)	૬૦ (૬૦%)

આ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે હજું પણ આદિવાસી લઘુવિસ્તારમાં રહેઠાણની કેટલી અછત વર્તાય છે.

આગળ નોંધી ગયા તેમ લઢોદ ગામમાં જયાં આદિવાસી માટે અલગ નવી વસાહત ત્રણ વર્ષ પહેલાં તૈયાર થઈ ગઈ છે. પરંતુ ભરવાના નાણાં અંગેની ગેરસમજને કારણે વર્ષોથી મકાનો તેમના તેમ પડી રહયા છે. જે જરૂરિયાત હોવા છતાં આદિવાસીઓ તેનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી. તે ઉપરાંત પ્લોટો નીચાણવાળી જગ્યાએ ફાળવવા જમીન હોવા છતાં પ્લોટોને ફાળવવા વિગેરે અનેક પ્રકારની કુટીલ નિતીઓ ઘરથાળ પ્લોટ ફાળવણીમાં થતી હોય છે.

<u>ખેતી સંબંધિત જરૂરિયાત :</u>

આગળ જોઈ ગયા તેમ વડેલી લઘુવિસ્તારમાં આદિવાસી મોટે ભાગે ખેતમજૂરીજ કરે છે. થોડા આદિવાસી થોડી ઘણી જમીન ધરાવે છે. અભ્યાસમાં આવરી લીધેલા ૭૦ જમીનવાળા આદિવાસી કુટુંબોએ તેમની જમીન, બિયારણ, રાસાયણિક ખાતર, અને જંતુનાશક દવાની જરૂરિયાત દર્શાવી હતી તે કોઠા નં. ૫:૫(૧)માં જોઈએ.

કોઠા નં. ૫:૫(૧) માં અભ્યાસ માટે પસંદ કરેલ કુટુંબોએ દર્શાવેલ ખેત સંબંધિત (જમીન, બિયારણ, ખાતર અને જંતુ-નાશક દવા) જરૂરિયાત જોઈએ તો કુલ કુટુંબોમાંથી ૬૭ કુટુંબોએ એટલે કે ૬૭ ટકા કુટુંબોએ ખેતી માટે જમીનની માંગણી કરી હતી. જયાં ૩૩ ટકા કુટુંબોએ ખેતી માટે જમીનની માંગણી દર્શાવી ન હતી. જયારે જમીનવાળા ૭૦ કુટુંબોમાંથી ૨૭ કુટુંબોએ બિયારણ માટે, ૨૮ કુટુંબોએ ખાતરમાટે અને ૨૩ કુટુંબોએ જંતુનાશક દવા માટે જરૂરિયાત નોંધાવી હતી.

તેની સાથે સાથે ખેત ઉપસાધનોની જરૂરિયાત જેવી કે જમીન સમતળ કરાવવી, પાળા બાંધવા તથા નાળા બંધાવવાની જરૂરિયાત દર્શાવતી વિગતો મેળવ કરવામાં આવી હતી તે કોઠા નં. ૫:૫(૨) માં દર્શાવી છે.

ખેતી સંબંધિત જરૂરિયાતો દર્શાવતો કોઠો

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	જમીન જોઈએ છે		બિયારણ જોઈએ છે		ખાતર જોઈએ છે		જંતુનાશક દવા	
					હા	ના	હા	ના	હા	ના	હા	ના
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩	–	૩	–	૩	–	૩	–
			જ.વગરના	૧૭	૧૬	૧	–	૧૭	–	૧૭	–	૧૭
			કુલ	૨૦								
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૪	૫	૭	૨	૭	૨	૬	૩
			જ.વગરના	૧૧	૩	૮	–	૧૧	–	૧૧	–	૧૧
			કુલ	૨૦								
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩	–	૩	–	૩	–	૩	–
			જ.વગરના	૧૭	૪	૧૩	–	૧૭	–	૧૭	–	૧૭
			કુલ	૨૦								

કોઠા નં. ૫:૫(૧) ચાલુ

૪.	ગોવિંદપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	૧	–	૧	–	૧	–	૧	–
			જ.વગરના	૫	૪	૧	–	૫	–	૫	–	૫
			કુલ	૬								
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૬	૧	૭	–	૭	–	૭	–
			જ.વગરના	૭	૫	૨	–	૭	–	૭	–	૭
			કુલ	૧૪								
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૬	–	૫	૧	૬	–	૨	૪
			જ.વગરના	૬	૪	૨	–	૬	–	૬	–	૬
			કુલ	૧૨								
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૧	–	૧	–	૧	–	૧	–
			જ.વગરના	૭	૭	–	–	૭	–	૭	–	૭
			કુલ	૮								
			કુલ		૬૭	૩૩	૨૦	૭૩	૨૮	૭૨	૨૩	૭૭

કોઠા નં. ૫:૫(૨) જમીન સમતળ કરાવવી, પાળા બાંધવા તથા નાળા બાંધવાની જરુરિયાત દર્શાવતો કોઠો

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	જમીન સમતળ કરાવવી છે. હા	ના	પાળા બાંધવા છે હા	ના	નાળા બાંધવા છે. હા	ના
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૨	૧	૨	૧	–	૩
			જ.વગરના	૧૭	–	૧૭	–	૧૭	–	૧૭
			કુલ	૨૦						
૨.	નાગરવા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૪	૫	૭	૨	૫	૪
			જ.વગરના	૧૧	૧	૧૦	–	૧૧	–	૧૧
			કુલ	૨૦						
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩	–	૩	–	–	૩
			જ.વગરના	૧૭	૧	૧૬	૧	૧૬	–	૧૭
			કુલ	૨૦						

કોઠા નં. ૫:૫(૨) ચાલુ

૪.	ગોવિંદપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	૧	–	૧	–	–	૧
			જ.વગરના	૫	–	૫	–	૫	–	૫
			કુલ	૬						
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૩	૪	૨	૫	–	૭
			જ.વગરના	૭	–	૭	–	૭	–	૭
			કુલ	૧૪						
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૨	૪	૧	૫	–	૬
			જ.વગરના	૬	–	૬	–	૬	–	૬
			કુલ	૧૨						
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૧	–	૧	–	૧	–
			જ.વગરના	૭	–	૭	–	૭	–	૭
			કુલ	૮						
	કુલ				૧૮ (૧૮%)	૮૨ (૮૨%)	૧૮ (૧૮%)	૮૨ (૮૨%)	૬ (૬%)	૯૪ (૯૪%)

કોઠા નં. ૫:૫(૨) માં જમીન સમતળ કરાવવી છે. તે અંગે નોંધાયેલી જરૂરિયાતમાં ૧૮ ટકા કુટુંબોએ જમીન સમતળ કરાવવાની તૈયારી દર્શાવી હતી. જ્યારે ૮૨ ટકાએ જરૂરિયાત નકારવામાં આવી હતી. તે ઉપરાંત પાળા બંધાવવા બાબતમાં ૧૮ ટકા લોકોએ પાળા બંધાવવાની જરૂરિયાત દર્શાવી હતી જ્યારે ૮૨ ટકાએ જરૂરિયાત નકારી હતી. છેલ્લે નાળા બાંધવા છે તેમાં ફક્ત ૬ કુટુંબો (૬ટકા) એજ નાળા બંધાવવાની તૈયારી બતાવી હતી જ્યારે ૯૪ કુટુંબો (૯૪ ટકા) નાળા બંધાવવા તૈયારી દર્શાવી હતી.

ખેતીના સાધનોની જરૂરિયાત :

પ્રસ્તુત લઘુવિસ્તાર વિકાસ આયોજનમાં આદિવાસી ખેડૂતો જે થોડા પ્રમાણમાં તેઓ પાસે ખેતીના પૂરતા સાધનો નથી તે હકિકત છે. આવા ગરીબ આદિવાસી ખેડૂતોની ખેતીના સાધનોની જરૂરિયાત નોંધી હતી જે કોઠા નં. ૫:૬માં દર્શાવવામાં આવી છે.

કોઠા નં. ૫:૬ અનુસાર અભ્યાસમાં આવરી લેવાયેલા વઢેલી લઘુવિસ્તારના પાંચ ગામોના ૧૦૦ કુટુંબોમાંથી ૩૦ જમીનવાળા કુટુંબોએ જુદા જુદા ખેતી ઓજારોની જરૂરીયાત દર્શાવી છે તેમાં ૨૬ લાકડાના હળ, ૨૬ રાંપ, ૩૮ રાંપડી, ૨૫ સમાર, ૨૮ વાવણીયા, ૯ લોખંડના હળ, ૧૧ પંપા, ૯ મોલ, ૨૮ બળદગાડા, ૧૨ પંપ તથા ૨૨ બળદો.

૩૦ જમીન ધરાવતા કુટુંબોની ઉપરોક્ત જરૂરિયાતો જોતા સહેજે ખ્યાલ આવી શકે છે કે આદિવાસી ખેડૂત પાસે ખેતીના સાધનસરંજામની કેટલી અછત છે. મોટાભાગના આદિવાસી ખેડૂતોનો ભાડેથી સાધનો લાવી ખેતી કરતા માલુમ પડ્યા હતા.

કોઠા નં. ૫:૬. ખેતીના સાધનોની જરુરિયાત દર્શાવતો કોઠો

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	લાકડાનું હળ	રાંપ	રાંપડી	કમાર	વાવણીયા	લોખંડ કરબ	પંખા	મોઘ	બળદ ગાડું	પંપ	બળદ
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩	૩	૩	૩	૩	–	–	–	૩	–	–
			જ.વગરના	૧૭	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦											
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૮	૮	૧૩	૭	૮	–	૩	૨	૮	૫	૭
			જ.વગરના	૧૧	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦											
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩	૩	૪	૩	૩	૨	૧	૧	૩	૨	[illegible]
			જ.વગરના	૧૭	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦											

કોઠા નં. ૫:૬ ચાલુ

૪.	ગોવિંદપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	૧	૧	૧	૧	૧	–	–	–	૧	–	–
			જ.વગરના	૫	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૬											
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૬	૩	૮	૬	૭	૬	૬	૫	૭	૫	૩
			જ.વગરના	૭	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૧૪											
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૪	૪	૫	૪	૫	–	–	–	૫	–	૮
			જ.વગરના	૬	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૧૨											
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	૧	–	૨
			જ.વગરના	૭	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૮											
	કુલ				૨૬	૨૬	૩૮	૨૫	૨૮	૯	૧૧	૯	૨૮	૧૨	૨૨

પિયતના સાધનોની જરુરિયાત :

જે આદિવાસી ખેડુતો પાસે ખેતી માટેના પૂરતા સાધનો નથી સારુ બિયારણ કે રાસાયણિક ખાતરનો ઉપયોગ કરી શકતા નથી તેમની પાસે પિયતના સાધનો ક્યાંથી હોય ? અને નથી એ હકીકત છે. તેમની નબળી આર્થિક સ્થિતિનો ખ્યાલ તેમણે પીયત માટે જરુરિયાત દર્શાવી છે તેને જો ઝીણી નજરે જોઈએ તો પણ ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે. કોઠા નં. ૫:૭

કોઠા નં. ૫:૭ મુજબ કુલ ૩૦ જમીનવાળા આદિવાસી ખેડુતકુટુંબોમાંથી ૪ ખેડુતોએ કુવો કરાવવાની, જરુરીયાત દર્શાવી હતી, જ્યારે કુવો ઊંડા કરાવવો, કુવો રીપેર કરાવવો તથા કોસ કે રેંટ માટે કોઈએ જરુરિયાત નોંધાવી ન હતી. ૨ ખેડુતોએ વિજળી જોડાણની માંગ દર્શાવી હતી. જ્યારે ૬ ખેડુતોએ એન્જિન અને મોટર માટેની જરુરિયાત નોંધાવી હતી, ૩ ખેડુતોએ સિંચાઈ માટે ટંકી અને ૨ કુટુંબોએ પાઈપ લાઈન માટેની માંગણી નોંધાવી હતી.

ફળઝાડ, શાકભાજી અને વનીકરણની જરુરિયાત :

વધેલી લઘુવિસ્તારની જમીન, નદી કિનારાનાં ગામો, સામાજિક વનીકરણની યોજનાના વિગેરે શક્યતાઓને આધારે આદિવાસી ખેડુતોની ઉપરોક્ત જરુરિયાત નોંધવામાં આવી હતી.

કોઠા નં. ૫:૮ પ્રમાણે કુલ ૩૦ જમીન ધરાવતા આદિવાસી ખેડુતોમાંથી ફક્ત ૮ આદિવાસી ખેડુત કુટુંબોએ શાકભાજી વાવેતરની, ૧૫ આદિવાસી ખેડુત કુટુંબોએ ફળઝાડ વાવવા માટેની, ૪ ખેડુત કુટુંબોએ ઘાસચારો વાવવાની અને ૭ આદિવાસી ખેડુત કુટુંબોએ વનીકરણની જરુરિયાત દર્શાવી હતી

કોઠા નં. ૫:૭ પિયતના સાધનોની જરુરિયાત દર્શાવતો કોઠો

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	કુવા કરાવવા છે.	કુવા ઉંડા કરાવવાછે.	કુવા રીપેર કરાવવોછે.	કોષ/રેટ જોઈએ.	વિજળીજોડાણ જોઈએ છે.	એન્જિન/મોટર જોઈએછે.	સિંચાઈ માટે ટંકી	પાઈપ લાઈન
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	–	–	–	–	–	૨	–	–
			જ.વગરના	૧૭	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦								
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૧	–	–	–	૧	૨	૩	૧
			જ.વગરના	૧૧	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦								
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૨	–	–	–	૧	૧	–	–
			જ.વગરના	૧૭	–	–	–	–	–	–	–	–
			કુલ	૨૦								

કોઠા નં.૫:૭ ચાલુ

૪.	ગોવિંદપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	-	-	-	-	-	૧	-	-
			જ.વગરના	૫	-	-	-	-	-	-	-	-
			કુલ	૬								
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	-	-	-	-	-	-	-	-
			જ.વગરના	૭	-	-	-	-	-	-	-	-
			કુલ	૧૪								
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૧	-	-	-	-	-	-	-
			જ.વગરના	૬	-	-	-	-	-	-	-	-
			કુલ	૧૨								
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	-	-	-	-	-	-	-	૧
			જ.વગરના	૭	-	-	-	-	-	-	-	-
			કુલ	૮								
			કુલ		૯	-	-	-	૨	૬	૩	૨

કોઠા નં. ૫:૮ ફળઝાડ, શાકભાજી અને વનીકરણ જરૂરિયાત દર્શાવતો કોઠો

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: સંખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	શાકભાજીવાવેતર	ફળઝાડ	ઘાસચારો	વનીકરણ
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	–	૩	૧	–
			જ.વગરના	૧૭	–	–	–	–
			કુલ	૨૦				
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૩	૩	૩	૪
			જ.વગરના	૧૧	–	–	–	–
			કુલ	૨૦				
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૨	૩	–	૧
			જ.વગરના	૧૭	–	–	–	–
			કુલ	૨૦				

કોઠા નં.૫:૮ ચાલુ

કોઠા નં. ૫:૮ (ચાલુ)

૪.	ગોવિંદપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	–	૧	–	–
			જ.વગરના	૫	–	–	–	–
			કુલ	૬				
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૩	૧	–	૧
			જ.વગરના	૭	–	–	–	–
			કુલ	૧૪				
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	–	–	–	–
			જ.વગરના	૬	–	–	–	–
			કુલ	૧૨				
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	–	૧	–	૧
			જ.વગરના	૭	–	–	–	–
			કુલ	૮				
	કુલ				૮	૧૫	૪	૭

પશુપાલનની જરુરિયાત :

ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં દિનપ્રતિદિન પશુપાલન એ પુરક રોજગારી તરીકેના વ્યવસાય તરીકે લોકો અપનાવવા લાગ્યા છે. તેની અસર આદિવાસી વિસ્તારોમાં પણ જોવા મળે છે.

વડેલી લઘુવિસ્તારના આયોજન અભ્યાસ માટે આવરી લેવાયેલા ૧૦૦ કુટુંબોની પશુપાલનની જરુરિયાત નોંધવામાં આવી હતી જે કોઠા નં. ૫:૯ માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે હતી.

કોઠા નં. ૫:૯ અનુસાર ૬૨ કુટુંબો (૬૨ ટકા) એ પશુપાલન માટે પશુની જરુરિયાત નોંધાવી હતી જયારે ૩૮ કુટુંબો (૩૮ ટકા) એ પશુપાલન માટે પશુ જોઈતા નથી તેવું એક સૂચક બાબત છે.

પશુઓમાં જુદા જુદા પશુઓની જરુરિયાત દર્શાવી હતી જેમાં ૨૯ ભેંસો, ૧૫ બળદ, ૭૩ બકરા(યુનિટ) તથા ૧૬ ગાયો નોંધાવી હતી.

૫:(૩) વિસ્તારના પરિવેશની વિકાસક્ષમતાઓનો મહતમ ઉપયોગ કરવો :

વડેલી લઘુવિસ્તારના વિકાસ આયોજનમાં પ્રસ્તુત સિધ્ધાંતને સતત ખ્યાલમાં રાખવામાં આવ્યો છે. જેમકે હવે આ વિસ્તારના લોકો કે જેઓ જમીન ધરાવતા નથી તેઓનું ભેંસો બાબતે વલણ નકારાત્મ થયું છે. તેથી જમીન વિહોણા આદિવાસીઓને ભેંસો કરતા તેઓની માંગણી ઉપલબ્ધ ઘાસચારો તથા આર્થિક સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખી બકરા એકમોની આયોજનમાં ભલામણ કરાઈ છે.

સેંખેડામાં ચાલતા આદિવાસી મહિલા શીવણવર્ગમાં આજુબાજુના ગામની આદિવાસી બહેનો તાલીમ માટે આવે છે. તેઓ ભરતકામ, ઉનનું કામ, વાયરકામ, મોતીકામ, શીખવવામાં આવે છે. જોયેલા નમુનાને આધારે કહી શકાય કે તેમનામાં આવી આવડત છે. પરંતુ તે આવડતને વ્યવસ્થિત

કોઠા નં. ૫:૯

પશુપાલનની જરુરિયાત દર્શાવતો કોઠો

વડેલી પોકેટ: તાલુકો: ખેડા

ક્રમ	ગામનું નામ	જાતિ	વિગત	કુલ સંખ્યા	પશુ જોઈએ છે.					
					હા	ના	ભેંસ	બળદ	બકરા	ગાય
૧.	પીછુવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૩	–	૧	૪	૧	–
			જ.વગરના	૧૭	૭	૧૦	૧	–	૩	૩
			કુલ	૨૦						
૨.	નાગરવાડા	તડવી	જમીનવાળા	૯	૮	૧	૫	૭	–	૪
			જ.વગરના	૧૧	૧૦	૧	૩	–	૭	૧
			કુલ	૨૦						
૩.	નાના અખત્યારપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૩	૨	૧	૨	–	–	૧
			જ.વગરના	૧૭	૧૦	૭	૪	–	૬	૩
			કુલ	૨૦						

કોઠા નં. ૫:૯ ચાલુ

કોઠા નં. ૫:૯(ચાલુ)

૪.	ગોવિંદપૂરા	તડવી	જમીનવાળા	૧	૧	–	–	૧	–	–
			જ.વગરના	૫	૩	૨	૧	૨	૨	–
			કુલ	૬						
		વસાવા	જમીનવાળા	૭	૪	૩	૨	૧	–	૧
			જ.વગરના	૭	૩	૪	૨	–	૫	–
			કુલ	૧૪						
૫.	લઢોદ	તડવી	જમીનવાળા	૬	૧	૫	૧	–	૧	–
			જ.વગરના	૬	૨	૪	૨	–	૪	૧
			કુલ	૧૨						
		નાયકા	જમીનવાળા	૧	૧	–	૧	–	–	–
			જ.વગરના	૭	૭	–	૪	–	૪	૨
			કુલ	૮						
			કુલ		૬૨	૩૮	૨૯	૧૫	૩૩	૧૬

વજ્રાક આપવાની જરૂર છે. તે ઉપરાંત અંદરના ગામોમાં ઘરઅથ્થુ છાબડી, દોરડી તાડના પાનમાંથી બનાવીએ છે, તે કુશળતાપણ ધરાવે છે. તેથી આયોજન તેમની કુશળતાને ધ્યાનમાં રાખી કરવામાં આવ્યું છે.

તે ઉપરાંત કેટલાક જુવાન આદિવાસીભાઈઓ નવા વ્યવસાય તથા તાલીમ લેવા તૈયાર છે. તેમાં રૂચી ધરાવે છે તેથી તે બાબતને આયોજનમાં આવરી લેવામાં આવી છે.

છેલ્લે અભ્યાસ પૂરા નજીક બીલીયામાં એક તળાવ છે. એને ખોદાવી ઉંડુ કરવામાં આવે તો તેનું પાણી સિંચાઈ માટે ઉપયોગી બને તથા માછીમારી પણ થઈ શકે. જેથી આવા નાના મોટા તળાવોને ઉંડા કરાવવાની બાબતને આયોજનમાં આવરી લેવાઈ છે.

૫:(૪) ''ગરીબમાં સૌથી ગરીબીને અગ્રિમતા ''.

છેવટે બધી યોજનાનો ઉદ્દેશ સમાજમાં જે સૌથી ગરીબ છે તેને મદદ પહોંચાડવી એટલે કે ગરીબી રેખાની છેક તળીયે જીવતા ગરીબોમાંય તદ્દન ગરીબ છે તેમની આર્થિક સ્થિતિ સુધારવી. તે પ્રમાણે વડેલી લઘુવિસ્તારમાં વસતા આદિવાસીમાં નાયકા કે તેઓ આર્થિક તથાસામાજિક રીતે ખૂબજ પછાત, કંગાળ હાલતમાં જીવે છે. તેમને અગ્રિમતા આપવી જોઈએ. અન્ય જાતિ જેવી કે તડવી, વસાવાને તો ખરુજ પરંતુ નાયકા જાતિ ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપવું ખૂબજ આવશ્યક છે. તોજ તેમનું જીવન ધોરણ ગુણવત્તાની દ્રષ્ટિએ ઉચું આવી શકશે.

(૫) શોષણની વ્યવસ્થા બંધ થવી જોઈએ :

આપણે ત્યાં એક કહેવત છે કે '' ગરીબની વહુ સૌની ભાભી '' તે અનુસાર સમાજમાં ગરીબનું જ્યાં જ્યાં શકય હોય ત્યાં બધીજ જગ્યાએ શોષણ કરવામાં આવે છે. જેમકે
(૧) સરકારી યોજનાઓના લાભમાં, કોઈ આદિવાસી કુટુંબને સરકારી યોજના દ્વારા ઢોર મળે છે તેમાં

અમ નિકરણ માળખું તથા ગરાંચ વિગેરે શકય એટલી કટકી કરે છે. પોતાને લાભ માટે મોટી રકમજ આવે છે. આમ ગરીબોના આદિવાસીઓના નામે જે ગરીબી નાબુદીની વ્યવસ્થા ઊભી થઈ છે તેને કડક હાથે ડામી દેવી જોઈએ.

(૨) તેવીજ રીતે વહેલી લઘુ વિસ્તારમાં મોટાભાગના આદિવાસી કુટુંબો ખેતમજુરી કરે છે. છુટક મજુરી કરે છે. તેઓ આમતો બોન્ડેડ લેબર જેવીજ સ્થિતિ ધરાવે છે. તેમની પાસેથી વધુ કલાક કામ લઈ ઓછી મજુરી આપવામાં આવે છે. હિસાબોમાં ગોટાળા કરવામાં આવે છે. આદિવાસીઓની મજુરીનો પુરેપુરો લાભ મૂડીવાદી ખેડુત ઉઠાવે છે.

જ્યાં લગી આ જાતિઓનું આ રીતે શોષણ થતું રહેશે તો નથી લાગતું કે સરકાર ગમે તેટલા પ્રયત્નો કરે તો પણ તે ગરીબ નાયકાનું કુટુંબ આર્થિક રીતે સધ્ધર થઈ શકે.

સરકાર દ્વારા ઉપરોક્ત શોષણમાંથી મુક્ત કરવા આદિવાસી ગરીબ પ્રજાને મુક્ત કરવા વ્યવસ્થા તંત્ર ગોઠવ્યું છે. પરંતુ તેનો અસરકારક અમલ નથી થતો તે એક કરુણ કમનસીબી છે.

(૬) ''<u>સહભાગી આયોજન</u> ''

સશોધનમાં જેટલી સહભાગી નિરીક્ષણની અગત્યતા છે એટલીજ અગત્યતા દરેક સભ્યોનું પ્રતિનિધિત્વનું આયોજનમાં મહત્વ છે. તેમની અગત્યતા સમગ્ર વિશ્વ આ બાબતને સ્વીકારીને ચાલી રહયું છે. પહેલા ઔદ્યોગિક એકમોમાં મજુરોને પ્રતિનિધિત્વ નહોતું પરંતું સમયની માંગને અનુલક્ષી આજે મજુર પ્રતિનિધિ દરેકને સહભાગી બનાવવામાં આવે છે. અને તે ખુબજ સમજી શકાય તેવી બાબત છે કે આપણે જેને માટે

કામ કરવા માંગીએ છીએ તેને જો સાથે રાખ્યા સિવાય આયોજન થાય તો તેનું યોગ્ય પરિણામ ન આવે. પરંતુ જો તેને તેમાં સાંકળવામાં આવે તો તેના દ્વારા ઘણી સૂચક દિશાઓ આયોજનકારને મળે છે. જે સફળઆયોજન કરવામાં સહાયભૂત બને છે.

જેથી અમે તો આગળ ચાલીને એમ સૂચવીએ છીએ કે ફક્ત આદિવાસીઓને સહભાગી બનાવો તેજ પુરતું નથી પરંતુ તેમને પહેલેથી છેલ્લી સુધીની પ્રક્રિયામાં મોખરાનું સ્થાન આપવું જરૂરી છે.

તે ઉપરાંત આદિવાસીઓમાં સ્વમાનતા લાવવા ખાતર તેમનામાં સ્વ શક્તિ ખીલે સંગઠન ઊભું થાય તે જરૂરી છે. સરકારી ધોરણે સહાય આપવાનું સ્વીકાર્યું છે તેની પાછળ સ્વ શક્તિ ખીલવવાનો ઉદ્દેશ છે. આપણે પણ સંગઠન બની રહેતે બાબતને આયોજનમાં ધ્યાને લેવું પડશે.

(૭) <u>સ્થાયી અને કાયમી સાફલ્ય બધ્ધ આયોજન</u> :

ઈમારતનો પાયો એવો મજબુત નાખીએ કે જે સ્થાયી બને હંમેશ ને માટે આપણને ઉપયોગી બની શકે. આયોજન કરતી વખતે ટૂંકાગાળાની અને ત્વરીત સહાય આપનાર યોજનાઓ નહી પરંતુ ભલે થોડો સમય લે. પરંતુ તે હંમશાને માટે સહાયભુત થાય તેવી યોજનાઓને આયોજનમાં સાંકળી લેવી જોઇએ. દા.ત. એન.આર.ઈ.પી.માં મજુરોને થોડો વખતજ કામ મળે છે. પરંતુ આર.એલ.ઈ.જી.પી. માં મજુરોને રોજગારી અમુક દિવસો.મળે જ તેવી ખાતરી આપવામાં આવે છે.

પરંતુ એવો કાર્યક્રમ ઘડાય જે ખાતરીજ નહી પરંતુ હંમશને માટે. રોજગારી પુરી પાડે તેજ લોકોને તેમાં વિશ્વાસ બેસશે અને તેને અનુસરશે.

(૮) <u>આયોજનમાં વિભાગાન્તર્ગત અને આંતરવિભાગીય અગ્રીમતાઓ નક્કી કરવી</u>. :

આપણે જાણીએ છીએ કે ખેતી ઉપર માનવભારણ વધતુ જાય છે. વધારાની આમણી ઉત્પાદન વધતું નથી પરંતુ ફક્ત ભારજ વધે છે. એટલે નાના અને ગૃહઉદ્યોગો તથા મધ્યમ કે મોટા ઔદ્યોગિક એકમોમાં માનવશ્રમને વાળવાની બાબતને આયોજનમાં અગ્રિમતા આપવામાં આવી છે. જોકે લઘુ-નિવાસોમાંથી મોટાશહેરોમાં તથા ખેતી જ્યાં સમૃધ્ધ છે ત્યાં માનવશ્રમ તેની મેળાએ રોજગારી મેળવવા જાય છે.

(૯) લઘુતમ આવશ્યકતાની પૂર્તિ :

કલ્યાણ રાજ્યમાં લોકોની લઘુતમ અને પાયાની જરૂરિયાતો સંતોષાવીએ રાજ્યની ફરજ બની રહે છે. તેમ છતાં વિશાળ દેશમાં રાજ્ય તે ફરજ ૧૦૦ ટકા અદા કરી શકતી નથી તે હકીકત છે. XXXXX ગામડાઓમાં હજી પુરતં/સ્વચ્છ પીવાનું પાણી, આરોગ્ય વિષયક સેવા, રસ્તાઓ, રહેઠાણ, શિક્ષણ, પ્રાથમિક જીવન જરૂરી વસ્તુઓ ઉપલબ્ધ નથી. તે આયોજનકારોએ આયોજનમાં આવરી લેવા પ્રયત્ન કર્યો છે.

(૧૦) ખાસ કરીને વિકાસલક્ષી આયોજન કરવાનું હોય ત્યારે આયોજનકાર માટે એ અગત્યનું બની રહે છે કે આયોજનથી લોકોમાં સ્વતંત્રતા આવે તથા લોકોમાં ઉત્પાદક અસ્કયામત ઉભી થાય. સાથે સાથે એ બાબત પણ અગત્યની બની રહે છે કે લાભાર્થીઓને મળેલ ધીરાણનાં નાણાં પરત કરવા સમર્થ બને. તોજ વિકાસની સાયકલ પ્રક્રિયા શરૂ થઈ શકે. પ્રસ્તુત આયોજન વખતે આ સિધ્ધાંતનો શક્ય એટલો ખ્યાલ રાખવામાં આવ્યો હતો.

(૧૧) જેમ એક નાગરીકએ રાષ્ટ્ર નથી તેની સામે એ પણ હકીકત છે કે નાગરીકત્વના રાષ્ટ્ર નથી બન્ને એક બીજાના અભિન્ન અંગો છે તેવીજ રીતે ગ્રામકક્ષાનું આયોજન એ રાષ્ટ્ર

આયોજનનો એક ભાગ બને છે. લોકશાહી આયોજન પધ્ધતિમાં જયારે રાષ્ટ્રીય કક્ષાનું આયોજન થતું હોય ત્યારે ગામડાના ગરીબ વ્યકિતને ધ્યાલમાં રખાય છે. તેવીજ રીતે જયારે ગ્રામ કક્ષાએ ગરીબ આદિવાસીઓ માટેનું આયોજન થાય ત્યારે રાષ્ટ્રને ધ્યાનમાં રખાય છે.

બીજી દ્રષ્ટિએ જોઈએ તો નાણાકીય દ્રષ્ટિએ લઘુ-વિસ્તારના આયોજનને રાષ્ટ્ર, રાજય અને પ્રાયોજના વિસ્તારના આયોજનનો એક ભાગગણી આયોજન કરવું જોઈએ. અહીં કરવામાં આવેલ આયોજનને ઉપરોકત કક્ષાના આયોજનના ભાગ તરીકે જ બનાવવો રહયો.

(૧૨) છેવટે તો પંચવર્ષીય યોજનામાં પ્રાપ્તથતી ધનરાશી ઉપરજ બધાજ કાર્યક્રમો અવલંબિત બને છે. તેમ છતાં આયોજનમાં દર્શાવેલ રકમની ટકાવારી અને પંચવર્ષીય યોજનામાં જે રકમ ફાળવાય તેની ટકાવારી ધ્યાનમાં રખાવી જોઈએ. જોકે અહીંછની પંચવર્ષીય યોજનામાં ફાળવાયેલા નાણાંની રકમને ધ્યાનમાં રાખી આયોજન કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.

(૧૩) આયોજન એટલે માત્ર આંકડા અેની વિભાગવાર ગોઠવણીજ નહીં તે ઉપરાંત પાશ્વાત અનુભવોને આધારે નડેલા અવરોધોને કઈ રીતે અટકાવવા તે બાબત ધ્યાને રાખી આયોજન કરવાનો પ્રયાસ થયો છે.

(૧૪) આયોજન બાદ તેનો અમલ થાય છે. અમલની સાથે સાથે તેનું સંશોધન અને મૂલ્યાંકન પણ આયોજનનો એક અંતર્ગત ભાગ છે. તે સતત થતું રહેવું જોઈએ ઉપરાંત સમયાન્તરીત તેના તારણો, સુચનો તારતમ્યો મેળવી તે કક્ષાએ જરૂરી અમલ કરવો જોઈએ. છેવટે સમગ્ર પ્રક્રિયાની પરીક્ષા સંશોધન અને મુલ્યાંકન ધ્વારા થઈ શકે જે વિકાસની પ્રક્રિયા અંગે ઘટીત સુચનો, અંગુલી નિર્દેશ કરે છે.

તે ઉપરાંત તજજ્ઞો અને અમલ સાથે સંકળાયેલા અમલીકરણ તંત્રના અધિકારીઓની વિચારગોષ્ઠીઓ પણ થતી રહેવી જોઈએ.

આ રીતે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેના સંકલિત સિદ્ધાંતો ધ્યાને રાખી લઘુવિસ્તાર વિકાસ આયોજન કરવામાં આવ્યું છે તેના મુખ્ય હેતુઓ તેમાંથી આપમેળે ફલિત થાય છે. તેમ છતાં સ્પષ્ટતા ખાતર કેટલાક હેતુઓ તારવ્યા છે તે આ પ્રમાણે છે.

હેતુઓ : (૧) લોકોના જીવનની ગુણવત્તા વધારવા માટે આયોજન છે. માત્ર આર્થિક વિકાસજ નહીં પણ તેમનાં સાંસ્કૃતિક અને સામાજિક પાસાઓ ખીલી ઉઠે અને તેમની પ્રત્યેક વ્યક્તિનું અંતર વિકસિત થાય તે નિરલસ અને કાર્ય માટે ઉદ્યત બને અને આ બધા સાથે મુક્ત થાય.

(૨) ઓછામાં ઓછા ૫૦% કુટુંબોને ગરીબી રેખાથી ઉપર લાવવાના છે.

(૩) પાયાની સવલતો પુરીપાડવી.

(૪) સ્ત્રી શિક્ષણ વધારવું ઉપરાંત પ્રૌઢ શિક્ષણને પ્રાધાન્ય આપવું.

પ્રકરણ : ૬

આયોજન

આયોજન પ્રવેશ :

લઘુવિસ્તારના વિકાસ માટેનું આયોજન તૈયાર કરવા માટે આગળ જણાવેલ પ્રમાણેના સિધ્ધાંતોનો આધાર લઈને હેતુઓને સિધ્ધ કરવા માટે વિભાગવાર આયોજન થાય તો તે વધુ ફળદાયી નીવડે તે માટે વિભાગવાર આયોજન કરવાનું નક્કી કર્યું છે. તે માટે નીચે દર્શાવેલી બાબતોને ધ્યાનમાં રાખવામાં આવી છે.

(૧) ઓછામાં ઓછાં કુલ પરિવારોમાંથી ૫૦ ટકા પરીવારો ગરીબીની રેખા ઉપર હંમેશને માટે લઈ જવા.

(૨) પંચવર્ષીય યોજનાને ધ્યાને રાખી દરેકે દરેક પાંચ વર્ષના નાણાંકીય લક્ષ્યાંક તેમજ લાભાર્થીઓના લક્ષ્યાંક નક્કી થશે.

(૩) પહેલા બે વર્ષમાં લક્ષ્યાંકો ઓછા હશે પછીના ક્રમવર્ષમાં લક્ષ્યાંકો વધુ હશે.

૬:૧. પાયાની સવલતો (લઘુતમ આવશ્યકતા) :

પાયાની લઘુતમ જરૂરિયાતો લોકશાહીમાં સૌની સંતોષાય તે જોવાની કલ્યાણ રાજ્યની ફરજ છે. આપણાં દેશમાં સ્વતંત્રતા બાદ ભારતીય સરકાર સતત પ્રયત્ન કરતી આવી છે. પરંતુ વિશાળ ભારત દેશ અને મર્યાદિત નાણાં તથા અમલીકરણની કેટલીક અડચણો વિગેરે અવરોધોને લીધે ગામડાઓમાં કેમાંય ખાસતો ઉંડાણવાળા અને પછાત વિસ્તારોમાં પાયાની લઘુતમ સવલતો પહોંચી છે તો અપુરતી છે અથવાતો સવલતો પહોંચીજ નથી.

વિજળી, રસ્તાઓ, રહેઠાણ, પીવાનું પાણી, શૈક્ષણિક સવલતો, સ્વાસ્થ્ય અંગેની સવલતો, વિગેરેને આપણે પાયાની લઘુતમ જરૂરિયાત ગણાવી શકીએ. તેમાંની વિજળી, રસ્તા શૈક્ષણિક વિગેરે આવશ્યતા એવી આવશ્યકતા છે કે જે સમાજના વિકાસમાં સીધોજ ફાળો આપે છે.

જ્યાં લગી આદિવાસી વિસ્તારમાં ખાસ કરીને અહીં એવા તાલુકાના વલેટી પોકેટના પણ ગામોને લાગુ પડે છે ત્યાં લગી જ્યાં જ્યાં ઉપરોક્ત સગવડો ન હોય તે અંગે વ્યવસ્થા થવી જોઈએ. જિલ્લા આયોજન મંડળમાં તાલુકા પંચાયત દ્વારા અથવા તો સરકારના વિવિધ સંલગ્ન વિભાગો દ્વારા આ વિસ્તારની આવી સુવિધાને પ્રાધાન્ય આપે તેવી વ્યવસ્થા થવી જોઈએ તે ઉપરાંત રાજ્યના આયોજનમાં તે અંગેના નાણાં વધુ ફાળવવા જોઈએ.

કેટલીક જગ્યાએ આવી સુવિધાઓ હોય છે પરંતુ નામની જ છે. જેમકે વલેટી પોકેટમાં પીછુવાડા ગામમાં શાળા હતી પરંતુ તેમાં ઉપર છાપરુંજ નહોતું શિક્ષક દરરોજ આવતા ન હતા તથા લહોદ ગામમાં વોટર વર્કસ હતું પરંતુ આદિવાસી મહોલ્લામાં તેનું નળ કનેકશન આપવામાં આવ્યું ન હતું. ગામ સરકારી દફતરે તે સુવિધા છે તેમ નોંધાયેલું હોય વાસ્તવમાં ત્યાં આવી રીતે તુટી ફુટી કે સુવિધા નજ હોય. તેથી <u>વૈધાનિક અમલીકરણમાં રહેલી ત્રુટિઓ દૂર કરવી જોઈએ.</u>

આ અંગે ખાસ ગણતરી દ્વારા ન કહી શકાય કે ચોક્કસ આટલાજ નાણાં ફાળવવા જોઈએ પરંતુ જે તે વિભાગવાર નાણાં ફાળવી અને પોકેટના ઉડાણવાળા ગામોની સવલતો પૂરિને પ્રાધાન્ય અપાય તે રીતે તથા જે તે વિભાગની અગત તથા તેની અગત્યતા અને આશરે ખર્ચને આધારે દર વર્ષે ખર્ચ સમાવવો જોઈએ. નીચેની જરુરિયાતોને પ્રાધાન્ય અપાવું જોઈએ.

(૧) પીવાનુ પાણી

(૨) શૈક્ષણિક સંસ્થાન ઉપલબ્ધી

(૩) રહેઠાણ

(૪) વીજળી

(૫) રસ્તાઓ

(૬) સ્વાસ્થ્ય અંગેની સેવાઓ.

		વાર્ષિક	પંચવર્ષીય માટે
(૧)	પીવાનું પાણી, કુવા, આદિવાસી ફળિયામાં પાઇપલાઇન, સ્ટેન્ડપોસ્ટ	૦-૫૦	૨-૫૦
(૨)	શૈક્ષણિક સવલતો		
	૧. આશ્રમશાળા (૧)	૦-૨૦	૧-૦૦
	૨. સ્કોલરશીપ	૦-૫૦	૨-૫૦
	૩. ગણવેશ	૦-૧૫	૦-૭૫
	૪. ચોપડીઓ	૦-૧૦	૦-૫૦
	૫. કોચીંગ કલાસ	૦-૧૦	૦-૫૦
		૧-૭૫	૫-૨૫

		પ્રથમ વર્ષ માટે	પંચવર્ષીય માટે
(૩)	રહેઠાણ		
	૧. રહેઠાણના પ્લોટ	૨૫૦ રૂપિયા	૧૨૫૦ રૂપિયા
	૨. ઘર બાંધવા સબસીડી	૦-૫૦	૧-૫૦
	૩. ઘર રીપેર કરવા સબસીડી	૦-૨૦	૧-૦૦

(૪) વીજળી : વીજળી કરણમાં બાકી રહેલા ગામોને વહેલામાં વહેલી તકે અગ્રિમતા આપી આવરી લેવા જોઈએ.

(૫) રસ્તાઓ: લઘુવિસ્તારના ગામોને શક્ય એટલી ઝડપે તાલુકા જિલ્લાના રસ્તાઓ સાથે સાંકળી લેવા જોઈએ.

(૬) સ્વાસ્થ્ય સવલતો: લઘુવિસ્તારના મુખ્ય ગામે એક આરોગ્ય કેન્દ્ર ઊભું થવું જોઈએ.

૬:૨ આર્થિક કાર્યક્રમો :

માનવીનો જેમ જેમ વિકાસ થતો ગયો તેમ તેમ 'અર્થ'

'નાણું' વિશેષ રીતે તેની સાથે સંકળાયું આવ્યું છે. અને એટલેજ તો કોટીલ્યા વર્ષો પુરાણી તેની અગત્યતા સમજી આગવું અર્થશાસ્ત્ર રચ્યું હતું તે આજના જમાનામાં પણ એટલુંજ સાચું છે.

આપણે અભાવ જોઈ શયા તેમ આયોજન કે ઘેપહાબ્દીને આધારેજ થઈ શકે અને તે તેને અનુરૂપ થાયતો આયોજન વધુ ફળદાયક નીવડે છે. આપણે અહીં પોકેટ વિસ્તારમાં રહેલાં આદિવાસી સમાજના વિકાસ માટેનું આયોજન બનાવી રહ્યા છીએ. ત્યારે એ બાબત લક્ષમાં લઈએ કે આદિવાસી પાસે શું છે? શું તેમની પાસે સંપતિ છે ? શું તેમની પાસે જમીનજાયદાદ છે? તેમની પાસે ફક્ત માનવશ્રમ છે. નથી સંપતિ કે નથી જમીન-જાયદાદ.

વસેલી પોકેટના મોટાભાગના આદિવાસીઓ ખેતમજુરો છે. મોટાભાગના પુરુષો ચાકર રહે છે. તેઓ વર્ષ માટે જમીનદારોને ત્યાં બંધાયેલા હોય છે. જ્યારે સ્ત્રીઓ તથા કેટલાક પુરુષો છુટક ખેતમજુરી કરે છે.

૬:૨:૧. <u>ખેતમજુરો</u> :

મુડીવાદી અર્થવ્યવસ્થામાં મુડીપતિ જમીનદાર મજુરને કોઈ દિવસ ઉંચો આવવા દેવાતા નથી. તે હંમેશા મજુરોનું શોષણજ કરે છે. અને કરવાનો. ત્યારે પોકેટ વિસ્તારના ખેતમજુરોને મુડીવાદીઓની નાગચૂડમાંથી છોડાવવા માટે શું કરવું જોઈએ તેપણ એક પ્રશ્ન છે ?

આ પ્રશ્નનો જવાબ આપણે અહીં આયોજન દ્વારા આપી શકીએ.

(૧) જેઓ ખેતમજુર છે તેમને સરકારી ધારા ધોરણ પ્રમાણે લઘુતમ વેતન મળે તે જોવાવું જોઈએ.

(૨) જેમની પાસે થોડી પણ જમીન છે તેઓ તે જમીન પ્રત્યે દુર્લક્ષ ન સેવે અને તેમાં વધુ ધ્યાન આપે તે માટે જરુરી સંસાધનો, ખેતઓજરો, બીયારણ, વિગેરે આપવામાં આવે.

(૩) ખેતમજુર મંડળો બનાવી તેમનું શોષણ થતું અટકાવી સહકાર

(૪) જેમની પાસે બીલકુલ જમીન નથી તેમને જમીન આપવામાં આવે.

(૫) જે ખેત મજુરો વૈકલ્પિક વ્યવસાયમાં રસ ધરાવતા હોય તેમને યોગ્ય વ્યવસાય કરવા જરુરી નાણાં, તાલીમો આપવી જોઈએ.

(૬) ખેતમજુરનો છોકરો ખેતમજુર નહીં પરંતુ તે શિક્ષણ આપી અન્ય વ્યવસાયમાં જાય તેવો પ્રબંધ થાયતો ખેતમજુરો નું અન્ય જગ્યાએ ઉપયોગ થાય અને તેમની આર્થિક સ્થિતિ સુધરી શકે.

(૭) વડેલી લઘુવિસ્તારના પસંદ કરેલા એકપણ ગામમાં એ બાબત જાણવા ન મળી કે ત્યાં આર.એલ.ઇ.જી.પી કે એન.આર.ઈ.પી નું કામ થયું હોય અને તેમાં આદિવાસી કુટુંબોને રોજગારી મળી હોય તેથી ઉપરોક્ત યોજનાનો અમલમાં લઘુવિસ્તારોને પ્રાધાન્ય અપાવું જોઈએ.

૬:૨:૨ <u>પશુપાલન</u> :

ખેતમજૂરો અને જેઓ પાસે થોડી ઘણી જમીન છે એવા આદિવાસી કુટુંબોનો મુખ્યત્વે પૂરક વ્યવસાય પશુપાલન હોય છે પરંતુ આજ લગીના અનુભવે એ બાબત સ્પષ્ટ કરી છે. પશુપાલન અંગે જે આધિશી છેટ મૂકવામાં આવે છે તે તથા કેટલાક ભ્રષ્ટ રીત રસમો અપનાવવામાં આવે.છે તેના લીધે પશુપાલન માટે આપવામાં આવતી સહાયનો ધ્યેય સિધ્ધ થતો નથી.

આ માટે જે પરિવાર પશુની સારવાર કરી શકે એમ હોય, જે પશુની સારવાર કે પાલવી શકે તેમ હોય તેવું જ પશું આપવું જોઇએ. જેમકે ખેતમજૂર હોય તેને ભેંસ કરતા બકરા કે ઘેટાં યુનિટ અથવા તો મરઘા-પાલન વધુ અનુકૂળ આવે તે તેનો ખાસ્નારો પુરોકરી શકે અને તેને ભેંસ આપવામાં આવે છે. ત્યારે તે ભેંસને પુરતો ચારો પુરો કરી શકતો નથી તેથી દૂધ પણ વધુ મેળવી શકતો નથી દિનપ્રતિદિન ભેંસ દૂબળી પડે છે. ક્યારેક મૃત્યુ પામે છે. આનાથી ગરીબ આદિવાસી ખાટાનો સરકારી દેવાદાર બને છે.

એટલે જેતે આદિવાસી કુટુંબને અનુકુળ પશુપાલન માટે એકમ અપાય તે બાબત ખુબજ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. જોકે પશુપાલન એ પુરકરોજગારી તરીકે અન્ય સમાજોમાં ખુબજ ઉપયોગી નીવડ્યું છે.

વડેલી પોકેટ વિસ્તારમાં વસતા તડવી, નાયકા અને વસાવા જાતિના આદિવાસીઓ મોટાભાગે ખેતમજૂરો છે. તેમની પાસે ખેતી માટેની જમીન નથી. તેમને ભેંસો રાખવી પાલવતી નથી. કારણ ગૌચર જમીનો ઓછી થતી જાય છે. કારણ સામાજિક વનિકરણનો કાર્યક્રમ જમીનોમાં વૃક્ષો રોપવામાં આવે છે તેથી ત્યાં પણ પશુ ચરાવી શકાતા નથી. આથી આ લોકોને બકરા/ ઘેટાં યુનિટ અપાયતો તેનો સાધન ઉપયોગ કરી શકે તેમ છે. કારણકે બકરાઓને ખાસ કરીને ખોરાકમાં પાંદડા અને વેલા જોઈએ છે. આ વિસ્તારમાં 'સમડા' નામના ઝાડ ખૂબ જે જે બકરા/ ઘેટા માટે સારો ચારો ગણાય છે. ઉપરાંત બકરી મરી જાયતો ભેંસ કિંમત જેટલો આર્થિક બોજો કે ફટકો પણ પડતો નથી.

<u>પશુપાલન</u> :

આપણે આગળ જોઈ ગયા તેમ પોકેટ વિસ્તારમાં રહેતા આદિવાસીઓ મોટે ભાગે ખેતમજુરો છે. બધા પાસે ખેતી માટે જમીન નથી. આથી ભેંસ તથા ગાય જેવી મોટાં પશુનું વ્યવસ્થિત પાલન કરી શકતા નથી. માટે જેઓ થોડીઘણી જમીન ધરાવે છે અને મોટાં પશુઓને પાલવી શકે તેમ છે તેમને જરૂર ભેંસો તથા ગાયો આપવી જોઈએ.

<u>ભેંસ</u> :

પશુધનની કિંમત જોતાં ભેંસનો યુનિટ કોસ્ટ ૪૦૦૦ થી ૫૦૦૦રૂ. નંકકી થવો જોઈએ.

વડેલી પોકેટમાં દર વર્ષે ૧૦૦ ભેંસો આપવી જોઈએ.

૧ ભેંસનો યુનિટ કોસ્ટ	૫૦૦૦
ભેંસ આપવી	૪૫૦
એક વર્ષે ભેંસો પાછળ ખર્ચાય રૂા.	૨૫૦૦૦૦
પાંચ વર્ષો	૪ ૫
આમ પાંચ વર્ષે કુલ	૧૨૫૦૦૦૦

ખર્ચવા જોઈએ – ૨૫૦ ભેંસો અપાય.

ગાય :

૧, ગાયનો યુનિટ કોસ્ટ રૂા. ૩૦૦૦ થવો જોઈએ

	૧, ગાય	૩૦૦૦
		x ૫૦
દર વર્ષે ૫૦ ગાયો આપવી જોઈએ.	રૂા.	૧,૫૦,૦૦૦
		x ૫
આ રીતે પાંચ વર્ષે ખર્ચવા જોઈએ. ૨૫૦- ગાયો અપાય.	કુલ રૂ.	૭,૫૦,૦૦૦

<u>બકરા યુનિટ</u> :

વડેલી પોકેટમાં બકરાને જરુરી ઘાસચારો ઉપલબ્ધ હોઈ બકરા યુનિટ વધુ અનુકુળ છે. દર વર્ષે ૧૦૦ બકરા યુનિટ આપવા જોઈએ.

૧, બકરા યુનિટમાં

૯ બકરી + ૧ બકરો

એક બકરા યુનિટ ના		૨૦૦૦ રૂા.
		x ૧૫૦
એક વર્ષે બકરા યુનિટના ખર્ચાય	રૂા.	૩,૦૦,૦૦૦
		x ૫
આ રીતે પાંચ વર્ષે બકરા યુનિટ પાછળ ખર્ચવા જોઈએ.	રૂા.	૧,૫૦,૦૦૦

જેથી ૭૫૦ બકરા યુનિટ અપાય.

૬:૨:૩. <u>રેતી અને પથ્થર સંબંધિત વ્યવસાયિક શક્યતાઓ</u> :

આપણે અગાઉ જણાવી ગયા તેમ વડેલી પોકેટના આદિવાસીઓ છે તે મોટે ભાગે ખેતમજુરો છે. એટલે કે વિપુલ માનવશ્રમ છે. જો તેને થોડી તકનીકવાળા કામો તરફ વાળવામાં આવે તો તેઓ ખેતમજૂર મટી અન્ય વ્યવસાયમાં જઈ તેમનું આર્થિક/ સામાજિક જીવન ધોરણ સુધરી શકે.

૬:૨:૭:૧ પથ્થરનું કારખાનું :

વડેલી પોકેટમાં મુખ્ય વર્સીંગ નામની નદી વહે છે. જે આ પોકેટના ઘણાં ગામોને સ્પર્શે છે તે ઉપરાંત એરણ તથા દેવ નદી પણ છે. વર્સીંગ નદી કિનારાના ગામોમાં નદીમાં કિંમતી પથ્થરો છે. વડેલી પાસે ઝોઝાપુરામાં પથ્થરનું એક ખાનગી કારખાનું છે. તેના જેવુંજ જ્યાં કિંમતી પથ્થરો હોય ત્યાં સરકારી એકમ ઉભું થાય તો આજુબાજુનો આદિવાસી માનવશ્રમને રોજગારી મળે.

૬:૨:૭:૨ કપચીનો ભરડીઓ :

સાથે સાથે બીજા અન્ય રહી પથ્થરો હોય તેના માટે ભરડીઓ કે જે કપચી તૈયાર કરે છે તે ગોઠવવામાં આવે તો પણ ઘણી કપચી ઉત્પાદીત થઇ શકે લોકોને રોજગારી ઉપલબ્ધ થઇ શકે.

૬:૨:૭:૩. સીમેન્ટ પાઇપ :

વર્સીંગ નદી જે બોડેલી થઇ વહે છે. આ વર્સીંગ નદીમાં આવતી રેતીનો સારા પ્રમાણમાં સિમેન્ટની નાની મોટી પાઇપો બનાવવામાં ઉપયોગ થાય છે. વડેલી જેવા સેન્ટર ના ગામોમાં કે જ્યાં વાહનવ્યવહાર, રસ્તા, વીજળી વગેરે ઉપલબ્ધ છે. ત્યાં સીમેન્ટના પાઇપો બનાવવાનું કામ શરુ કરવામાં આવે તો રોજગારી ઉભી થવાની શક્યતા છે.

૬:૨:૪. મત્સ્ય ઉદ્યોગ :

વડેલી પોકેટ વિસ્તારમાં આગળ જોયું તેમ નાની અને મધ્યમકક્ષાની પણ નદીઓ છે. નાના મોટા તળાવડા છે. કેટલાક આદિવાસી મચ્છી મારીનો ધંધો તેમના ટાંચા સાધનોથી કરે છે. ચોમાસા દરમ્યાન કેટલાક

યુવાન આદિવાસીઓએ મચ્છીમારી ધંધો વ્યવસાય તરીકે કરવા તૈયારી બતાવી હતી. પરંતુ તેમને તેમની મર્યાદાઓ જણાવી હતી જેમકે

(૧) તેમની પાસે મચ્છીમારીના પૂરતા સાધનો નથી.

(૨) હાલ તેઓ ખાવા પૂરતાજ મચ્છીમારીનો ધંધો કરતા હોય છે.

(૩) આર્થિક સ્થિતિ નબળી હોવાથી સાધનો કિંમતી હોય છે ને તેઓ ખરીદી શકતાં નથી.

(૪) તેઓ જુની પુરાણી પરંપરાગત ઢબથી મચ્છી પકડવાનું કામ કરે છે.

(૫) સરકારી યોજનાઓ છે પણ તેઓ તેનો કઈ રીતે મચ્છીમારીનો ધંધો કરવા લાભ લઈ શકાય તે તેમને ખબર નથી. વિગેરે

× <u>મત્સ્ય ઉદ્યોગ માટેની સામાન્ય વિગતો નીચે પ્રમાણે છે</u>

- આ વિસ્તારમાં નદીમાં જેઠ, અષાઢ, શ્રાવણ અને ભાદરવા મહિનામાં મચ્છીમારી થઈ શકે તેમ છે.

- નદીમાંથી મળતી માછલી અને તેની કિંમત આ પ્રમાણે હોય છે.

અ.નં.	માછલીનો પ્રકાર	કિંમત (૧ કિલોના) રૂા.પૈસા	નોંધ	
૧.	જીંગા	૨૫-૦૦	નાની હોય છે.	
૨.	બાઘસ	૧૪-૦૦	૧ કિલોથી	આ
૩.	નગરા	૧૪-૦૦	૧૦ કિલોના	માછ
૪.	રવ	૧૪-૦૦	વજન સુધી	લી
૫.	તામ	૧૨-૦૦	ની હોય છે.	આ
૬.	અસેર	૧૯-૦૦		વધુ પકડાય છે.
૭.	ડોયકો	૧૨-૦૦	નાની સાઈઝની	
૮.	કાંટા	૧૦-૦૦	માછલી	
૯.	છોડીયા	૧૦-૦૦	હોય છે તથા	
૧૦.	ધોપરા	૯-૦૦	તથા ઓછી	
૧૧.	ગોડમાછલી	૮-૦૦	પકડાય છે.	
૧૨.	ચિંગાળી	૮-૦૦		

- ફક્ત પુનમના દિવસે માછલી પકડવા જતા નથી.
- વેપાર : મોટાભાગે બોડેલી તથા ડભોઈમાં અને વધુ હોય તો બરોડા વેચાણ માટે જવું પડે છે. જો થોડું વેચાણ સ્થાનિક પણ થાય છે.
- મચ્છીમારીના ઉદ્યોગમાં આદિવાસીઓને ભોઈ નામની જાતિ છે તેની ભરીકાઈ કરવી પડે છે.

મચ્છીમારીના સાધનો અને કિંમત :

ક્ર.નં.	સાધન	કિંમત-આશરે રૂા.
૧.	હાંકણી (રેશમ-૫ કિલોની):૩ ૫૦૦ રૂા. ૧.	૧૫૦૦
૨.	ડાલો- (મોટા વકલનીજાળ)	૨૫૦
૩.	નાના વકલની જાળ	૫૦૦
૪.	લોખડના મણક ૧૦ કિલો (૧૬ રૂા. ૧ કીલો)	૧૬૦
૫.	દોરી ૫ કિલો રેશમની (૨૫ રૂા. ૧ કિલો)	૧૨૫
૬.	સુતરનો રસ્સો ૧૦ કિલો (૧ કિલોના ૩૨ રૂા.)	૩૨૦
૭.	વાંસ - ૨૫	૧૨૫
૮.	હોડકું (નાનુ)	૫૦૦૦
૯.	માછલી રાખવાના ટોપલા, કરંડીયા/ટબ	૧૫૦
	કુલ:	૮૧૩૦

માછલી પકડવાની એક ટુકડીમાં ઓછામાં ઓછી પાંચ વ્યક્તિઓની જરૂર પડે છે આમ વડેલી પોકેટના યુવાન આદિવાસીઓને નવા સાધનો તથા તાલીમ પુરીપાડી મચ્છ ઉદ્યોગ વિકસાવી શકાય તેમ છે. તે માટે કેટલાક તલાવડા ઉંડા કરાવવામાં આવે તો તાત્કાલીક રોજગારી ઉભી થાય. મચ્છીમારી માટે પાણીનો સંગ્રહ ~~XXX~~ થઈ શકે તથા પાણીનો સિંચાઈમાં પણ ઉપયોગ થઈ શકે.

<u>મરઘા યુનિટ</u> :

જો કે વડેલી લઘુવિસ્તારમાં વ્યક્તિગત રીતે મરઘા ઉછેર ખાસ પ્રમાણમાં જોવા મળતો નથી પરંતુ જો તે સહકારી ધોરણે કરવામાં આવે તો તે સફળ થાય તેમાં શંકા નથી.

- એક મરઘા એકમમાં કુલ ૧૦૦ પક્ષી
  એક પક્ષીની કિંમત ×૩૦ રૂ.
  ૩૦૦૦ રૂ.
- મરઘાના ખાણ-દાણ માટે રૂ.૨૦૦૦
- મરઘા ઘર ઊભું કરવા રૂ.૮૦૦૦
- અન્ય ખર્ચ જેવા દવાદારૂ વિગેરે રૂ.૩૦૦૦

એક યુનિટ ઊભુ કરવા ખર્ચ રૂ.૧૬૦૦૦ થાય.

વડેલી પોડેલામાં સહકારી ધોરણે ઓછામાં ઓછા પ એકમ ઊભા થવા જોઈએ.

૬.૩. <u>લોકોની કુશળતા વધારવાના કાર્યક્રમો</u> :

આદિવાસી સમાજ માટે એ બાબત પ્રચલિત છે કે તેઓ તેમની પરંપરાગત સંસ્કૃતિ જાળવી રહેલ છે. જોકે તેના પર આધુનિકતાની અસર પડે છે. સાથે સાથે તેઓ કેટલીક કુશળતા પણ ધરાવે છે.

વડેલી લઘુવિસ્તાર વિકાસની ક્ષેત્રકાર્ય દરમિયાન ત્યાં વસતા તડવી, નાયકા અને વસાવા આદિજાતિઓમાં નીચે પ્રમાણેની કારીગરી જોવા મળી હતી.

(૧) <u>તાડપાનમાંથી છાદડી/વાણ/દોરડી બનાવવા</u>:

વડેલી લઘુવિસ્તારના અભ્યાસ માટે પસંદ કરેલા ગામોમાં તાડના ઝાડો ઓછી વધતી સંખ્યામાં છે. અમુક ગામોમાં તાડપાનમાંથી છાદડી બનાવવી, ખાટલા માટે દોરડા બનાવેલા જોવા મળ્યા હતા. જો કે તે ઘર વપરાશ પૂરતાજ બનાવે છે.

(૨) <u>ભરત/ સિવણકામ</u> : તાલુકા મથક ગોઠડામાં ચાલતા આદિવાસી સિવણ તાલીમ વર્ગની મુલાકાત પરથી જોઈ શકયા હતા કે આદિવાસી બહેનો થોડી તાલીમ બાદ સારું એવું ભરતકામ અને સિવણકામકરી શકે છે.

(૩) <u>કડિયાકામ</u> : કેટલાક આદિવાસીઓ કડીયાકામ પણ જાણે છે કરે છે.

(૪) <u>પડીઆ-પતરાળા</u>: આ ઉપરાંત વડેલી વાળુ વિસ્તારમા પડીયા પતરાળા બનાવવા માટેના ખાખરાના પાન થાય છે. જો આ વિસ્તારમાં આદિવાસીઓને પડીયા પતરાળા બનાવવા માટેનું મશીન નીકળ્યું છે. તે ચલાવવાની તાલીમ આપી તે મશીન આપવામાં આવે તો તેનાથી એક વ્યકિત રૂા. ૨૫ થી ૩૦ દિવસના કમાઈ શકે છે.

પડીઆપતરાળા બનાવવાનું મશીનજ આપવું જોઈએ તેની કિંમતના ૫૦% સબસીડી અને ૫૦% રંકમ લોન પેટે આપવી જોઈએ.

આદિવાસી યુવાનો, બહેનોને તેમને રુચીકર કલા કારીગરીની તાલીમ આપાય તે ખુબજ જરુરી છે. "ટ્રાયસેમના" વર્ગો વડેલી પોકેટના અંદરના ગામડામાં ખોલવા જોઈએ.

આ રીતે તાડપાનમાંથી છાબડી બનાવવી ટોકરા બનાવવા, બહેનોને ભરત તથા સિવણકામ, યુવાન ભાઈઓને કડિયા તથા સેન્ટ્રીંગ કામ, અને પડીયા પતરાળા બનાવવા આ ચારેના તાલીમ વર્ગો "ટ્રાયસેમ" યોજના હેઠળ શરુ થવા જોઈએ.

તે ઉપરાંત વડેલી પોકેટ વિસ્તારમાં " ઉદ્યોગ સાહસિક કેન્દ્ર " પણ ખોલવું જોઈએ. જેના દ્વારા યુવાન આદિવાસી જેઓ થોડું ભણેલા હોય તેમને નાના વ્યવસાય ઉદ્યોગમાં સામેલ થવા કે ઉભા કરવાની માહિતી સલાહ સૂચન પુરું પાડી શકે.

(૫) <u>નવા વ્યવસાય/ ધંધાઓ</u> :

વડેલી લઘુવિસ્તારને લાગુ પડે છે ત્યાં સુધી નવા વ્યવસાય/ધંધાઓ માટે નોંધાયેલી જરૂરિયાતો જોતા અહીંના આદીવાસીઓ નવા વ્યવસાય/ધંધાઓ કરવા તૈયાર છે. તેમાં કેટલાકે શાકભાજી,વેચવી, કરીયાણાની દુકાન, કાપડની ફેરી, માછીમારી, માલવાહન, સેન્ટીંગ તથા સાયકલ રીપેર જેવાં ધંધાઓ નોંધાવ્યા છે. તે માટે તેઓએ નાણાં-સાધનો તથા તાલીમની જરૂરિયાત પણ દર્શાવી હતી.

કેટલીક પ્રાથમિક ઉપલબ્ધીઓ તથા સાનુકુળતા હોઈ વડેલી લઘુવિસ્તારમાં આદિવાસી ખાસ કરીને યુવાનોને નવા વ્યવસાયોમાં જોતરવા જોઈએ. અભ્યાસ ક્ષેત્રકાર્ય દરમિયાન એકપણ વ્યક્તિને નવો વ્યવસાય કરવા માટે લોન/સહાય મળી હોય તેવું ધ્યાને આવ્યું નથી.

નવા વ્યવસાય ધંધાઓ કરવા માટે કેટલીક સુગમતાઓ છે. જેમકે ૧, અલ્પમૂડી રોકાણ, ૨ આનુષંગિક સેવાઓની અલ્પ જરૂરીયાત, ૩ પૂરક પ્રવૃત્તિ, ૪ પસંદગીનું બહોળું ક્ષેત્ર, ૫ અને ધિરાણની ઉપલબ્ધી વિગેરેને લીધે આવા વ્યવસાયો સહેલાઈથી શરૂ થઈ શકે છે.

૧. <u>સાયકલ રીપેરીંગ</u> : આ વ્યવસાય માટે સાધન સરંજામ, તથા વર્કીંગ કેપીટલ થઈ કુલ ૭૫૦૦ રૂા. રોકવા પડે. જેમાં મહીને આશરે ૧૭૫૦ જેટલો ખર્ચ થાય તેની સામે ૨૩૦૦ રૂા. મળે જેથી ૫૫૦ રૂા. મહીને સરેરાશ વળતર મળે. શહેરની નજીકના કેન્દ્રોમાં પણ આ વ્યવસાય થઈ શકે.

૨. <u>નાની કરીયાણાની દુકાન</u> માટે ઓછામાં ઓછા ૧૦,૦૦૦ રૂા. જોઈએ જેમાંથી આશરે મહિને ૫૦૦ થી ૭૦૦ રૂા. વળતર મળે.

૭. <u>અનાજ દળવાની ઘંટી</u> :

	રુપિયા
- કુલ મુડી રોકાણ મશીનરી તથા વર્કીંગ કેપીટલ સહિત	૧૬,૦૦૦-૦૦
- મહિને ૧૦ ટન અનાજ દળતો કિલોના- ૦-૨૦ પૈસા લેખે મળે	૨,૦૦૦-૦૦
- ૧૦ ટન અનાજ દળવા માટે થતો ખર્ચ	૧,૩૦૦-૦૦
- મહિને આશરે આવક મળે	૭૦૦-૦૦

૬:૪. <u>ધીરાણ વ્યવસ્થાના કાર્યક્રમો</u> :

છેવટે દરેક બેંકેબલ યોજનાનો આધાર ધીરાણ વ્યવસ્થા ઉપર આધાર રાખે છે. ક્ષેત્રકાર્ય વખતે ધીરાણ વ્યવસ્થા અંગે કેટલીક બાબતો જાણવા મળી હતી તે આ પ્રમાણે છે.

૧. ધીરાણ માટે બેંકોમાં અમુક કિસ્સાઓમાં સાધન ખરીદવા પહેલા તેના બીલ માંગવામાં આવે છે. લાભાર્થીઓને તે રજુ કરતા ઘણી અગવડતા પડે છે. આ બાબતે નવી વૈકલ્પિક વ્યવસ્થા વિચારવી જોઈએ.

૨. ધીરાણ માટે બેંકો ફાળવવામાં આવે છે. તેમાં નિયમને લીધે અનુકુળ બેંકો ધીરાણ કરતી નથી. XXX આ માટે જેતે નજીકની જ બેંકો ધીરાણ કરે, ઉપરાંત ધીરાણ ન કરતી બેંકોને ધિરાણ થાય તે માટે સૂચના આપવી જોઈએ.

૩. કેટલીક જગ્યાએ જયાં જરુરી લાગે ત્યાં ક્રેડીટ કેમ્પો યોજાવા જોઈએ.

૪. કેટલીક જગ્યાએ લાભાર્થી પક્ષો પણ અનિતી આચરતી હોય છે તે માટે કડક નિરીક્ષણ અને એસેટસ વેરીફિકેશન બેંકો દ્વારા પણ થવું જોઈએ.

૫. સહકારી મંડળીઓ ધીરાણ માટે અરુચી ધરાવે છે તેમને ધીરાણ કરવા માટે ફરજ પાડવી જોઈએ.

૬. ખાસ કરીને ધીરાણ લેનારને અનુકુળ હોય તે બેંકોની શાખા ફાળવવી જોઈએ.

૬:૫ <u>ખેતીના કાર્યક્રમો :</u>

વડેલી લઘુવિસ્તારમાં એકંદરે આદિવાસીઓ ખેતમજુરોજ છે. થોડા આદિવાસી પરિવારો થોડી થોડી જમીન ધરાવે છે. અભ્યાસમાં સંપૂર્ણ પ્રતિનિધિત્વ ખાતર ૩૦ જેટલા પરિવાર કે જેઓ જમીન ધરાવે છે તેવા પસંદ કરવામાં આવ્યા છે. અભ્યાસક્ષેત્રકાર્ય દરમ્યાન એ નોંધાયું છે કે જેમની પાસે જમીન છે તેમની પાસે ખેતી ઓજારો પુરતા નથી જે છે તે ટાંચા છે. તેથી સાધનો માગી લાવીને જમીન ખેડે છે. આર્થિક સ્થિતિ કંગાળ હોવાથી સિંચાઈ કરી શકતા નથી, સારા બિયારણ કે રાસાયણિક ખાતર વાપરી શકતા નથી.

આ માટે આઈ.આર.ડી તથા ખેતીવાડી વિભાગ દ્વારા લઘુવિસ્તાર માટે આદિવાસીઓ કે જેઓ જમીન ધરાવે છે તેમને

૧.) ખેતી માટેના ખુટતા ઓજારો આપવા જોઈએ.

૨.) થોડી જમીન ધરાવતા આદિવાસી કુટુંબો સિંચાઈનો લાભ ન લઈ શકતા હોય તેવા કુટુંબોને સિંચાઈ માટેના તાંત્રિક ઓજારો તથા તે માટે નાણાંકીય લોન/સહાય આપવી જોઈએ.

૩) મોટાભાગના આદિવાસી ખેડુતો બળદોથી ખેતી કરે છે. જેમને એક બળદ છે તેમને બીજો એક અને જેમને બિલકુલ બળદ નથી તેમને બે બળદ આપવા જોઈએ.

૪) આ ઉપરાંત આદિવાસીઓની જમીન કેટલીક ટેકરાવાળી, ઢોળાવો ઉપર તથા ઝાડાઝાંખરાવાળી હોય છે તેને સમતલ તથા સુધારવી પડે તેવી હોય તેમને જમીન સુધારવા માટે સહાય આપી પડતર રહેતી જમીનમાં આદિવાસી ખેતી કરતા થાય તેવા પ્રયાસો થવા જોઈએ.

૫) આદિવાસી ખેડૂતોને બિયારણ, રાસાયણિક ખાતર, દવાઓ વિગેરેના કિટ્સ તેમના હાથમાં મળે તે જોવાનું જોઈએ. અમલીકરણ અધિકારી/કર્મચારીના લીસ્ટમાં

...૧૫૪.

આદિવાસીનું નામ હોય કે બુટીયા ફુકરને કિટ્સ આપ્યું પરંતુ ખરેખર તે કિટ્સ બીજા ખેડૂતનેજ આપવામાં આવે તેવું બને છે તે અટક અને ખરેખર તે બુટીયા ફુકર આદિવાસી ખેડૂતનેજ કિટ્સ મળે તેવું અમલિકરણ થાય તે ખૂબજ જરૂરી છે.

ઉપરોકત XXX બધીજ સહાય આદિવાસી ખેડૂતોને પૂરી પાડવાની યોજનાઓ છે. પરંતુ સત્ય અમલિકરણની ઊણપ કે ખામી ને લીધે જરૂરમંદ લઘુવિસ્તારના આદિવાસીઓને ઉપરોકત મદદો મળતી નથી એ એક કમનસીબી છે. આ માટે આયોજન કરતા અમલિકરણ વધુ નિષ્ઠાવાન બને તે બાબત ઉપર ખાસ લક્ષ્ય આપવાની ખાસ જરૂરિયાત છે.

સામાન્ય રીતે બજેટ ફાળવવામાં આવે છે તેમાં લઘુવિસ્તાર માટે ૨૦ થી ૨૫% જેટલું વધુ રકમ બજેટમાં ફાળવવી જોઈએ જેથી ઝડપી દરેકને લાભવાંચ્છીત ને લાભ આપી શકાય.

કેટલીક જગ્યાએ જમીન વિહોણા આદિવાસીઓને જમીન આપવામાં આવે છે તે જમીન બીલકુલ કસ વગરની હોય છે તેને નવસાધ્ય ખેડને યોગ્ય બનાવવામાંજ ઘણી રકમ ખર્ચવી પડે જે ખર્ચવા આદિવાસી ખેડૂત આર્થિક રીતે સક્ષમ હોતા નથી. તેથી સરકારી ચોપડે તે ખેડૂત બને છે. વાસ્તવમાં તે ખેડુત થતો નથી. તેથી આપણે આવા આદિવાસી ખેડૂતને ખરો ખેડુત બનાવવો જોઈએ નામ પૂરતો ખેડુત નહીં.

<u>ખેતીના કાર્યક્રમો માટે વડેલી લઘુવિસ્તારમાં નીચે પ્રમાણે આયોજન થઈ શકે.</u>

	વિગત	એકવર્ષ માટે રૂ. લાખમાં (લાભાર્થીદીઠ)	પાંચવર્ષ માટે રૂ. લાખમાં
(૧)	સુધારેલું બિયારણ	૦-૨૦	૧-૦૦
(૨)	રાસાયણિક ખાતર	૦-૧૦	૦-૫૦
(૩)	સુધારેલા ઓજારો	૦-૩૦	૧-૫૦

...૧૫૫..

(૪)	બળદ માટે	૦-૩૦	૧-૫૦
(૫)	બળદ ગાડા	૦-૩૦	૧-૫૦
(૬)	જમીન સુધારણા	૦-૨૦	૧-૦૦
(૭)	નાની સીંચાઈ	૦-૩૦	૧-૫૦
(૮)	નવા કુવા બનાવવા માટે તથા રીપેર માટે સબસીડી	૦-૨૫	૧-૨૫
(૯)	જમીન સંરક્ષણ	૦-૨૦	૧-૦૦
	વાર્ષિક -	૨-૧૫	૧૦-૭૫ પાંચવર્ષ માટે

૬:૬ સાંસ્કૃતિક આયોજન :

સાંસ્કૃતિક મેળા : આદિવાસીઓમાં રહેલી સાંસ્કૃતિક વારસાને દટાઈ જતો અટકાવી તેને પ્રકાશમાં લાવવા રાજ્ય સરકારે જુદી જુદી આદિજાતિ સાંસ્કૃતિક વારસાને લાભ મળે તે માટે પ્રદર્શનો, મેળા વિગેરેનું આયોજન થવું જોઈએ. તેનું તાલુકા કક્ષાએ આયોજન થાય તો વધુ સફળ થઈ શકે. તે માટે જિલ્લા આયોજન મંડળ તથા રાજ્ય સરકારે ખાસ ફાળો આપી પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ.

એક મેળામાં ઓછામાં ઓછા ૧૫,૦૦૦ રૂ.ની ખર્ચની મર્યાદા રાખી શકાય.

૬:૭. સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ અને જાગૃતિ તથા સહભાગિતા :

આદિવાસી વિસ્તારોમાં કેટલીક સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ આદિવાસી વિકાસના કામો કરતી હોય છે તેવી સંસ્થાઓમાં આદિવાસીઓને સાંકળવા જોઈએ ઉપરાંત તેમને અનુદાન આપતી વખતે જે તે સંસ્થા તે દ્વારા કેટલા આદિવાસી પરિવારોને સહાયભૂત થશે તેનો અંદાજ તથા કાર્યક્રમોની વિસ્તૃત માહિતી મેળવવી જોઈએ.

તથા ખાસ કરીને આવી સંસ્થાઓ આદિવાસીમાં જાગૃતિ લાવે સાથે આદિવાસી જાતેજ તેઓ તેમના વિકાસમાં સહભાગી બને તે રીતે તૈયાર કરે તેવી સૂચના આપવી જોઈએ.

૬:૮. **વહીવટી બાબતો માટે સૂચનો :**

લઘુવિસ્તારમાં સરકારી યોજનાનો જોઈએ તેટલો પ્રચાર, પ્રસાર કે અમલ થયેલો જોવા મળતો નથી. એનું એક કારણ એ પણ હોઈ શકે કે સર્વે યોજનાનો અમલ લઘુ-વિસ્તારમાં તાલુકા વિકાસ અધિકારી દ્વારા થતો હોય છે. તેમની પાસે કાર્યભાર વધુ હોવાથી દરેક કામને પૂરતો ન્યાય મળતો નથી. આથી લઘુવિસ્તારમાં વિકાસ યોજનાના અમલ માટે એક કે બે લઘુવિસ્તાર માટે યોગ્ય અધિકારીની નિમણુંક થવી જોઈએ.

૨) લઘુવિસ્તાર માટેના વિકાસ માટેની યોજનાના અમલિકરણ માટે આગવી કોઈ પધ્ધતિ શોધી કાઢવી જોઈએ.

૩) લઘુવિસ્તારમાં તેમના વિકાસ ખર્ચની જોગવાઈ ત્યાંની વસ્તીને ધ્યાને રાખી નક્કી કરવી જોઈએ.

૪) લઘુવિસ્તારમાં સતત સંશોધન દ્વારા નવા નવા ઉપાયો શોધવા સંશોધન તેમજ વિકાસકામો તથા યોજનાનું મૂલ્યાંકન થતું રહેવું જોઈએ. જે અમલિકરણ માટેના ભાવી આયોજન માટે સૂચનો પૂરા પાડે વિકાસની ક્ષિતીજોનું ભાન કરાવે.

૫) આર.એલ.ઈ.જી.પી/ તથા આઈ.આર.ડી.પી નું અમલ તાલુકા કક્ષાએ સ્વતંત્ર કર્મચારી દ્વારા થાય છે તેમનું સંકલન પોકેટ સાથે થાય અને પોકેટના ઉંડાણના ગામોમાં ધ્યાન અપાય તેવું સ્વીકારવું જોઈએ.

પ્રકરણ : ૭

તારણો અને સુઝાવો

તારણો:

સંખેડા તાલુકાના વડેલી લઘુવિસ્તારના વિકાસ આયોજન માટેના અભ્યાસને અંતે નીચે પ્રમાણેના તારણો તારવી શકયા છીએ.

(૧) પસંદ કરાયેલા પાંચ ગામોમાંથી ચાર ગામોમાં નજીકના ગામોમાં સહકારી દૂધ ઉત્પાદક મંડળીઓ હોવાને લીધે ત્યાં દુધાળા ઢોર યોજનાની કામગીરી ચાલી રહી છે. દા.ત. પીછુવાડા નાના અમાદરપુર અને ગોવિંદપુર તથા બેડોદ પરંતુ એનું પરિણામ સંતોષકારક નથી.

(૨) તાલુકા મથકથી બીલકુલ નજીકનું ગામ નાગરવાડા સંપૂર્ણ આદિવાસી ગામ હોવા છતાં તપાસ કરેલ કોઈને પણ કાંઈ યોજનાનો લાભ મળ્યો નથી.

(૩) પસંદ કરેલા એક પણ ગામમાં એમ.આર.ડી.પી. કે આર.એસ.ઈ.જી.પી હેઠળ આદિવાસી કુટુંબોને રોજગારી મળી હોય એવું નોંધાયું નથી.

(૪) ક્ષેત્રકાર્ય દરમ્યાન મુલાકાત પરથી એ તારવી શકાયું છે કે "દુધાળા જાનવર" ની યોજના ખૂબજ પ્રચલિત છે તેમ છતાં એ પણ જાણી શકાયું છે કે ભેંસો મળે એટલે આંધળી દોટ મૂકી ભેંસો લેવી જ. એવું નથી મોજણી પત્રક ભરતી વેળા ક્ષેત્રકાર્યકરો પૂછતા કે પશુપાલન માટે શું જોઈએ છે ? તો ઘણા લોકો ઉત્તર આપતા હતા કે "જમીન નથીને ભેંસને શું ખવડાવીએ અને પટેલના ખેતરમાંથી ઘાસ લાવીએ કે ચરાવવા જઈએ તો ઝગડા થાય અને ભેંસ કદાચ મરી જાય તો સરકારના દેવાદાર થઈએ".

કેટલાકે તેમપણ કહ્યું હતું કે સરકારે ચારા માટે જમીન આપવી જોઈએ તથા ઢોર બાંધવા છાપરી બનાવી આપવી જોઈએ.

...૧૫૮..

(૫) આદિવાસી કુટુંબો સબસીડીની રકમ તથા દૂધની આવક તથા રોજગારીની આવક અંગે અજ્ઞાન જણાતા હતા એટલું જ નહી તે એમ પણ જાણતા હતા કે તલાટી, સરપંચ, મંડળીના મંત્રી અથવા મૂડીદાર ખેડૂત તેમનું હિસાબ બાબતમાં શોષણ કરે છે.

(૬) આદિવાસી કુટુંબોના વડાઓ તથા કેટલાક પંચાયતના સભ્યો પણ સરકારી યોજનાઓથી અજાણ હતા. મોટાભાગે ગ્રામસેવકો અને તલાટી, સરપંચ યોજનાની જાણકારી આપતા હોય તેવું જાણવા મળ્યું હતું.

(૭) માછીમારી તથા બકરા યોજના આ વિસ્તારના આદિવાસીઓને અનુકૂળ તથા તેમાં રસ ધરાવે છે. પરંતુ આ બંને યોજનાનો અભ્યાસમાં આવરી લેવાયેલા કોઈ કુટુંબને લાભ મળ્યો નથી.

(૮) વઢેલી પોકેટ વિસ્તારમાં નાની મોટી નદીઓ છે. તેમાં ઉપલબ્ધ ખેતી તથા નદીના કાંઠા વિસ્તારમાં વાડી શકાય તેવા શાકભાજી તથા ફુલાપુરા ગામનજીક લીલી છાંટવાળા નીકળતા આરસપહાણ વિગેરે ઉપલબ્ધીઓને આયોજન વખતે ધ્યાને રાખી અગત્યાનુસાર રકમ ફાળવવી જોઈએ.

(૯) વઢેલી પોકેટમાં નાના મોટા પર્વતો, ટેકરાઓમાં ખનિજ તત્વોની ઉપલબ્ધી તપાસવા અંગે વિચારી શકાય.

(૧૦) આદિવાસી વઢેલી લઘુવિસ્તારમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ ખૂબ ઓછું છે તથા સ્ત્રી શિક્ષણ નહીંવત છે.

(૧૧) વઢેલી લઘુવિસ્તારમાં મોટાભાગે ખેતમજુરો છે. તેઓને લઘુત્તમ વેતન મળતું નથી.

(૧૨) આદિવાસી ખેતમજુરોને વઢેલી લઘુવિસ્તારમાં અભ્યાસમાં આવરી લેવાયેલા કુટુંબોમાંથી કોઈને પણ ખેતી માટે સરકારી જમીન ફાળવ્યાનું નોંધાયું નથી.

(૧૩) વડેલી આજુબાજુના ગામોમાં દુધાળા ઢોર આપવામાં વચગાળાના લોકો દ્વારા ભ્રષ્ટાચાર આચરવાનું આદિવાસી, બિન-આદિવાસી વ્યક્તિઓ દ્વારા જાણવા મળ્યું છે.

(૧૪) વડોદ ગામમાં બે વર્ષથી આદિવાસી માટે તૈયાર થયેલી વસાહતના મકાનોની નજીવા પ્રશ્ને કાળજી થતી નથી જેનો વ્યવહારુ ઉકેલ પણ આવતો નથી.

(૧૫) વડેલી લઘુવિસ્તારમાં કેટલાંક કુટુંબો તાડના પાંદડામાંથી સાદડી તથા ઝાડુ દોરડા તથા ખાટલા ભરવાની દોરડી પર વપરાશ પૂરતી બનાવે છે એટલે કે તેઓ આવી કળા તથા કુનેહ ધરાવે છે.

(૧૬) વડેલી લઘુવિસ્તારમાં ખાખરાના ઝાડ ઘણા છે ખાખરાના પાનમાંથી પડીયા પતરાળા બનાવે છે. આદિવાસી કુટુંબોને આ વ્યવસાય અનુકૂળ બને.

(૧૭) વડેલી લઘુ વિસ્તારમાં આદિવાસી સમાજમાં કેટલાક કડીયા-કામ અને પેન્ટીંગ કામ પણ કરે છે. તેઓ પાસે પૂરતા સાધનોનો અભાવ છે.

(૧૮) નાના અને સ્વરોજગારીના વ્યવસાય લેવામાં વડેલી લઘુવિસ્તારના આદિવાસીઓ જોતરાયા નથી. અભ્યાસ પરથી એ ફલિત થયું છે કે તેઓની આવા નાના વ્યવસાય ઉભા કરવાની તૈયારી છે.

(૧૯) વડેલી લઘુવિસ્તારમાં પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં ૩૦ કુટુંબો એવા આવરી લેવાયા હતા કે જેઓ ખેતી કરતા હતા. પરંતુ એક પણ કુટુંબને સંરક્ષણ, સિંચાઈનો લાભ મળ્યો નથી. ફક્ત એકજ કુટુંબને કે જે વસાવા જાતિનું છે તેને કિટ્સનો લાભ મળ્યો છે. જેથી ફલિત થાય છે કે આદિવાસી ખેડૂતોને અપાતી સહાય અંગે આ વિસ્તારમાં [illegible] કામગીરી રહેવા પામી છે.

<u>સુચનો</u> :

(૧) 'દુધાળાઢોર' ની યોજના હેઠળ સારી કામગીરી થાય તે આવશ્યક છે. પરંતુ પુરતું નથી, કારણકે તે કામગીરી પરિણામ લક્ષી બનવી જોઈએ. તે બનતું નથી માટે દુધાળાઢોરની યોજનાને પરિણામ લક્ષી બનાવવી જોઈએ.

તે માટે (૧) લાભાર્થી કે તે મકાનનું (૨) તે ઢોરને પાળવી શકે તેમ છે તેની 'કેપેસીટી' તપાસી તથા (૩) લાભાર્થીને અનુરુપ એસેટસ આપવામાં આવે તો તે જરુર પરિણામલક્ષી બને.

(૨) ઉંડાણના ગામોમાં કામગીરી થાય સાથે.સાથે નજીકના ગામોમાં દુર્લક્ષ ન સેવાય તે જોવાવું જોઈએ.

(૩) એન.આર.ઈ.પી. તથા આર.એલ.ઈ.જી.પી હેઠળ તથા કામો મહદ અંશે લઘુવિસ્તારોમાં થાય તેવો આગ્રહ રાખવો જોઈએ જેથી લઘુવિસ્તારોમાં વસતા ગરીબ ખેતમજુરી કે છુટક મજુરી કરતા આદિવાસીઓને રોજગારી મળે.

(૪) આદિવાસી લઘુવિસ્તારોમાં આદિવાસીઓનું અનેક રીતે શોષણ થાય છે. તેઓ જાણે છે પણ ખરા પરંતુ તેઓ આર્થિક રીતે તેમજ વ્યવસાયીક રીતે મૂડીવાદી ખેડુતો પર નિર્ભર હોઈ શોષણ સામે બંડ પોકારી શકતા નથી તેવીજ રીતે સરકારી લાભમાં તેમનો પોતાનો સ્વાર્થ હોવાથી તેમાં શોષણ સામે પણ અવાજ ઉઠાવી શકતા નથી.

આ માટે લઘુવિસ્તારના આદિવાસીઓમાં શિક્ષણનું પ્રમાણ વધારી પ્રૌઢશિક્ષણના વર્ગો વિગેરે દ્વારા તેમનામાં સભાનતા અને જાગૃતિ લાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સાથે સાથે તેમનામાં નૈતિક તાકાત ઉભી થાય તે માટે સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓએ પણ આગળ આવવું પડશે.

(૫) લઘુ વિસ્તારના આદિવાસીઓને અનુકૂળ તથા પ્રાયમિક જરુરિયાતો ઉપલબ્ધ હોય તેવા ધંધા માટે તથા નવા ઉદ્યોગો માટે લોન/સહાય પૂરતા પ્રમાણમાં પૂરી પાડવી જોઈએ.

(૬) વડેલી લઘુ વિસ્તારના કેટલાક નાના મોટા તળાવો છે તે ખોદાવી ઊંડા કરાવવા જોઈએ જેનું પાણી સિંચાઈમાં ઉપયોગી થઈ શકે તથા તેમાં માછીમારી ઉછેરવા માટે ''મત્સ્યતળાવડા' પણ બની શકે.

(૭) વડેલી લઘુ વિસ્તારમાં ઓરસંગ નદીમાં ઘણી ઊંચી જાતના કિંમતી આરસપહાણ તથા પથ્થરો નીકળે છે. તે કાઢવા માટે ખાણો તથા પથ્થરોમાંથી કપચી બનાવવા ભરડીઓ ગોઠવવી જોઈએ જેનાથી આજુબાજુના આદિવાસી મજુરોને મજુરી મળી શકે.

(૮) લઘુ વિસ્તારોમાં તેના આદિવાસીઓમાં જેજે કળા હોય તે કળા કારીગીરીના તાલીમ વર્ગો ' ટ્રાયસેમ'' યોજના હેઠળ લઘુ વિસ્તારમાં ગોઠવવા જોઈએ. દા.ત. વડેલી લઘુ વિસ્તારમાં તાડપાનમાંથી વિવિધ વસ્તુઓ બનાવવી, ભરત તથા ગુંથણકામ, માછલાની જાળ ગુંથવી, કડીયા તથા સેન્ટીંગકામ, પડીયાપતરાળા બનાવવા વિગેરેના તાલીમવર્ગો ગોઠવવાથી તેમાં આદિવાસી યુવાનો તાલીમ પણ લે તથા તે તાલીમ તેમને આર્થિક ઉપાર્જન માટે ઉપયોગી બની શકે.

(૯) વડેલી લઘુ વિસ્તારમાં આદિવાસી સમાજના શિક્ષણનું પ્રમાણ ખુબજ નીચું છે. તથા સ્ત્રીઓમાં શિક્ષણ નથી એમ કહીએ તો ચાલે. તે માટે શિક્ષણની વધુ સવલતો પુરી પાડવી તથા આદિવાસી બાળકો શાળામાં આવે તે માટે તેમના માબાપ/વાલીને સમજાવવાના પ્રયત્નો થવા જોઈએ. દરેક પોકેટમાં ઓછામાં ઓછી એક આશ્રમશાળાતો થવીજ જોઈએ.

(૧૦) વધેલી વધુ વિસ્તારમાં ખૂબ ઓછા કુટુંબો જમીન ધરાવે છે પરંતુ તેમની પાસે ખેતીમાટેના પૂરતા સાધનો નથી તેઓને સુધારેલા ખેતમજુરો, સુધારેલા બિયારણો, રાસાયણિક ખાતર, પૂરા પાડવા જોઈએ. તથા સિંચાઈ માટે જરૂરી બધી જ સવલતો આપવી જોઈએ. આ માટે ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ. આ ઉપરાંત જેઓની પાસે જમીન નથી તેઓને સરકારી જમીન ખેતી માટે ફાળવવી જોઈએ. આ રીતે આદિવાસી ખેડૂતો જે નામના જ ખેડૂતો છે તેમને ખરા અર્થમાં ખેડૂત બનાવીએ.

oooooo
oooo
oo
o